STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05406

TSUNZERS BIOGRAFYE

Eliakum Zunser

Permanent preservation of this book was made possible
by Dr. Bernard & Marilyn Riklin
in memory of
their beloved son, Scott F. Riklin

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

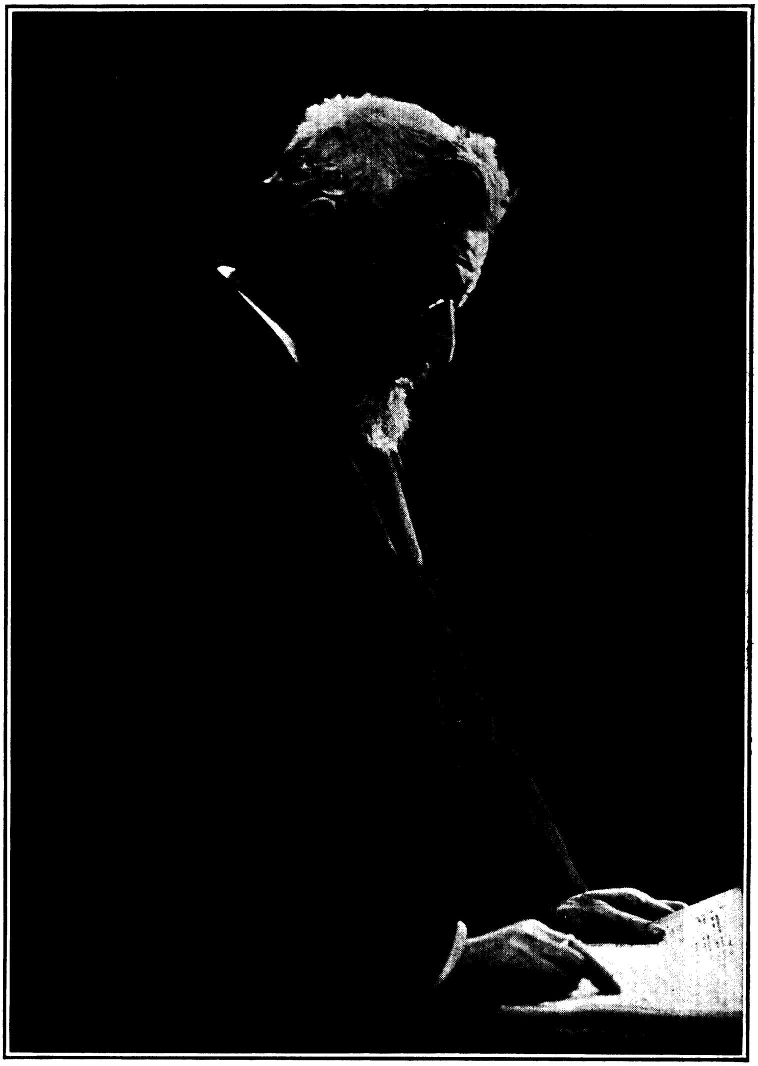

ELIAKUM ZUNSER.

צונזער'ס ביאגראפיע

געשריעבען פון איהם אליין

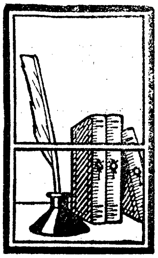

ארויסגעגעבען פון דיא

צונזער יובילעאום קאמיטע,

ניו יארק—מערץ 1905.

דיא צונזער יובילעאום קאמיטע פון ניו יארק

דר. דייוויד בלוישטיין, טשערמאן

יחזקאל שרהזאהן, טרעזשורער

אייבראהאם ס. שאָמער, סעקרעטער

רעוו. צ. ה. מאסליאנסקי, } עקזעקוטיוו מעמבערס
דזייקאָב פּ. אדלער, }

פּ. וויערניק, טשערמאן ליטעראטור קאָמיטע

איזידאָר נאפּפּעלבוים, טשערמאן וועיס און מינס קאָמיטע

דר. אדאָלף ראַדין, טשערמאן פּראפּאגאנדא קאמיטע

סיימאן עפּשטיין, טשערמאן פינאנס קאמימע

פארוואָרט

פון

מ. ראָזענפעלד.

צווישען דיא אינטערעסאנטעסטע און ניצליכסטע ביכער פון דער וועלט ליטעראטור פערנעהמען דיא ביאָגראַפיעס פון גדולים א פראָמינענטען פלאץ. אין דער ביאָגראַפיע פון א קינסטלער, דיכטער, אָדער דענקער געפינען מיר מאנכעסמאָל אוים דיא סודות פון זיינע שעפפונגען. דער ביאָגראַף נעהמט אראָפּ דעם שלייער פון זיין העלד'ס לעבען און מיר דערזעהען וויא אזוי געוויסע זאכען זיינען בעשאַפען געוואָרען און פארוואָס דער בעשעפער פון אַט דיא זאכען האָט דוקא געהאנדעלט אזוי און ניט אנדערש. א סך פראגען ווערן אונז פערענטפערט אין א סך שווערע שטעלען ווערען אונז קלאָר און פערשטענדליך ווען מיר דערוויסען זיך אונטער וועלכע אומשטענדען, אונטער וועלכע בעדינגונגען פון לעבען דער קינסטלער, דיכטער אָדער דענקער האָט געווירקט און געמייסטערט.

עס איז געזאָגט געוואָרען פון אייביג אָן, אז דיא מענשהייט זאָל וויסען ווער איהרע גדולים זיינען געוועזען. דיא תורה דערצעהלט אונז אויספיהרליך דיא ביאָגראַפיע פון דיא אבות פון זייער וויעגעלע ביז'ן קבר. דאָס זעלבע דערצעהלט אונז דיא תורה פון משה רבנו. זיא הויבט אָן מיט דיא פערבינדונג פון משה'ס עלטערען און געהט מיט אונז דורך דיא גאנצע געשיכטע פון זיין לעבען, זיינע קעמפפע, זיינע ליידען, זיינע פריידען, זיין דענקען, האנדלען און ווירקען, זיין חכמה, זיינע פעהלער, זיין ליעבע און זיין האַס, זיין שווימענדע וויעגעלע אויף'ן נילוס און זיין טויט אויפ'ן הר נבו. דיא גאנצע ביבעל איז פול מיט ביאָגראַפיעס און דיעזע אלע ביאָגראַפיעס צוזאמען שטעלען פאָר דיא גרויסע ביאָגראַפיע פון דעם אידישען פאָלק.

דיא וועלט האָט גענוג חרטה און זיא וועט אייביג חרטה האָבען פארוואָס זיא האָט פערנאכלעסיגט דיא ביאָגראַפיעס פון א סך ערהאבענען גייסטער, וועלכע זיינען געבליעבען א רעטעניש פ ר דיא יעצטיגע דורות אין זייער וואנדעל צווישען דיא שטערבליכע איז ארומגערינגעלט מיט פראגע צייכענס, וואָס וועלען קיינמאָל ניט פערענטפערט ווערען.

ווער איז וויליאם שעקספיער? וואו, ווען און ביי וועמען איז ער געבאָרען געוואָרען? וואו האָט ער געשטודירט? וואָס וואו און ביי וועמען האָט ער געלעהרנט? מיט וואָס האָט ער זיך בעשעפטיגט? וואָס פיר א מין מענש איז ער געוועזען? א גוטער אָדער א שלעכטער? א געזונטער אָדער א קראנקער? א שעהנער, אָדער א מיאוסער? וויא אלט איז ער געוועזען ווען ער איז געשטאָרבען? וואו איז זיין קבר? וואו און ווען איז זיין פאמיליע געוועזען? איז ער געוועזען רייך אָדער אָרעם? האָט ער עפעס איבערגעלאָזען נאָך זיך אירדישע עשירות אָדער א פרוי און קינדער? איז ער געוועזען א פרומער אָדער אן אפיקורוס? וואָס איז מיט דעם גרויסען גייסט פון אלע צייטען, וואָס האָט געלעבט בלויז מיט עטליכע דורות צוריק אין א גרויסע וועלט שטאָדט?

צו פערענטפערן אַט דיא פראגען איז בעשאַפען געוואָרען א ריעזיגע ליטעראַטור. הונדערטע שאַרפזיניגע מענשען האָבען זיך פראָבירט ארייצוגריבלען

אין דיא געהיימניסע פון שעקספיערס לעבען, אָבער אומזיסט איז געבליעבען זייער מיה און מאטערניס. מעגליך אז מאנכע פון זיי זיינען דערגאנגען דעם אמת. נור מען גלויבט זיי ניט און דער פרינץ פון דיכטער שטעהט פאר אונז בלויז וויא א מיטהאָלאָגישע פיגור. דיא וועלט האָט פערגעסען שרייבען שעקספיערס ביאָגראַפיע און זיא איז יעצט מחויב אויסצוהערען סברות אז שעקספיער לא היה ולא נברא און אז זיינע ווערק זיינען גאָר בעשאפען געוואָרען פון אנדערע.

מיר אידען זיינען איבערהויפט געווען נאכלעסיג אין שרייבען און זאמלען דיא ביאָגראַפיעס פון אונזערע גרויסע לייט און א סך גאָר א סך פון אונזערע דיכטער און דענקער זיינען כמעט פערגעסען און אָבגעמעקט פון דער אידישער געשיכטע. נאטירליך מוזען מיר דאָס צושרייבען צום גלות, וועלכער האָט אונז געראויבט דיא מעגליכקייט צו פיהרען א רעקאָרד פון אונזערע גרויסע לייט, וואָס האָבען זיך ארומגעטריעבען איבער דער וועלט אין עלענדקייט און פינסטערניס. מיר האָבען זיי ניט געקענט נאכפאָלגען אין די טיעפע ווילדערניס פון זייער נע ונד'קייט און מיר האָבען פערלאָרען זייערע שפורען. ערשט יעצט, מיט דער אויפלעבונג פון דעם אידישען גייסט האָט אויפגעלעבט אין אונז דער פערלאנג צו וויסען ווער אונזערע אמת'ע גדולים זיינען געווען און זיינען.

דער אידישער רענייסאנס האָט אונז געבראכט דיא בעדירפניס נאָך ביאָגראַפיעס, וועלכע זאָלען ווארפען א ליכט אויף דיא דונקעלע שטעלען פון אונזער געשיכטע און זאָלען פעראייניגען אין אונזער זכרון דאָס לעבען און ווירקען פון דיא גרויסע מענשען וואָס האָבען געהאָלפען מאכען אונזער געשיכטע. א ר'יהודה הלוי, א ר'שלמה בן גבירול, אן אבן עזרה אָדער אן אנדער אַרישער שטערן קען יעצט ביי אונז ניט מעהר בלייבען אין דונקעלהייט. מיר וועבען אוים אלץ וואָס איז נאָר נוגע צום לעבען און ווירקען פון אונזערע גרויסע לייט און מיר פערשרייבען דאָס אויף א בוך אלס רעפערענס פיר דיא קומענדע גענעראַציאָנען.

עס איז דארום איבעריג צו ריידען וועגען דיא ניצליכקייט פון אזא ביאָגראַפיע וויא אליקום צונזער'ס, וועלכע פאנגט יעצט אָן צו ערשיינען אין „מאָרגען זשורנאל. דאָס איז אן אוטאָ־ביאָגראַפיע וואָס מר. צונזער האָט אליין געשריעבען און אריינגעוועבט אין דעם דיא וויכטיגסטע מאָמענטען פון זיין לעבען און זיין צייט, דיא צייט פון היא אלטע אידישע השכלה אין דער ליטא.

אוטאָ־ביאָגראַפיעס האָבען א גרויסען ווערטה צוליעב דעם וואָס זיי קומען פון דער ערשטער האנד און ווערען ניט איבערגעגעבען צום פאָלק „סעקאָנד הענד“. מר. צונזער האָט אָנגעפאנגען צו ווירקען אין דיא פינסטערע צייט פון אידישען לעבען אין דער אלטער וועלט. עס זיינען דאן געווען אין דער ליטא עטליכע אמת־גרויסע אידישע מענער אָבער דיא מאסע האָט געבלאָנדזשעט אין דער פינסטער. צונזער ווארפט א ליכט אויף יענער צייט און יענע מענשען און מיר דערזעהען זאכען וואָס וואָלטען אונז זאָנסט געבליעבען פרעמד אויף אייביג. צונזערס ביאָגראַפיע איז זעהר אינטערעסאנט. מיר דערזעהען דיא ריכטיגע ענטוויקלונג פון א גלות קינד, וואָס איז איינגעוויקעלט אין טיעפסטען עלענד. מיר דערזעהען יענעם וואָרם, וואָס קריכט אין דער פינסטער „ווייט פון לופט און ליכט“ און ווערט ענדליך האָך פערוואנדעלט אין א שמעטערלינג, וואָס טאנצט אויף בלומען און באָדט זיך אין זאָנענשטראהלען. דאָס בעסטע אין צונזער'ס ביאָגראַפיע איז זיין אָפענהערציגקייט מיט וועלכע ער דערצעהלט פאקטען פון זיין לעבען, וואָס אן אנדערער אויף זיין אָרט וואָלט אפשר פערשוויגען. ער דערצעהלט וועגען זיך אלץ, וואָס ער קען נור געדענקען, זיין ביטערע ארעמקייט, זיין אַרבייטען אלס בעל מלאכה, זיין וואלגערען זיך אין רעה

פרעמדע און זיין קאמפף פיר וויסען. צונזער'ס ביאָגראפיע שיינט צו זיין קאָמפליט. זיא דערצעהלט אונז אלין וואָס מיר קענען נאָר ווינשען צו וויסען איבער היעזען פיר־זיין־צייט בעריהמטען פאָלקס זינגער. מיר לעזען דורך אליקום צונזערס אייגענע לעבענס בעשרייבונג און עס ווערט אונז קלאָר פארוואָס ער האָט דוקא געשריעבען אזעלכע ליעדער, געברויכט אזא שפראכע, בעהאנדעלט אזעלכע פראגען און געהאט אזעלכע בליקען איבער מענשען און זאכען. צונזערס ביאָגראפיע וועט געלעזען ווערען מיט גרויס אינטערעסע אלס א בוך פון אינפאָרמיישען. מען געפינט דאָרט דיא ערשטע קוועלע, דעם אורשפרונג פון דיא אידישע פאָלקס נגונים. ווען ניט צונזערס ערשטע פראָסטע אָבער געזונדע אידישע ליעדער וואָלטען מיר יעצט ניט געהאט דיא געפליגעלטע פאָעזיע פון פרוג, דיא פרעכטיגע פאָלקס ליעדער פון ווארשאַווסקי און אנדערע ערהאבענע פאָעזיען אין מאמע לשון, וואָס קענען זיך מעסטען מיט דיא בעסטע פאָעטישע שעפפונגען פון דער וועלט־ליטעראטור. נור דאן ווען מיר האָבען געהאט דעם ערשטען איינפאכען, גרויסען וואנט זייגער מיט דיא בלייענע וואָגען מיט דעם פּאָמפּעדיקעל גרויס וויא א צינענער „פּאָלומיסיק“ וואָס האָט געהאקט וויא אין האָלץ, געקלונגען און געשלאָגען מיט א באכמאטנעקייט, יא, נאָר דאן, ווען מען האָט געהאט דיעזען פראָסטען אָבער גוטען זייגער, האָט מען געשאפען דיא עדעלע טאשען־אוהר וואָס איז „בעזעצט מיט ברילאנטען און עס טראָגען איהר פראנטען און איהר עדעלע געוועהר טראָגט דער מיליאָנער“.

מען דארף לעזען צונזערס ביאָגראפיע אום צו זעהען וויא דיא ערשטע אידישע פאָלקס ליעד איז געשאפען געוואָרען.

צונזער'ס ביאגראפיע

געשריבען פון איהם אליין.

דיא נייע פעריאָדע.

איך בין געבאָרען געוואָרען אין ווילנא, רוסלאנד, מיטוואָך ביי נאכט, דעם צווייטען חשון אין יאָהר תר"א (אם 28טען אָקטאָבער 1840).

פאר פיעלע פון מיינע לעזער, איבערהויפט פאר דעם יונגען דור, וועט געוויס זעהר אינטערעסאנט זיין בעקאנט צו ווערען מיט דער עפּאָכע, אין וועלכע איך האָב צום ערשטען מאָל דערזעהן דאָס ליכט פון דער וועלט, אין וועלכע איך האָב דורכגעמאכט מיין קינדהייט און מיין ערשטע יוגענד, און וועלכע האָט געהאט א גרויסען איינפלוס אויף מיין ענטוויקלונג און אויף מיין גאנצעס לעבען.

יענע עפּאָכע איז אין אונזער אידישע קולטור־געשיכטע בעקאנט מיט דעם נאָמען: „דיא נייע פעריאָדע". ביז יענע צייט איז דער רוסישער, רומענישער און גאליציאנישער יודענטהום צוטהיילט געווען אין צוויי קלאסען. איין קלאס, דער קלענערער, האָט פאָרגעשטעלט אונזער גייסטיגע אריסטאָקראטיע. דאָס זיינען געווען יענע אידען, וואָס האבען פערבראכט זייער גאנצעס לעבען על התורה ועל העבודה. זיי האָבען דעם יודענטהום גענעבען דיא רבנים, דינים, שוחטים, מגידים, ראשי־ישיבות, חזנים, מלמדים און אלע אנדערע פערטרעטער פון דיא „כלי־קדש". דער צווייטער קלאס דער גרעסערער, איז געווען דער המון, דיא גרויסע מאסע בעלי־מלאכות, ארבייטער, קליינע סוחרים, קרעמער, שיינקער, ישוב'ניקעס און דערגלייכען, יענע גרויסע מאסע, וואָס האָט זיך ארומגערינגעלט מיט א דיקע וואנד פון פאנאטיזמוס און אבערגלויבען און האָט צו זיך ניט ארייינגעלאָזען קיין שטראהל פון השכלה. דאָס גאנצע יודענטהום אין רוסלאנד, רומעניען און גאליציען האָט זיך געלעבט אָפּגעזונדערט און אָפּגעשלאָסען פון דער איבעריגער וועלט, און קיין פרעמדעס האָט אין זייער גבול ניט געטאָרט אריינקומען. דיעזע אָפּשליסונג האָט דאמאָלס דיא אידען געדיענט אלס שוץ־מויער געגען דעם איינפלוס פון די קריסטען, וואָס זיינען צו יענער צייט געשטאנען אויף דער ניעדריגסטער מדרגה פון גייסטיגער ענטוויקלונג. דיא אידען האָבען זעהר שטארק מורא געהאט פאר דיעזען איינפלוס, ווייל זיי האָבען געוואוסט, דאָס ער קען זיי נאָר שאדען אין מאטעריעללען און גייסטיגען הינזיכט.

וויא שטארק און דיק דיא מויער, מיט וועלכע דיא אידען האָבען זיך אָפּגעשלאָסען פון דער איבריגער וועלט, איז ניט געווען, האָבען זיך דאך אריינגעגנב'עט איניגע ליכטיגע שטראהלען אין דער אידישע גהעטאָ און האָבען דורכגעדרונגען דיא הונדערט־יאָהריגע פינסטערנים. דיעזע ליכטיגע שטראהלען זיינען געקומען פון דיא מערב־לענדער, וואו אידישע השכלה און אידישע וויסענשאפט איז שוין געשטאנען אויף א הויכע מדרגה. וויא קאָנטרעבאנד זיינען אין רוסלאנד אריינגעשמוגעלט געוואָרען די ווערק פון נפתלי הערץ וויזעל, שלום יצחק ראפּאפּארט, שלום הכהן, נפתלי קעלער, מאיר לעטערים, שמואל דוד לוצאטו, יצחק אייכעל, שמעון פריעדלענדער, מענדיל ברעסלוי, זנוויל פריעדלענדער, יוסף האלטערן, דוד פריעדלענדער

און אנדערע חכמי ישראל פון יענעי
צייט, און האבען געלייגט דעם ערשטען
גרונדשטיין פאר דער נייער פעריאדע
אין דאס איד־שע לעבען און אידישע
ענטוויקלונג אין רוסלאנד, רומעניען און
גאליציען. אידישע יונגע לייט פלעגען זיך
פערשליסען בחדרי חדרים און פלעגען
לעזען דיא העברעאישע צייט־שריפטען
וויא דעם „בכורי־העתים“, די „מאספים“
דעם „כרם חמד“ און אנדערע און דאס
האט זיי דיא אויגען געעפענט. זיי האבען
איינגעזעהן, אז אמונה און חכמה, תורה
און השכלה, קענען געהן האנד אין האנד
און איינע קען נישט שאדען דיא צווייטע,
פערקעהרט, דיא השכלה קען נאך אפריי־
ניגען דיא אמונה פון יענע הבלים, וואס
האבען זיך צוגעקלעפט צו איהר ריינעם
קערפער אין דעם משך פון דיא פריהער־
דיגע פינסטערע דורות. אבער דיא על־
טערען פון דיא יונגע לייט האבען פון
אזא עהרליכען קאמפראמיס ניט געוואלט
וויסען ; יעדען לופט־צוג, וואס איז געקור־
מען פון דרויסען, האבען זיי בעטראכט
פאר א מין גיפט, און עס האט זיך אנ־
געהויבען דיא לאנגע און שווערע מלחמה
צווישען דיא עלטערען און זייערע קינ־
דער, יענע מלחמה, וואס איז אין אונזער
געשיכטע בעקאנט אונטער דעם נאמען :
„מלחמת האור עם החשך“, דיא מלחמה
צווישען ליכט און פינסטערניס, און וואס
האט געפאדערט אזוי פיעל אידישע
קרבנות.

דער קליינער הויפען פון דיא ער־
סטע אידישע משכילים אין רוסלאנד, איז
פון אלע זייטען ארומגערינגעלט געווא־
רען פון א שטארקען און מעכטיגען
„פיינד“. מען האט אויף זיי געשאסען
מיט קללות און מיט חרמות, מיט אויס־
שליסען פון דיא קהלות און זעהר אפט
האט מען א גרויסע צאהל פון זיי אפגע־
געבען פאר סאלדאטען. דיא שפאלטונג
צווישען עלטערען און קינדער, איז מיט
יעדען טאג געווארען אלץ גרעסער און
טיעפער. דיא אידישע יוגענד האט געלי־
טען שרעקליכע פערפאלגונגען, אבער זיי
האבען ניט געוויכט פון שלאכט פעלד.
זיי האבען מלחמה געהאלטען פאר א
הייליגען אידעאל : פאר א ריינע געליי־
טערטע אמונה, און פאר א ליכטיגע
השכלה. זיי זיינען געווען דיא מאדערנע
מאקאבייער פון יענער צייט. זיי האבען
אויפגעהויבען דיא פאהן פון אידישען
נאציאנאליטעט און האבען זיא געטרא־
גען פון שטאדט צו שטאדט, פון דארף
צו דארף. כמעט אין יעדער שטאדט און
שטעדטיל האבען זיך געפונען א פאר פון
דיא דאזיגע גבורים, וואס האבען בעקו־
מען א גרויסען איינפלוס אויף דער יו־
גענד און דורך דיעזען איינפלוס, איז דיא
ארמעע פון דיא משכילים אלץ גרעסער
געווארען. יצחק ערטער, יצחק בער לע־
ווינזאהן, אברהם בער הכהן לעבענזאן
(אד"ם הכהן, „בעריל מיכאילישאקער“),
זיין זוהן מיכה־יוסף לעבענזאן, מתתיהו
סטראשון, מרדכי פלונגיאן, מרדכי נעמ־
זער, אברהם מאפו, קלמן שולמאן, חיים־
זעליג סלאנימסקי, יעקב אייכענבוים,
אליעזר צווייפעל און נאך פיעלע אנ־
דערע—זיינען געווען דיא ערשטע בלו־
מען, וואס האבען אויפגעבליהט אין דעם
שעהנעם גארטען פון דער רוסיש־אידי־
שער השכלה. זייער געוועהנליכער נאמען
איז דאמאלס אונטער דיא אידען געווען:
„דיא בערלינציקעס“, ניט דערפאר, וואס
זיי זיינען געווען געבארענע בערלינער
(זיי זיינען אלע געבארען אין רוסלאנד),
נאר דערפאר, וואס זיי האבען אנגענומען
דיא דייטשע השכלה, דאס הייסט דיא
ריכטונג פון דיא אידישע משכילים אין
דייטשלאנד.

אין דער פאמיליע, אין וועלכע איך
בין געבארען געווארען, איז ניט געווען
קיין איינציגער פערטרעטער פון דער
נייער עפאכע. מיין פאמיליע איז געווען
אין דעם „פיינדליכען“ לאגער און האט
מיט געהאלפען פיהרען די מלחמה געגען
דעם יונגען „שונא“. מיין פאטערס על־
טער־פאטער, ר' אליהו צונזער, איז גע־
ווען א תלמיד פון דעם ווילנער גאון, ר'
אליהו ז"ל (ער ליגט אויף דעם ווילנער
אלטען בית־עולם ניט ווייט פון דעם גאון
ז"ל). זיין זוהן, מיין זיידע, ר' עקיבא

צונזער איז כל ימיו געווען א קרעמער אין דער בשמים־קראם פון ר' יצחק דאנציג, דער זוהן פון חיי־אדם ז"ל. מיין זיידעס ברודער, ר' מרדכי־הערץ צונזער, איז גשוען א מורה־הוראה אין אנטאקאליע, א פארשטאדט פון ווילנא. זיין פרוי שרה, איז אין ווילנא בעקאנט געווען מיט דעם נאמען „שרה'לע דיא צונזערקע“. מיין זיידע ר' עקיבא ע"ה האט געהאט צוויי זיהן: ר' אליהו־מרדכי צונזער און פייווע צונזער (מיין פאטער ע"ה). ר' אליהו־מרדכי צונזער איז געווען א גרויסער חריף און נאך א גרעסערער מתמיד. ער האט אין זיין לעבען דרייצעהן מאל אויסגעהאט דעם ש"ס. ער איז פלוצלונג געשטארבען, ווען ער איז ערשט עטליכע און דרייסיג יאהר אלט געווען. מיין פאטער ר' פייווע צונזער ע"ה, האט ניט געהאט קיינע פעהיגקייטען צום תלמוד וויא זיין ברודער אליהו מרדכי, און דארום האט איהם זיין פאטער געלאזט לערנען א מלאכה. ער האט דערביי אין זינען געהאט דעם כלל פון דעם ווילנער גאון ז"ל, וואס האט תמיד געזאגט, אז ווען א אידישער יונגער מאן האט ניט קיין פעהיגקייטען צום לערנען, זאל ער בעסער ווערען אן עהרליכער בעל־מלאכה. מיין פאטער איז געווארען א סטאליער און אן אמת'ער קינסטלער אין זיין פאך, אבער ניט קוקענדיג אויף זיינע פיינע אומנות, האט ער תמיד געלעבט אין גרויס דחקות און נויטה. זיינע שבתים און ימים טובים פלעגען איהם אנקומען שווער וויא קריעת־ים־סוף און כמעט תמיד נאר וויא דורך א נס. ווען דיא נויטה איז געווען זעהר גרויס און עס איז גאר קיין אויסזיכט ניט געווען עטוואס צו פערדיענען אויף שבת, אדער אויף יום־טוב, פלעגט ער פלוצלונג גערופען ווערען צו א פריץ און פלעגט ביי איהם בעקומען א בעשטעלונג אויף ארבייט. אזעלכע „נסים“ פלעגען איהם זיך טרעפען נאר דערפאר, ווייל ער איז געווען א קינסטלער אין זיין פאך; דיא אנדערע בעלי־מלאכות אין ווילנא האבען אין יענער צייט נאך פיעל עלענדער פון אונז געלעבט.

אבער יענע יאהרען פון ארמוטה און עלענד זיינען פאר אונז נאך ניט אזוי שרעקליך געווען ווי דיא ביטערע צייט, וואס איז שפעטער איבער אונזער פאמיליע געקומען. איך בין שוין אלט געווען זיעבען יאהר און בין שוין געווען א ישיבה־בחור אין ר' מאילעס קלויז. מיין פאטער האט געהאט ארבייט ביי דעם בנין פון דעם וואיענעם האספיטאל אין אנטאקאליע, וואו ער פלעגט ארבייטען א גאנצען טאג און וואו ער פלעגט מוזען נעכטיגען. איינמאל, דאס איז געווען אין יאהר תר"ח, חנוכה צו דער צווייטער ליכטעל, איז מיין פאטער געקומען פון דער ארבייט, האט אפגעדאווענט מעריב, האט געבענשט חנוכה־ליכט און האט אפגעגעסען אבענד־ברויט. נאך דעם בענשען האט ער מיך פארהערט און האט זיך אויסגעקליבען צו געהן וויא תמיד אויף נאכט־לאגער אין האספיטאל אין אנטאקאליע. ער האט מיט זיך גענומען א פאר שטיקלאך ברויט און עטליכע קארטאפליעס און איז אוועקגעגאנגען. וויא גרויס איז אבער געווען אונזער שרעק, ווען מען איז אויף מארגען געקומען פרעגען פון האספיטאל, פאר וואס איז ר' פייווע צונזער דיא נאכט ניט געקומען נעכטיגען וויא אלע מאהל. מיר האבען באלד פערשטאנען, אז מיט איהם האט זיך געוויס געטראפען אן אונגליק. א גרויסע צאהל מענשען זיינען ארויס איהם זוכען. און מען האט איהם געפונען ליעגענדיג א טויטען אין שנעע אויף דעם הויף פון האספיטאל. מען האט איהם געהאלטען דריי טעג און דאן האט מען איהם געפאלמעסט. מען האט אויסגעפונען, אז געהענדיג צום האספיטאל איז ער אין וועג קראנק געווארען און האט שוין קיין כח ניט געהאט צוריק צו געהן, ביז ער איז געפאלען אין שנעע און איז אהן הילף געשטארבען. אונזער פאמיליע איז געבליעבען אהן דעם איינציגען שפייזער און פון דאמאלס אן איז פאר אונז יעדער טאג געווארען א נייער רינג אין א לאנגע קייט פון שרעקליכע צרות.

ווען מיין פאַטער איז געשטאָרבען, איז ער אלט געווען 45 יאָהר. ער האָט איבערגעלאָזען מיין מוטער, דיא וויסטע אלמנה, מיט דריי עלענדע יתומים, איך בין דאַמאָלס אלט געווען 7 יאָהר, מיין ברודער עקיבא 3 יאָהר און א קליין שוועסטערל פון א יאָהר און א האלב. אונזער דלות איז שוין דאַמאָלס געווען אזוי גרויס, דאָס קומענדיג נאָך דער קבורה צוריק פון בית־עולם, האָבען מיר שוין ניט געהאט, וואָס צו עסען און הונגעריגערהייד האָבען מיר זיך געלייגט שלאָפען. אויף מאָרגען איז אָנגעקומען מיין מוטערס א שוועסטער, אויך אן אָרעמע פרוי, און האָט אונז אלעמען צוגענומען צו זיך. זיא האָט מיין מוטער פערשאַפט ארבייט און „פערדיענסט". זיא האָט איהר אויסגעלערענט וויא פאַנאנדער צו טראָגען מילך צו דיא בעלי־בתים. צוליעב דעם האָט דיא מוטער געאַרבייט איבערשטעהן אום 5 דעם זייגער אין דער פריה. אין אָנפאַנג האָט זיא דערפון פערדיענט 5 גראָשען א טאָג; שפּעטער האָט זיא שוין עטוואָס מעהר פערדיענט, אָבער נאָך אלץ ניט גענוג זאט צו ווערען מיט ברויט, ערשט דאן, ווען דיא קליינע שוועסטעריל איז געשטאָרבען און עס איז געוואָרען מיט אן „עסערקע" וויינינער, איז אונז אויסגעקומען צו גרעסערע חלקים ברויט....

מיין ערשטע יוגענד.

ווען איך בין אלט געוואָרען פינף יאָהר, האָב איך אנגעהויבען צו געהן אין א חדר, און מיין פלייס צום לערנען איז געווען אזוי גרויס, דאָס אין איין ווינטער בין איך דורכגענאָנגען סידור און חומש, און האָב אָנגעפאַנגען גמרא. צו זעקס מיט א האלב יאָהר, האָט מיך מיין מאַטע, ע"ה אריינגעבראכט אין דער ווילנער בעריהמטער ישיבה, וואָס איז בעקאַנט געווען אונטער דעם נאָמען „ר' מאַילעס קלויז", וואו עס האָבען געלערענט עטליכע הונדערט אינגערע און עלטערע ישיבה־בחורים ביי דיא תיערע ראשי־הישיבה ר' שמואל איסר, ר' הערצעלע, ר' סענדער און ר' מרדכי מעלצער ז"ל. דער לעצט דערמאָנטער איז שפּעטער געוואָרען קאַלוואַריער רב.

דיא איינציגע קוועלע פאַר חיונה כמעט פאַר אלע ישיבה־בחורים, איז געווען „עסען טעג" ביי רייכע און ביי אָרעמע בעלי־בתים, יעדען טאָג ביי אן אנדער בעל־הבית און אויף דעם אופן האָט יעדער ישיבה־בחור איבער זיך געהאַט זיעבען בעלי־בתים, זיעבען בעלי־הבית'טעס מיט זיעבען דיענסטמיידלאַך. מערקווירדיג איז דער פאַקט, דאָס זעהר אָפט פלעגען דיא איין־און־צוואנציג נפשות ניט קענען, אדער ניט ווען, זאט מאַכען דעם איינציגען נפש פון דעם הונגעריגען ישיבה־בחור. ניט אלע ישיבה בחורים זיינען אזוי גליקליך געווען צו האָבען אלע זיעבען טעג פון דער וואָך; עס זיינען אויך געווען אזעלכע, וועלכע עס האָט געפעהלט א טאָג, און אפטמאָל גאַנצע צוויי טעג.

אבער דיזע אונגליקליכע האָבען געהאט א מלאך־מושיע אין דער געשטאלט פון א מענשען. דאָס איז געווען יענער היילינער, וואָס איז בעקאַנט מיט דעם נאָמען: „ר' שמעון קאַפּטאַן". ר' שמעון קאַפּטאַן ז"ל איז געווען די מערקווירדיגסטע פערזאָן אונטער דיא ווילנער אידען. זיין לעבענס־צוועק איז געווען צו פערזאָרגען דיא אָרעמע ישיבה־לייט, וועלכע עס האָט געפעהלט א טאָג, מיט עסען און מיט אנדערע הצטרכות. פון 4 דעם זייגער פאַר טאָג, ביז 12 דעם זייגער ביי נאַכט פלעגט ער שטעהן אין דער „אידישער גאַס" מיט א גרויסע פּושקע אין דיא הענד און פלעגט זאַמלען נדבות פאַר „זיינע קינדער", אזוי האָט ער גערופען דיא ישיבה־בחורים. זיין אייגענע חיונה האָט ער געצויגען פון א מלאכה. פון 12 דעם זייגער ביי נאכט ביז 4 דעם זייגער פאַר טאָג, פלעגט ער רייבען שמעקטאַבאַק פאַר א ווילנער טאַבאַקמאַכער. קיין מענש האָט ניט געוואוסט, וואו ער איז געבאָרען און פון וואנען ער האָט זיך גענומען מען האָט איהם תמיד געזעהן אין א לאַנגען קאַפּטאַן פון גרויען לייוואַנד, וואָס האָט געגרייכט ביז דער

ערד, מיט פיער כנפות און מיט ציצית. ער האָט מיט קיינעם ניט גערעדט און אויף אלע פראגען האָט ער קיין ענטפער געגעבען. אויך דיא קריסטען האָבען פאר איהם גרויס רעספּעקט געהאט און האָבען איהם געהאלטען פאר א הייליגען. אין יענע צייטען זיינען כמעט אלע ווילנער אידען גרויסע בעלי־צדקות געווען, אָבער ר' שמעון קאפּטאן ז"ל האָט מען דיא נדבות מיט מעהר חשק און מיט מעהר הערצליכקייט געגעבען. יעדער ווילנער האָט געגלויבט, אז ער גיט עס „גאָט אליין" און איז זיכער געווען, אז זיין נדבה וועט אָנקומען צום ריכטיגען פּלאץ. עס איז דארום קיין וואונדער, דאס ער האָט ביי דיא ברויט־בעקער געהאט א גרויסען קרעדיט. ער פלעגט ביי זיי נעהמען גרויסע לאבענס ברויט און פלעגט עס אוועקטראָגען אין יענע ישיבות און קלויזען, אין וועלכע ער האָט געהאט אייניגע הונגעריגע ישיבה־בחורים, וויל עס האָט זיי געפעהלט א טאָג, אָדער צוויי טעג אין דער וואָך. עס זיינען אויך געווען אזעלכע אָרעמע ישיבה־בחורים, וועלכע האָבען ניט געהאט ביי וועמען שבת צו עסען, און פאר דיא האָט ער געזאָרגט אויף אן אָריגינעלען אופן: יעדען שבת נאָך דעם עסען, פלעגט ער זיך אוועקשטעלען אויף דעם ווילנער שול־הויף מיט א גרויסע כלי און מיט גרויסע הילצערנע לעפעל אין דיא קעשענעס און פלעגט זאמלען שבת'דיגע מאכלים פאר זיינע הונגעריגע ישיבה־לייט. דאס איז שוין אין ווילנא אזוי גוט בעקאנט געווען, דאס יעדער בעל־הבית, ביי וועמען עס איז עטוואס איבערגעבליבען פון דעם שבת'דיגען „טשאָלענד", האָט דיא שיריים אוועקגעטראָגען אויפ'ן שול־הויף צו ר' שמעון קאפּטאן ז"ל, וועלכער האָט דאס באלד צוטהיילט אונטער דיא אָרעמע ישיבה־לייט. נאָך ביז היינטיגען טאָג קען איך מיך ניט דערמאָנען אָן דיזען הייליגען אָהן טרעהרען אין דיא אויגען, און עס קומט מיר אין דיא געדאנקען די פראגע: וועלען מיר אידען האָבען נאָך אזא הייליגען. נאָך אזא צדיק תמים, וויא ר' שמעון קאפּטאן ז"ל איז געווען?

איך האָב געהערט צו דער קאטעגאָריע פון „בעלי־בתי'שע קינדער". אז איך זאָל „עסען טעג", האָט מיין מוטער גערעכענט פאר א גרויסען בזיון, און דארום האָט זיא מיך געהאלטען אויף „אייגענע שפּייז", חאטש איך האָב ביי דיא „אייגענע שפּייז" א סך מעהר געהונגערט פון אנדערע „טעג־עסער". יעדען זונטאג אין דער פריה, ווען איך פלעג דארפען אוועקגעהן אין דער ישיבה אויף א גאנצע וואָך, פלעגט זיא מיר מיטגעבען א לעבעל ברויט מיט 5 גראָשען מזומן. צוויי מאָל אין טאָג פלעג איך מיר קויפען פאר א האלבען גראָשען געקאָכטען ארבעס צום ברויט, און דער געקאָכטער ארבעס האָט ביי מיר פערטרעטען די שטעלע פון אלע מעדני־מלכים. עס איז גאנץ נאטירליך, אז אזא ארעמע שפּייז האָט אזא אייגעל וויא איך, וואס איז אויפגעהאָדעוועט געוואָרען אין יראת־שמים, ווייניג געקימערט. איך האָב שוין דאמאלס דיא וועלט געהאלטען נאר פאר א פארצימער, וואו דער איד איז זיך מכין אריינצוקומען אין דעם פיינעם „זאאל", און דארטען, אין יענעם „זאאל" וועט שוין זיין אי א חלק „לויתן", אי א קאָטלעט פון „שור־הבר", אי א גלעזיל פון דעם „יין־המשומר" און נאָך אנדערע נאשערייען...

יעדען דאנערשטאג ביי נאכט, איז תמיד געווען דער „משמור", דאס הייסט: מען האָט דיא גאנצע נאכט ניט געדארפט שלאָפען און איבער'חזר'ען דיא גמרא, וואס מען האָט געלערנט א גאנצע וואָך. א שווערע שטיקעל ארבייט! אבער פאר אזא פייערדיגען מתמיד וויא איך בין געווען, איז דאס געווען א קלייניגקייט. יעדען פרייטאג אין דער פריה פלעג איך עולה־לרגל זיין אין אנטאָקאָליע צו מיין מוטער אויף שבת.

דיא שבתים און דיא ימים־טובים, וועלכע איך האָב פערבראכט צוזאמען מיט מיין מוטער און מיט מיין אינגערען ברודער עקיבא, האָבען מיר אויך קיין פערגניגען פערשאפט. איך האָב געזעהן,

אז, אום מיך זאָט צו מאַכען, גיט זיא מיר אוועק איהר לעצטען ביסען און אליין בלייבט זיא הונגעריג, דארום האָב איך מיר בעשלאָסען מעהר ניט צו עסען ביי מיין מוטער. דער ראשהישיבה, ביי וועלכען איך האָב געלערנט, האָט מיר זעהר געזשאַלעוועט, און ווייל ער האָט מורא געהאַט, אז דער הונגער און דיא גרויסע דחקות וועלען מיך צווינגען ארויסצוטרעטען פון דער ישיבה, האָט ער בעוואוינגען דיא פרוי שרה גאָרדאָן, מיינע א ווייטע קרובה, אז זיא זאל מיך אונטערשטיצען, יענע גוטע פרוי האָט איהם געפאָלגט און האָט מיר אנגעדונגען קעסט פאר 10 גילדען א חודש בתנאי, אז איך זאל זיטצען און לערנען. דאס האָט געדויערט צוויי יאָהר צייט.

אין יענער צייט האָט אויסגעבראָכען דיא קרימער קריעג, יענע שרעקליכע קריעג (אין דיא יאָהרען 1853-1856), ווען ניקאָלאי דער ערשטער האָט זיך געשטעלט געגען טירקיי, ענגלאנד, פראַנקרייך און סארדיניען. רוסלאנד האָט איהר גאַנצע ארמעע צוזאמענגעצויגען ארום סעוואסטאָפאָל און האָט אנגעשטריינגט אלע איהרע קרעפטען דיא פעסטונג פון סעוואסטאָפאָל צו פערטהיידיגען. אין יענער צייט האָט רוסלאנד נאָך ניט געהאט קיינע אייזענבאהנען, דארום זיינען כמעט אלע טראנספאָרטען און אלע פאָדריאדען, וואס מען האָט געדארפט אויספיהרען צום קריעג, איבערגעגעבען געוואָרען אין אידישע הענד. דאס האָט אין גאַנץ רוסלאנד שטארק אויפגעהויבען דיא פרנסה און אזוי אויך ביי אונז אין ווילנא. בעלי־מלאכות און ארבייטער האָבען אָנגעהויבען געשמאק צו פערדיענען, און דורך דעם האָבען זיך זעהר פיעל אידען, וואס האָבען זיך פריהער געשעהמט מיט א מלאכה, גענומען לערנען פערשיעדענע מלאכות.

וויא יונג איך בין נאָך דאמאָלס געווען, איז מיר דאָך אין דיא געדאַנקען געקומען דער תלמודישער מאמר: „אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות". איך האָב איינגעזעהן, אז טויזענד אידען דארפען נאָר איין רב, אָבער א בעל־מלאכה דארפען אלע טויזענד, און דארום האָב איך מיר בעשלאָסען צו לערנען א מלאכה. א פראָסטע גראָבע מלאכה האָב איך ניט געוואָלט לערנען און איך האָב מיר אויסגעקליבען דיא מלאכה פון א שמוקלער, אָדער א „העפטער", וואָס מאכט דיא מיט גאָלדענע פעדים אויסגענעהטע קאָלנערס פאר מיליטערישע און ציווילע בעאמטע. איך בין דאמאָלס אלט געווען 10 יאָהר, און וויא דער שטייגער איז געווען אין יענע צייטען, האָב איך מ ך געמוזט שטעלען לערנען די ארבייט ביי א שמוקלער אויף זעכס יאָהר, בתנאי, אז נאָך דעם משך פון דיא זעקס יאָהר, מוז ער מיר אויסצאָהלען 20 רובעל. מען האָט אָפגעשריבען א קאָנטראקט אין דער צעך, איך האָב אויף דעם קאָנטראקט אונטערגעשריבען מיין נאָמען און איך האָב מיר גענומען לערנען דיא שמוקלעריי.

אין א יאָהר ארום, האָב איך דיא שמוקלעריי שוין אזוי גוט געקענט, דאָס אלע אנדערע „העפטער" אין ווילנא האָבען מיך געהאלטען פאר א קינסטלער אין דער מלאכה. ביסלעכווייז האָב איך פון מיר אָפגעטרייסעלט דעם ישיבה'שען שטויב, דיא קלויזנערשע געדאנקען און הנהגות, איך האָב שוין זיך בעסער צוגעקוקט צו דעם געוועהנליכען פראָזאאישען לעבען און האָב שוין אָנגעהויבען צו פערשטעהן, אז עס זיינען דאָ אויף דער וועלט נאָך פיעל נוצליכע זאכען, וואָס דער מענש דארף קענען, און איך האָב צו זיי גרויס חשק בעקומען. עס איז מיר שוין דאמאָלס קשה געוואָרען דער אומר שטאנד, פאר וואָס האלט מען יענע יונגע לייט, וואָס לערנען דעם תנ"ך, פאר אפיקורסים? פאר וואָס ווערען אזוי פערפאָלגט יענע יונגע לייט, וואָס קענען לשון־קודש? דאָס איז דאָך דיא שפראך פון אונזערע הייליגע כהנים, לויים און נביאים! דאָס איז דאָך דיא שפראך אין וועלכע משה רבינו האָט פאר אונז דיא תורה געשריבען! שטילערהייד און אין

רערצייט, ווען איך בין פריי געוועזען פון דער ארבייט, האָב איך אָנגעהויבען לערנען תנ"ך און בין איהם קלאָר געוואָרען אויסווייניג. איך האָב דיא גאָלדענע שורות פשוט געשלינגען וויא א הונגעריגער און זיי האָבען מיך בעגייסטערט אין העכסטען גראד. דעם ערשטען פּאָעטישען פונק אין מיין נשמה, האָט אָנגעצונדען דער תנ"ך. אין יענע איינזאַמע און שטילע שטונדען, האָב איך מיך געלערנט שרייבען און רעכענען ביז אלגעברא. אום מיין וויסען צו פערגרעסערען, האָב איך מיך אויך גענומען צו דיא פּראָדוקטען פון דער נייער אידישער ליטעראטור, וועלכע מען האָט דאמאָלס גערופען „ספרים הצונים", אָדער „טרייף־פּאָסלען". דעם גרעסטען איינדרוק האָט דאמאָלס אויף מיר געמאכט ר' נפתלי הערץ וויזל מיט זיינע ספרים אין פּראָזא און מיט זיינע „שירי־תפארת". דעם ערשטען שיר, וואָס איך האָב געשריבען, איז געוועזען דער שיר „ציון מכלל יופי" אין לשון־קודש. איך האָב איהם געשריבען תשעה־באב אין יאָהר תרי"ג. נאָך היינט ווערט דיעזער שיר געזונגען אין פיעלע אידישע הייזער אין דער ליטא.

עס איז מיר אָבער ביי מיין בעל־הבית, דעם שמוקלער, זעהר שלעכט געוועזען, און ווייל איך בין געבונדען געוועזען מיט א קאָנטראקט, האָב איך אויף אן אנדער פּלאַטץ ניט געקענט אָנקומען, און מעהר ליידען האָב איך שוין ניט געקענט, דארום האָב איך פערלאָזען ווילנא און בין צופוס אוועק נאָך דער שטאָדט בויסק, אין קורלאנד, און האָב דאָרטען צוויי יאָהר געארבייט ביי א שמוקלער. און ווייל איך האָב מיך אין גאנצען ניט געוואָלט אָפּרייסען פון לערנען, האָב איך ביי נאכט געלערנט ביי ר' יענקעלע בויסקער, דער רב פון שטאָדט. צו דערזעלביגער צייט האָב איך אויך פלייסיג געלעזען דיא ווערק פון אברהם מאפו, פון מרדכי־אהרן גינצבורג, פון קלמן שולמאן און פון אנדערע ליטעראטען און האָב מיר ערוואָרבען א גרויסע ידיעה אין דער העברעאישער שפּראך...

דיא יונגע קרבנות.

דיא אידישע ליידענס־געשיכטע איז א בוך, וואָס יעדער בלאט האָט אויף זיך א גרעסערען, אָדער א קלענערען בלוט־פלעק. דיעזע בלוט־פלעקען שטעלען פאָר דיא פינסטערע פעריאָדען אין דער אידישער געשיכטע. מיט שרעקען דערמאָנען מיר דיא צייטען, ווען מען האָט אין מצרים ניי־געבאָרענע קינדער געוואָרפען אין דעם טייך נילוס, ווען דיא בארבארישע כשדים האָבען אויף שטיינער צערשמעטערט דיא קעפּ פון אידישע עופה'לאך, ווען אנטיוכס און טיטוס האָבען טויזענדע אידישע קינדער פערקויפט פאר שקלאפען און ווען דיא שפּאנישע אינקוויזיטאָרען האָבען זיי הונדערטערווייז געבראָטען אויף דעם פייער פון דיא אויטאָדאפעס, אָבער דעם גרעסטען בלוט־פלעק אין אונזער געשיכטע שטעלט פאָר יענע שרעקליכע פעריאָדע אין דיא צייטען פון קייזער ניקאָלאי דעם ערשטען, ווען יונגע אידישע קינדער זיינען מיט געוואלד ארויסגעריסען געוואָרען פון זייערע עלטערנס אָרעמס און זיינען אָפּגעגעבען געוואָרען פאר סאָלדאטען. ווען מיר געהען דורך דיא איינצעלהייטען פון דיעזען ווילדען בארבאריזמוס, וואָס האָט ניט זיין גלייכען אין דער אלגעמיינער וועלט־געשיכטע, ווערט דאָס בלוט אין אונזערע אָדערען פערפראָרען פאר שרעק. יענע מוטערס, ביי וועלכע דיא מצרים, דיא כשדים, דיא רוימער און דיא שפּאנישע גלחים האָבען אוועקגענומען דיא קינדער, האָבען זיך ווייניגסטענס געקענט טרייסטען מיט דעם געדאנקען, דאָס זייערע קינדער זיינען בעפרייט געוואָרען פון שווערע און לאנגע ליידען דורך א גיכען טויט, דיא אידישע מוטערס, אין דיא צייטען פון קייזער ניקאָלאי דעם ערשטען, האָבען אפילו דיעזען „טרייסט" אויך ניט געהאט. מען פלעגט ביי זיי מיט געוואלד אוועק רייסען זייערע עופה'לאך, מען פלעגט זיי פערטרייבען אין דיא ווייטע שנעע־פעלדער פון סיביר, אָדער אין דיא סטעפּעס פון קאווקאז, מען פלעגט זיי איבערגעבען צו בארבארישע מוזשי־

קעכ, אָדער צו ווילדע קאָזאקען, וואָס האָבען זיי געדארפט ערציהען פאר סאָלדאטען, און דיא מוטערס האָבען זיי שוין מעהר ניט געזעהן. א טהייל פון דיעזע יונגע אידישע קרבנות האָט מען מיט געוואלד אָפּגעשמד'ט און זיינען פערבליעבען אין יענע ווייטע געגענדען, און א צווייטער טהייל פון זיי, וואָס האָבען זיך ניט געלאָזט שמד'ען זיינען פערקנוטעוועט געוואָרען, אָדער דערטרונקען געוואָרען אין דיא טייכען.

צו אונזער אייבינער שאנדע מוזען מיר נאָך צוגעבען, אז דיעזער ווילדער בארבאריזמוס האָט געשטאמט פון אונז אידען אליין. אונזערע אייגענע מנהיגים און ראשי־הקהל פון יענער צייט זיינען געוועזען דיא תליינים פון דיא אידישע קינדער. און וויל דיעזע בלוטיגע עפּאָכע האָט געשפּיעלט א גרויסע ראָללע אין מיין לעבען, וויל איך זיא אביסעל אויספיהרליכער בעשרייבען.

אין יענע צייט האָבען דיא אידען אין רוסלאנד געהאט א מין אייגענע אויטאָנאָמיע. יעדע אידישע קהלה האָט געהאט איהרע אייגענע אידישע מנהיגים מיט א ראש־הקהל, וואָס איז געוועזען דער עלטסטער איבער דיא דאָזיגע מנהיגים. געוועהנליך האָט יעדע קהלה געהאט אזעלכע 24 מנהיגים, וועלכע מען האָט גערופען „דעפּוטאטען“, און דער ראש־הקהל איבער זיי איז געוועזען דער „איזבאָרכציק“. דיעזע דעפּוטאטען מיט דעם איזבאָרכציק זיינען געוועזען דיא פעראנטוואָרטליכע פערזאָנען פאר דער רעגיערונג. זיי האָבען נעדארפט איינמאָהנען דעם „קאָפּ־שטייער“ און אנדערע אָפּצאָהלונגען (פּאראטקעס), וועלכע דיא רעגערונג האָט ארויפגעלייגט אויף דיא אידען, און זיי האָבען געדארפט צושטעלען דיא געוויסע צאָהל אידישע רעקרוטען צו דער ארמעע. פּאָראטקעס זיינען געוועזען צווייערליי: סתם „קאָפּ־געלד“ און „ליכט־געלד“ (סוועטשנאָי סבאָר). דיא סוממען פון דעם „קאָפּ־געלד“ פלעגט דיא רעגירונג צונעהמען פאר זיך און דער סוועטשנאָי סבאָר איז פערווענדעט גע-

וואָרען אויסצוהאלטען דיא צוויי ראבינער־שולען אין ווילנא און אין זשיטאָמיר, וואָס האָבען דיא רוסישע אידען פערזאָרגט מיט „געבילדעטע רבנים“. אין יענע שולען האָט מען דיא תלמידים, חוץ ריין אידישע געגענשטענדע, אויך געלערנט רוסיש, געאָגראפּיע, וועלט־געשיכטע, מאטהעמאטיק און אנדערע וויסענשאפטען. דיעזע שולען זיינען ביי דעם המון פון יענער צייט שטארק פערהאסט געוועזען און דיא לעהרער האָט מען געהאלטען פאר אפּיקורסים.

על פּי רוב זיינען דיא דעפּוטאטען און דיא איזבאָרסציקעס געוועזען הארטע און הערצלאָזע מענשען, וואָס האָבען פאר דעם המון ניט געזאָרגט און האָבען נאָר געזוכט זייער אייגענעם פּראָפיט. אויסער דיא בעשטימטע סוממען פּאָראטקעס, וואָס דיא רעגירונג האָט ארויפגעלייגט אויף דיא אידען, האָבען זיי דעם אָרעמען עולם נאָך בעלעסטיגט מיט אנדערע אָפּצאָהלונגען, אום זייערע קעשענעס אָנצופילען. וויא דער שטייגער איז ביי אלע ניעדעריגע מענשען, פלעגען זיי חנפ'ען די גבירים און דיא רייכערע בעלי־בתים, און פון דעם אָרעמען המון פלעגען זיי שינדען דיא הויט מיט גרויס אכזריות. דיא צייט, ווען זיי פלעגען דיא פּאָראטקעס איינמאָנען, איז תמיד געוועזען א בהלה אין שטאָדט. זיי פלעגען אָנקומען מיט פּאָליציייסקע און מיט קאָזאקען אין דיא אָרעמע הייזער און פלעגען צונעהמען אלעס, וואָס זיי האָבען געפונען אין הויז. ארויסרייסען דיא קישענס פון אונטער א קראנקען, אָדער צונעהמען פרייטאג פאר נאכט דיא לייכטער צוזאמען מיט דיא „בענש־ליכט“, איז ביי זיי געוועזען א געלעכטער. דיא זאכען פלעגען אלס משכנות אוועקגעטראָגען ווערען אין „קהל־שטיבעל“, וואָס איז דאמאָלס געוועזען איבּינער ברונען פון אידישע טרעהרען, דער לעבעדיגער בית־עולם, אויף וועלכען גרויס און קליין פלעגען קומען קלאָגען און וויינען.

נאָך גרעסער און שרעקליכער זיינען געוועזען דיא אכזריות פון דיא דעפּוטא-

טען און פון דיא איזבארכציקעס ביי דער רעקרוטטירונג. דיא דאזיגע „פיינע אידען" אין דיא לאנגע חאלאטען מיט דיא „היילינע" שטריימעלאך אויף דיא כשר־גענאלטע קעפ, פלעגען דאמאלס פערוואנדעלט ווערען אין רייסענדע וועלף, אין בלוטדורשטיגע טיגערען. אויך אין דעם פאל, וויא ביים נעהמען פאדאטקעס, זיינען דיא נבירים און דיא רייכערע בעלי־בתים פון זיי גע'חנפ'עט געווארען; זייערע קינדער האט מען פאר רעקרוטען נישט גענומען, און דער איינציגער שעיר המשתלח לעזאזל איז געוועזען דער ארימער המון. ער, דער ארימער המון, האט געדארפט אוועקגעבען זיינע קינדער, אום דיא צאהל פון דיא רעקרוטען פול צו מאכען.

ווילנא האט אין יענע צייט אין איהר „סקאזקע" (צענזוס פון דיא בירגער) געהאט אונגעפעהר 25,000 פולעהריגע אידען. דער קייזערליכער אוקאז צו נעהמען רעקרוטען פלעגט על פי רוב זיין 10 רעקרוטען פון יעדען טויזענד מענשען. ווילנא האט פון אידען אליין געדארפט צושטעלען ביז דעם ערשטען נאוועמבער 250 אידישע רעקרוטען. רעקרוטען פלעגען גענומען ווערען אין דעם עלטער פון 18 ביז 21 יאהר. דער איזבארסציק האט יעדען אידישען בחור געקענט מאכען פאר איינגער, אדער עלטער, וויא איהם האט געפאסט צום „עסק". דיא צייט פון דיענסט איז געווען 25 יאהר ווירקליכער דיענסט (דייסטוויטעלנאיא סלוזשבא). יעדען צעהנדליג רעקרוטען האט מען אוועקגעבען צו א „דיאדקא", דאס הייסט: אן עלטערער סאלדאט, וואס האט זיי געדארפט איינדרילען צום דיענסט. דער „דיאדקא" האט געהאט דאס רעכט צו טהאן מיט זיינע „תלמידים", וואס זיין הארץ האט געלוסט. ער האט געקענט דערלאנגען דעם רעקרוט אזא זעטץ אין באק, דאס עס פלעגען איהם ארויספאלען פינף צייהן אויף איינמאל. אויף דעם איז ניט געווען קיין קלאגער און קיין ריכטער. פאר בעקלאגען זיך פאר א העכערען בעאמטען, האט דער אונגליקליכער רעקרוט בעקומען פייערדיגע שמיץ מיט ריטער. דיא גאנצע דיענסט־צייט איז געווען א צייט פון הונגער, מאנגעל, נויטה און קלעפ. דעם צונויפגעקייקעלטען שינעל (פלאשץ) דיא פאר זאפאסנע שטיוועל, דעם שווערען ביקס מיט דעם שווערען פאטראנטאש און דיא בלעכענע כלי מיט וואסער, אלעם צוזאמען אין דער געוויכט פון 300 פונט, האט ער שטענדיג געמוזט טראגען אויף זיך, ווען ער איז געשטאנען אויף דעם עקסערציער־פלאטץ, אדער ווען מען האט איהם אוועקגעשטעלט אויף דער וואך. זעהר אפט פלעגט ער מיט דער שווערער משא מוזען מאכען דעם שטורם־מארש (ביעגאם מארש). אלע זיינע גליעדער זיינען תמיד געוועזען צושלאגען און בעדעקט מיט וואונדען. אלע האבען איהם געשלאגען, פון דעם ניעדריגסטען אונטער־אפיציער, ביז דעם ראטנעם קאמאנדיר. דיא שפייז איז געוועזען אזוי שלעכט, דאס קיין הונגעריגער הונד וואלט עס ניט אנגעריהרט. א ווארעם, וואס קריכט אום אויף דער ערד האט מעהר ווערטה געהאט וויא א רעקרוט, בפרט נאך א אידישער רעקרוט. פאר דיא קלענסטע זינד האט מען איהם בעשטראפט מיט ארעסט אין א פינסטערען קארצער, אדער מיט ריטער. דער אידישער רעקרוט האט א אידען קיינמאל אין דיא אויגען נישט אנגעזעהען, פון שבת און יום־טוב האט ער ניט געוואוסט, ווייל מען פלעגט איהם פערטרייבען אין יענע וויטע גובערניעס, וואו אידען טארען נישט וואוינען. ווען דיא אידישע מוטער וואלט געהאט דיא ברירה, וואלט זיא איהר קינד בעסער געלאזט בעגראבען לעבעדיגערהייד, איידער אוועקציגעבען צו אזא קייזערליכען דיענסט.

ווען עס האט אויסגעבראכען דיא קרימער קריעג: און רוסלאנד האט געדארפט שטעלען אין פעלד א גרויסע ארמעע. איז ארויסגעגעבען געווארען אן אוקאז, דאס יעדער יונגער מענש, וואס איז ניט פערהייראטהעט, מוז ווערען א סאלדאט. אים זיך צו ווערהען נעגען

דעם ביטערען אוקאז, זיינען דיא אידען געפאלען אויף א המצאה. כדי זיך אויפ־צוקויפען פון וואיענע סלוזשבע, האבען זיי התונה געמאכט גאנץ יונגע קינדער. דיעזע פעריאדע איז אונטער דיא רוסישע אידען בעקאנט געווען אונטער דעם נאָ־מען: „דיא בהלה". מען פלעגט התונה מאכען 8 אדער 10 יאהריגע איינגלאך מיט 8 און 10 יאהריגע מיידלאך, און אויף דעם אופן, האבען זיי זייערע קינ־דער בעפרייט פון דיענסט. דאס האט אבער געפיהרט דערצו, דאס קהל האט ניט געהאט ווענען אפצוגעבען פאר סאל־דאטען, ביז עס איז ארויסגעגעבען גע־ווארען דער אוקאז פון דיא „קאנטאניס־טען", דאס הייסט: יענער אונמענשלי־כער אוקאז, וואס האט ערלויבט צו נעה־מען פאר סאלדאטען קינדער פון 8 ביז 18 יאהר. ביז 18 יאהר פלעגט מען זיי ערציעהען און פון 18 יאהר האבען זיי ערסט געדארפט דיענען גאנצע 25 יאהר.

דיא „קאנטאניסטען", דאס הייסט, דיא קינדער פון 8 ביז 18 יאהר וועלכע מען האט פריהער געדארפט אויסהאדע־ווען, פלעגט מען אוועקשיקען אין טיעף רוסלאנד, אין סיביר, אדער אין קאווקאז, און מען פלעגט זיי אוועקגעבען צו דיא מוזשיקעס אין דיא דערפער. דער קאנ־טאניסט איז דיא גאנצע צייט געווען דעם מוזשיקס אייגענטהום. ער האט מיט איהם געארבייט וויא מיט זיין פערד, נאר מיט דעם אונטערשיעד, דאס ווען זיין פערד איז געפאלען, האט עס דער מוזשיק בעטראכט אלס געלד־פערלוסט, אבער אז דער אידישער קאנטאניסט איז ביי איהם געשטארבען פון הונגער, פון קעלט, פון א קראנקהייט אדער פון קלעפ, האט ער זיך אפילו נישט א קרים געטהאן. קיינער האט פון איהם זיין בלוט ניט גע־מאהנט און קיינער האט פון איהם דעם נפש ניט געפאדערט. פארשארט אין דער ערד און א סוף! דאס אונגליקליכע קינד האט ניט געהאט ווער עס זאל איהם וואשען און קאמען, און ווען ער איז פון שמוטץ פארקרעציגט געווארען, האט דער מוזשיק מיט איהם געמאכט א קורצען פראצעס: ער פלעגט איהם אריינ־ווארפען אין טייך און דערטרינקען. ער האט אויך ניט געהאט, וואס צו זשאלע־ווען. אויף זיין פלאטץ האט ער צו יעדער צייט געקענט בעקומען צעהן אנדערע אי־דישע קינדער. דיא רוסישע גלחים פון דיא דערפער האבען דאס אנגענומען פאר א בעזונדערע מצוה דיא אידישע קינדער צו שמד׳ען, און וועה איז געווען יענעם אונגליקליכען אידישען איינגעל, וואס האט ניט געוואלט קושען דעם צלם און עסען חזיר! מען האט איהם אזוי לאנג געמאטערט און געפייניגט מיט אלערליי יסורים, ביז דער טויט האט איהם בע־פרייט פון זיין עלענדען לעבען...

נון, קען מען זיך לייכט פארשטע־לען וויא גרויס מיין שרעק און מיין פערצווייפלונג איז געווען, אלס איך האב פלוצלונג פון מיין מוטער בעקומען א בריעף מיט דער בייזער בשורה, דאס מיין איינגערער ברודער עקיבא צונזער איז אפ־געגעבען געווארען פאר א סאלדאט. ער איז דאמאלס 9 יאהר אלט געווען און איך בין דאמאלס גראדע בר־מצוה גע־ווארען. דיעזער בליטץ פון לויטערען הי־מעל האט מיך אין גאנצען פאראליזירט. איך האב פערלארען דיא לוסט צו דער ארבייט און מיין הארץ האט מיך געצוי־גען צוריק צו מיין אונגליקליכע מוטער, וואס איז איבערגעבליבען אין גרויס יא־מער און עלענד. ניט האבענדיג א גרא־שען געלד אויף הוצאות, האב איך דיא וויטע שטרעקע פון בויסק ביז ווילנא געמאכט צו־פוס.

מיט א שטראם הייסע טרעהרען האט מיך מיין ארעמע מוטער צוגעדריקט צו איהר ברוסט. „איצט ביזט דוא מיין איינציגער, מיין איינציגער! מעהר האב איך קיינעם ניט אויף דער וועלט!" האט זיא געיאמערט. דאן האט זיא מיר דער־צייהלט פון דעם אונגליק. עס איז געווען ביי נאכט. מיין ברודער עקיבא איז גע־זעסען אויף איהר שויס און זיא האט מיט איהם געלייענט קריאת־שמע וויא תמיד, איידער זיא פלעגט איהם לייגען שלאפען. פלוצלונג זיינען אנגעקומען דיא „כאפ־

פערס'. וויא א טיגערין, ביי וועלכע מען וויל אוועקנעהמען דיא קינדער, האָט זיא זיך געוועהרט. מען האָט דאס קינד פון איהרע אָרעמס ארויסגעריסען און מען האָט איהם אוועקגעטראָגען, ווען זיא איז א צושלאָגענע און א האלב־טויטע געלעגען אויף דער ערד. א קורצע צייט נאָך דעם, האָט מען איהם אָנגעטהאָן א גראָבען שינעל און מען האָט איהם צוזאמען מיט נאָך אנדערע קינדער אוועקגעשיקט נאָך סיביר.....

נאָך דיא געזעטצע האָט מען מיין ברודער נישט געטאָרט אָפּגעבען פאר א סאָלדאט. מיר זיינען נאר צוויי קינדער געוועזען אין דער פאמיליע, און דאס געזעץ האָט פערלאנגט, אז נאר א פאמיליע, וואס בעשטעהט פון דריי און מעהר מיטגליעדער, דארף איינעם שיקען דיענען אין דער ארמעע, אבער ווער האָט אין יענער צייט געקוקט אויף געזעץ און יושר! מיט דיא אָרעמע לייט האָט מען געטהאָן, וואס מען האָט געוואָלט. דיא רייכע פלעגען זייערע קינדער אויסקויפען מיט געלד און דיא קינדער פון דיא אָרעמע האָבען געמוזט אוועקגעבען זייערע קעפּ פאר דיא רייכע....

דער טייוועל כאפּט דעם „מלמד".

נאָהענטע צרות מאכען פערגעסען די ווייטע, פיעל צייט צו בעוויינען מיין פערלאָרענעם ברודער האָבען מיר מיינע אייגענע צרות ניט פערגונען. איך האָב באלד איינגעזעהן, אז איך מוז ווייעדער פאר זיך אליין זארגען, ווייל מיין ארעמע מוטער איז ניט אין שטאנד געוועזען מיך אויסצוהאלטען. איך מוז מיר מיין ברויט פערדיענען. דיא שמוקלעריי האָב איך שוין דאמאָלס זעהר גוט געקענט, אָבער איך האָב מיך ניט געקענט שטעלען צו דער ארבייט ביי א שמוקלער, איבער דעם קאָנטראקט, וואס האָט מיך געהאלטען פערבונדען צו דעם ערשטען שמוקלער אויף גאנצע זעקס יאָהר. דארום האָב איך מיך ענטשלאָסען צו וואנדערען מיט דער האָפנונג, אפשר וועל איך געפינען מיין „גליק" אין אן אנדער שטאָדט. איך האָב מיך געזעגענט מיט מיין מוטער און בין אוועק צו פוס איבער דער גרויסער וועלט....

ראש־חודש אלול (תרי"ד) בין איך נאָך לאנגען וואנדערען אָנגעקומען אין דער שטאָדט באָברויסק, מינסקער גובערניע. וויא עס איז געוועזען צו ערווארטען, האָב איך דארטען נישט געפונען קיין שמוקלער, ביי וועלכען איך זאל קענען ארבייטען און פערדיענען מיין ברויט. עטליכע טעג בין איך ארומגעגאנגען אין דיא באָברויסקער גאסען און האָב געזוכט „דעם נעכטיגען טאָג". ענדליך האָב איך דעם „נעכטיגען טאָג" געפונען אין דער געשטאלט פון דעם חזן יואל איהומענער (א חזן מפורסם אין יענער צייט!), וואס פלעגט אלע יאָהר קומען דאווענען „מוספים" אין באָברויסק. ווען ניט קיין ארבייט ביי א שמוקלער, פאר וואס ניט עפּעס וואס פערדיענען ביי א חזן? האָב איך מיר געטראכט און בין אוועקגעגאנגען צו יואל איהומענער. ער האָט מיך פארהערט און האָט געפונען, אז איך האָב א פיינע שטימע און א גוטען „געהער", דאס הייסט: א חוש־השמיעה. ער האָט מיך צוגענומען פאר א משורר פאר דעם פרייז פון צוויי רובעל (הערט א גליק!!) איבער אלע ימים־טובים. קעסט האָט ער מיר פערזארגט ביי דעם גבאי פון שול מיט דיא ערלויבנים דיא גאנצע צייט צו שלאָפען אין שול אויפ'ן באנק.

אין יענער צייט האָב איך פערפאסט מיין ליעד „דאס ליכט" און באלד נאָך דעם א צווייטע ליעד מיט דעם נאָמען: „ר' תחנון". דאס ליעד „ר' תחנון" האָט געהאט א גרויסען ערפאָלג. דאס פאלק האָט איהר אויפגעכאפּט וויא אן אבן־טוב און מען האָט איהר איבעראל געזונגען מיט פערגניגען. דיא נאכט פון „שמחת בית השואבה" האָבען מיר זעהר פרייליך פערבראכט ביי דעם גבאי אין הויז און שפּעטער אין שול. מען האָט געזונגען אין קאָהר מיין ליעד „ר' תחנון" און אלע חסידים זיינען פון מיר, דעם יונגען מחבר, נתפעל געוואָרען. דיא אלגעמיינע פרייד האָט מיך אבער זעהר

וויניג בעריהרט און מיט דעם כבוד האָב איך מיך אויך ניט געקענט טרייסטען. דיא פראגע: וואס וועט מיט מיר זיין נאָך יום טוב, איז מיר געשטאנען פאר די אויגען וויא א פינסטערער וואָלקען.

דיא ימים־טובים האָבען זיך געענדיגט, דער חזן האָט מיר בעצאָהלט דיא צוויי רובעל און האָט מיר געהייסען געהן. וואוהין? דאס האָבען מיר ביידע ניט געוואוסט! און פארקעהרט, וואס איז מיר געווען דער חילוק וואוהין? די וועלט איז גענוג גרויס, און אידען זיינען דא, אָהן א עין־הרע, א סך, וואס מאכט מיר אויס וואוהין איך וועל געהן!...

עס איז שוין אָבער זעהר קאלט געווען נאָך דיא ימים טובים און איך האָב אויף מיין ליב נאָר געהאט מיין דינעם זומערדיגען בגד. און וויל איך האָב געהאט א קאפיטאל מיט געלד (דיא צוויי רובעל פון יואל איהומענער), האָב איך מיר געקויפט אויפ'ן מארק א „פוטער". מענשען מיט שוואכע נערווען קענען חלילה חלש'ען פאר שרעק פון דעם ווארט „פוטער", דארום איל איך מיך זיי צו בערוהיגען מיט דער ערקלערונג, אז אין יענער צייט, האָט א פוטער געהייסען „פוטער" נאָר דערפאר, וויל דער בגד האָט נאָר געהאט א פוטערנעם קאָלנער; דיא איבריגע חלקים פון דעם זאגענאנטען „פוטער", האָבען א האָאר אין זייער־ע אויגען ניט געזעהן. עס זיינען דאמאלס געווען „פוטערס", וואס האָבען אפילו א פוטערנעם קאָלנער אויך נישט געהאט, נאר א „לעתיד־לבוא־קאָלנער", דאס הייסט: א קאָלנער, וואס האָט געהאט די האָפנונג, אז ער וועט בעזרת השם ווען עס איז בעדעקט ווערען מיט א שטיקעל קאַטץ אדער פוקס.

אין עטליכע טעג ארום, ווען איך האָב שוין ארומגעשטאָלצירט אין דיא באָברויסקער גאסען אין מיין „פוטער", האָב איך מיך צוזאמענגעטראָפען מיט א ישובניק, וואס האָט געוויינט אין א דארף פינף וויערסט פון שטאָדט. ער האָט געזוכט א מלמד פאר זיינע קינדער. איך האָב זיך איהם אָנגעבאָטען אנצונעהמען דיא „שטעלע" און בין מיט איהם באלד איינייג געוואָרען. מיינע שכירות זיינען געווען 25 רובעל פאר דעם גאנצען זמן (זעקס חדשים), מיט דעם רעכט צו שלאָשלאָפען אויף דעם ווארעמען אויווען.

עס איז א כלל אין דער וועלט, אז דער איד עסט, כדי ער זאל קענען לעבען; ביי דעם קריכט איז דער כלל פערקעהרט: ער לעבט, כדי ער זאל קענען עסען. מיין נייער בעל הבית האָט זיך אויסגעזוכט גאר א נייעם כלל: ניט עסען און ניט לעבען, ניט לעבען און ניט עסען. אָט אזוי זיך „אָפּשטופען" דיא ביסעל יאָהרען! און צום „אָפּשטופען" איז שוין גענוג א שטיקעל ברויט געבאקען פון מעהל, וואס זיינען געמאכט פון האָבער און גערשטען, מיט א טעלערל קרופניק (גרויפען), אין וועלכען מען פלעגט אריינגיסען עטליכע טראָפענס איל, כדי פעט צו מאכען דיא צרות... דיא גאנצע וואָך פלעגט קיין פלייש אין הויז נישט אריינקומען און מען פלעגט דיא וואָכעדיגע טעג „אָפּשטויסען" מיט דעם לחם־הקלקל און מיט דעם דינעם קרופניק, אין וועלכען אפילו דיא אידישע „באפערס" פון יענער צייט, וואָלטען שווער געקענט כאַפען א גרויפ, נאָר צוליעב דעם „ענגשבת", פלעגט דער ישובניק ברייגען פון שטאָדט א שעפסענע קעפיל, און פון דעם דאָזיגען קעפיל, פלעג איך מיך אויך „קוויקען" מיט א מאָגערען ביינדל. דעמזעלבען איל, מיט וועלכען מען פלעגט ווייך מאכען דיא יסורים פון עסען, האָט מען אויך פערווענדעט צו בעלייכטען די הויז, און פאר אזא ליכט פלעג איך זיצען גאנצע זעקס שעה אין טאג און הייזעריג ווערען שרייענדיג מיט מיינע דריי „מופלגים", וואס זיינען אין לערנען ניט העכער געשטאנען פון דיא קינדער פון דיא מוזשיקעס אין דאָרף. עס איז גאנץ נאטירליך, דאס נאָך אזא שווערע האָרעוואניע, נאָך זעקס שטונדען „אקערען" און „בראנעווען" מיט דריי „אָקסען" פלעגט מיר דער קרופניק שמעקען וויא מארציפאנעס און איך פלעג איהם כאפען וויא דעם צנצנת־המן....

בינו־לבינו זיינען אויף מיר מיינע קליידער צוריסען געוואָרען, און ווייל עס זיינען דאַמאָלס געשטאַנען 25 גראַדיגע פרעסט, בין איך שיער קראַנק געוואָרען פאַר קעלט. אום זיך אביסעל בעסער צו בעקליידען, האָב איך ביי מיין בעל הבית אָנגעהויבען צו מאָהנען מיינע שכירות. עטליכע מאָל האָט ער זיך פון מיר ארויסגעדרעהט מיט פוסטע תירוצים פסח־צייט האָט ער מיר אָנגעזאָגט דיא בשורה, אז ער וויל מיך האַלטען אויף א צווייטען זמן, און דאַן וועט ער מיר שוין געבען געלד וויפיעל איך וועל בעדאַרפען. ניט האָבענדיג קיין אנדער ברירה, בין איך ביי איהם געבליבען און בין דיא גאַנצע צייט ארומגעגאַנגען נאַקעט און באָרוועס. חול־המועד פסח האָב איך אָנגעשריעבען מיין ליעד „דאָס אויג“, אין וועלכע איך האָב געזונגען פון מיינע אייגענע צרות.

אויף שבועות האָט ער מיך אויך אָפּגע'פטר'ט מיט פוילע תירוצים, און נאָך שבועות ווען איך האָב ביי איהם אנגעהויבען שטאַרק צו מאָהנען מיין געלד, איז ער געפאַלען אויף א „קלוגע המצאה“ וויא אזוי פון מיר לויז צו ווערען. ער איז אוועקגעפאָהרען אין באָברויסק, איז געקומען צו באָברויסקער קהל און האָט ערקלעהרט, אז אויב מען וועט איהם גוט בעצאָהלען, וועט ער זיי געבען א „נפש“. מען האָט איהם בעצאָהלט 25 רובעל און מען האָט איהם מיטגעגעבען א „כאַפּער“ מיט צוויי קאָזאַקען, וואָס זאָלען מיך בריינגען צום איזבאָרסטציק.

ניט ווייסענדיג וועלכע סכנה עס שוועבט איבער מיין קאָפּ, האָב איך מיר אויפגעזוכט מיין ווינקעל און האָב מיר געלייגט שלאָפען. פּלוצלונג האָב איך דערפיהלט וויא א גראָבע האַנד לייגט זיך אוועק אויף מיין יונגען קערפּער און טרייסעלט מיך.

איך האָב מיך אויפגעכאַפּט און געעפענט דיא אויגען. איך האָב פאַר מיר דערזעהן דריי פרעמדע מענשען. איינער פון זיי האָט געהאַלטען א לאַנטערנע און האָט מיר ארייגגעלויכטען אין דיא אויגען.

— „וואָס ווילט איהר?“ — האָב איך געפרעגט. —

— „גאָר נישט, זוהנעלע!... שטעה אויף!“ — האָט מיר דער כאַפּער געענטפערט —

— „אויפשטעהן? צו וואָס?“—

— „דוא וועסט מיט אונז פאָהרען אין שטאָדט!“—

— „וואָס פאַר עסקים האָב איך אין שטאָדט?“—

— „נאַ, דוא וועסט שוין זעהן! טהו זיך אָן, בחור'ל, אָבער געשווינד!“—

— „איך וויל נישט, איך וועל נישט פאָהרען!“—

א פייערדיגער פּאַטש האָט מיך פאַרטומעלט. מען האָט מיך איינגעווירקעלט אין מיינע צוריסענע קליידער, מען האָט מיך ארייגגעוואָרפען אין א וואָגען און מען האָט מיך געבראַכט אין באָברויסק.

דאָרטען האָט מען מיך איינגעשלאָסען אין דער קאַזאַרמע...

אין דער קאַזאַרמע.

מיט דעם צוועק אויסצוראַמען דיא „נעלמים“, דאָס הייסט: יענע אידען, וואָס זיינען ניט פערשריעבען געווען אין דער „סקאַזקע“, האָט צאר ניקאָלאַי דער ערשטער ארויסגעגעבען אן אוקאַז, וואָס האָט ערלויבט אָפּצוגעבען פאַר א סאָלדאַט יעדען אידישען נעלם. א נעלם האָט געהייסען דער, ווער עס האָט ניט געהאַט קיין פּאַספּאָרט, און עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז דיא ניט־פערשריעבענע אין דער „סקאַזקע“, האָבען קיינע פּאַספּאָרטען ניט געקענט בעקומען. דער אוקאַז האָט יעדען איינעם געגעבען דאָס רעכט צו כאַפּען א יונגען מאַן, אָדער א אינגעל, וואָס האָבען קיינע פּאַספּאָרטען געהאַט, און אָפּגעגעבען פאַר סאָלדאַטען פאַר זיין איינענע פאַמיליע, אָדער פאַר אן אנדער פאַמיליע.

פאַר דיא קהל'שע „מאַכערס“ פון יענע פינסטערע צייט, וואָס האָבען תמיד געזוכט פעט צו ווערען פון אידישע בלוט,

האָט דיעזער אוקאז געעפענט א נייע קוואַל פון פרנסה. יעדע אידישע קהלה האָט ארויסגעשיקט איהרע כאַפּערס אויף אַלע וועגען און טראַקטען, וואו זיי האָבען זיך בעהאַלטען אין דיא דערפער און אין דיא קרעטשמעס און האָבען געלויערט אויף זייערע קרבנות. אין זייערע הענד זיינען אריינגעפאַלען אלע אונגליקליכע אידישע יונגע לייט און קליינע בחורים'לאַך, וואָס האָבען ניט געהאַט קיינע פּאַספּירטען. אנדערע, וואָס האָבען געהאַט פּאַספּאָרטען, האָבען זיך אויך ניט געקענט ארויסדרעהען פון זייערע הענד. זיי פלעגען דיא פּאַספּאָרטען איינפאַך צורייסען און פלעגען זיי צונעהמען אלס „נעלמים".

דיא געכאַפּטע פלעגט מען בינדען וויא שעפּסען, ברייננגען אין שטאָדט און איינשליסען אין דער קאַזארמע. דאָרטען פלעגט מען זיי האַלטען וואָכענלאַנג, ביז דער „פּריאָם" (רעקרוטירונג) פלעגט זיך עפּענען. מיט דיעזע אונגליקליכע האָט מען ניט שטאַרק מדקדק געווען. זיינען זיי געווען שוואַכע, קראַנקע, אָדער זיי האָבען גאָר א מום געהאַט, איז אויך רעכט געווען. מען האָט זיי אָנגענומען פאַר סאָלדאַטען, אָנגעטהאָן דיא סאָלדאַטסקע שינעלען און מארש דיענען דעם קייזער! מען האָט דיא דאָזיגע „נפשות" אָפּגעגעבען פאַר יענע פאַמיליעס, וואָס האָבען בעצאָהלט א גוטען מקח, און דיא דעפּוטאַטען מיט דעם איזבאָרסציק האָבען זיך צוטהיילט מיט דעם געלד. אויך פּריוואַט־לייט האָבען דאָס געמאַכט פאַר א געשעפּט. זיי פלעגען כאַפּען קליינע קינדער און פלעגען זיי פאַרקויפען צו דיא קהל'שע מאַכערס. דיא פּעריאָדע איז ביי אונז אידען בעקאַנט מיט דעם נאָמען: דיא צייט פון דיא „פּאַימאַנעס", דאָס הייסט דיא צייט פון כאַפּען. אין יענע פינסטערע צייט האָבען ביי אונז טאָגטעגליך פּאַסירט הונדערטער „מכירת־יוסף'לאַך". דיא קלענערע רבנים פון דיא קליינע שטעדטלאַך האָבען צו דיעזער רציחה געגעבען זייער הסכמה מיט דעם „פּשט", אז דיא קינדער פון זייערע אייגענע שטעדטלאַך, איז „מעהר מצוה" צו בעהיטען וויא פרעמדע קינדער פון פרעמדע שטעדט. דיא גרעסערע רבנים האָבען אין דער שטיל פאַרגאָסען טרעהרען איבער דיא עפענטליכע רציחות, אָבער זיי האָבען געמוזט שווייגען איבער דריי טעמים. ערשטענס: איז דאָס געווען א קייזערליכער אוקאז, צווייטענס, האָבען זיי מורא געהאַט פאַר'ן איזבאָרסציק מיט דיא דעפּוטאַטען, וואָס האָבען זיי געקענט אָפּזאָגען פון דיא רבנות, ווען זיי וואָלטען זיך אונטערגעשטעלט נעגען דיא בלוטיגע רציחות, און דריטענס: האָבען זיי מורא געהאַט פאַר די מוסרים, וואָס האָבען זיי געקענט פאַר'מסר'ן ביי דער נאַטשאַלסטוואָ, און דער רעזולטאַט פון אזעלכע מסירות, וואָלט תמיד געווען — סיביר. יענע צייט איז געווען א צייט ווען מענשען האָבען איינגעשלונגען מענשען גאַנץ אָפען און מיט דער הסכמה פון דער רעגיערונג.

און איינער פון דיעזע אונגליקליכע קרבנות בין איך אויך געווען, ווען איך בין אלט געווען 14 יאָהר!

איך בין געזעסען אין קאַזארמע גאַנצע פינף וואָכען. קהל האָט געוואַרט אויף דעם „פּריאָם", אויסזיכטען אויף לויז ווערען, האָב איך ניט געהאַט. וויא אזוי? מאין יבוא עזרי? מיט וואָס פאַר א נס? דיא אָרעמע שעפּסעלאַך, וואָס ליעגען געבונדען אין שלאַכט־הויז, קענען נישט האָפען צו בלייבען לעבען. צו זיי וועלען זיין טרפה, אָדער כשר, צו דער שחיטה מוזען זיי געהן. מיט מיר איז אויך געווען דער זעלביגער פאַל: צו מען וועט מיר אָפּגעבען על פי זאקאָן, אָדער געגען דעם זאקאָן, א סאָלדאַט וועל איך שוין זיין אין יעדען פאַל. פיעל יאָהר וועל איך דאַרפען דיענען אין דיא „קאַנטאָניסטען". מען וועט מיר אוועקגעבען צו א מוזשיק אין א דאָרף פאַר טויזענדע מיילען ווייט אין סיביר. דאָרטען וועל איך מוזען פיטערען חזרים, האַקען האָלץ אין וואַלד, פלעכטען פאַר איהם לאַפּצעס און פאַר יעדער קלייניגקייט געשלאָגען ווערען מיט גרויס אכזריות. וועל

איך ארויסגעהן א גאנצער פון דעם דאָזיגען חבוט הקבר, וועט זיך ערשט פאר מיר אָנפאנגען דער ריכטיגער גיהנום מיט אלע זיינע שרעקען: דער „ריאדקא“, דיא רוסישע קאזארמע, דער מוכטיר, דיא מארשען מיט 300 פונט משא אויף דיא פלייצעס, ריא פייערדיגע שמיטץ, דיא שרעקליכע קלעפּ און נאָך טויזענד אנדערע „תענוגים“ פון דעם מין. מעהר פון אלעס האָט מיך דאמאָלס געפּייניגט דער געדאנקען, ווען איך פלעג מיך דערמאָנען מיין אונגליקליכע מוטער, דיא עלענדע און וויסטע אלמנה. 21 פינסטערע יאָהרען האָט זיא אָפּגעלעבט מיט איהר מאן, און ווען א בייזער צופאל האָט דעם שפּייזער פון איהר אוועקגעריסען, איז זיא געבליעבען מיט די צוויי יתומים. זי האָט זיך מיט זיי געקענט טהיילען נאָר איהרע ליידען, ווייל פריידען האָט זיא קיינמאָל ניט געהאט. איהר איינציגער טרייסט, זיינען איהר געווען דיא צוויי יתומים, און ביידען האָט מען פון איהר אוועקגערויבט. חיה רעה אכלתם! און ווער? ניט קיין ווילדע חיות אין וואלד, נאָר אייגענע מענשען, מענשען מיט הערצער פון וועלף!...

מיט אזעלכע געדאנקען האָב איך מיך ארומגעטראָגען דיא גאנצע צייט, וואָס איך בין געזעסען מיט נאָך אנדערע אידישע קרבנות אין דער פינסטערער קאזארמע, דיא דאָזיגע געדאנקען האָבען אויפגעוועקט מיינע געפיהלען און איך האָב דאמאָלס, זיטצענדיג אין דער קאזארמע, אָנגעשריעבען מיין ליעד: „דיא פּאָימאנעס“, וואָס האָט אין זיך 108 פערזען. דיא טהעמא צו דעם ליעד האָב איך גענומען פון דעם נביא חגי.

חגי הנביא איז געקומען צו דיא כהנים און האָט זיי געפרעגט:

— „ווערט א מענש, אָדער א בגד אויך הייליג, ווען דער מענש, אָדער דער בגד ריהרט זיך אָן דיא הייליגע פלייש פון קרבנות?“ —

— „ניין, ער ווערט נישט הייליג!“

—האָבען דיא כהנים געענטפערט—

— „און ווערט א מענש, אָדער א בגד אומריין, ווען זיי בעריהרען אן אומריינע זאך?“ — האָט דער נביא ווייטער געפרעגט —

— „יא געוויס ווערען זיי אומריין!“

— האָבען דיא כהנים געענטפערט —

— „אזוי איז דאָס גאנצע פאָלק!“

— האָט חגי מיט שמערץ אויסגערופען— „קיין גוטע, קיין ריינע, קיין הייליגע זאך קלעפּט זיך אָן זיי נישט אָן; נאָר דיא אומריינע זאכען קלעפּען זיך צו זיי צו, דאָס הייסט: לעבענדיג צווישען פרעמדע פעלקער, לערנען זיי פון זיי ניט דיא גוטע מעשים, דיא פיינע זיטען, זיי לערנען זיך פון זיי אויס נאָר די שלעכטע, דיא אומריינע!“

דיא גזרה פון דיא „פּאָימאנעס“ איז געווען א פּראָבע פאר אונזערע אידען פון יענעם דור, אָבער זיי האָבען דעם נסיון זעהר שלעכט אויסגעהאלטען. מיט דעם, וואָס זיי האָבען זייערע אייגענע ברידער געכאפּט און פערקויפט אין שמד אריין און צו אייביגע צרות, האָבען זיי אויפגעדעקט פאר דער וועלט דעם וואהרען כאראקטער פון זייערע מנהיגים.

דאָס איז אין קורצען דער אינהאלט פון מיין ליעד „דיא פּאָימאנעס“, אָדער „געשטאנען צום משפט און ארויס שולדיג“. ניט אין מיין אייגענעם בלוט האָב איך געטונקט מיין פעדער, ווען איך האָב זיא געשריעבען, נאָר אין דעם בלוט פון אלע מיינע אונגליקליכע ברידער; ניט מיין שמערץ אליין קלינגט דורך איהרע פערזען, עס הערט זיך אין איהר דער פערצווייפעלטער יאָמער־געשריי פון דעם גאנצען כלל־ישראל...

אין וויא טרויעריג, וויא הערצרייסענד איז געווען דאָס בילד פון דער קאזארמע! אכטציג עלענדע, בלייכע, אויסגעדארטע, אויסגעהונגערטע, האלב־נאַקעטע נפשות ליעגען אויף דער ערד אויף א הייפעלע שמוטציגע שטרוי. דער גרעסטער טהייל פון זיי זיינען נאָך קליינע קינדער, וואָס זיינען דורך א טיראנישע האנד אוועקגעריסען געוואָרען פון זייערע מוטערס, און וואָס פערשטעהען נאָך גאָר ניט דעם טיפען עלענד, וואָס ערוואַרטעט

זיי אין דער צוקונפט. אויך דא, אין דער קאזארמע, ניט ווייסענדיג זייער פינסטערען גורל, לאכען זיי, שטיפען זיי און שפיעלען זיך איינער מיט דעם אנדערען, נאר דיא עלטערע, קוקענדיג אויף זיי, פערגעסען זייערע אייגענע צרות און פערגיסען טייכען טרעהרען. צוויי מאל אין טאג עפענען זיך דיא אייזערנע טהירען און עס קומען אריין דיא מלאכי־חבלה פין דיא קהל'שע מאכערס און ברייגנען עטליכע לעבלאך ברויט און א פאר טעפ זופ, וואס איז צו שמוציג אפילו פאר הינד. וואגט אימיצער עפעס וואס צו פערלאנגען און צו בעטען, ווערט ער אנגענומען פאר דיא האאר און צוריקגעשליידערט צום וואנד מיט אזא רציחה, דאס דיא יונגע ביינדעלאך טרייסלען זיך און קנאקען.

— „איך וויל צו מיין מאמען!“ — צוּוויינט זיך א קינד אויפ'ן קול —

— „דוא ווערסט איהר שוין זעהן אויף יענער־וועלט! האב נאר געדולד!“ — ענטפערט איהם דער אידישער אנטיוכס און צו לאכט זיך —

— „לאזט מיך אהיים! איך וויל צוריק אהיים!“ — יאמערט אן אנדער עופה'לע —

— „ווארט נאך עטליכע טעג!“ — ברומט דער מענשליכער טיגער — „דוא ווערסט שוין האבען א גרויסע היים!... זיא ציעהט זיך פון באברויסק ביז ארכאנגעלסק!“ —

עס ווערט נאכט. אלע ליגען זיך אויף דער ערד און לייענען קריאת־שמע, אנדערע, דיא עלטערע, זאגען תהילים אויסווייניג, ביז זיי ווערען אנטשלאפען... א גאנצע סטאדע שעפסען, וואס ווארטען אויף דער שחיטה! זיי ליגען איינער אויף דעם אנדערען אויף דעם שמוציגען שטרוי — איין אונגליק, איין יאמער און איין עלענד האט דיא פרעמדע פעראייניגט אין איין קערפער. פון מינוט צו מינוט רייסט זיך ארויס א שווערער זיפץ פון דער ברוסט פון אן עלטערען. דיא גאנץ יונגע שלאפען גאנץ רוהיג און א גליקליכער שמייכעלע שוועבט אום אויף זייערע בלייכע פנים'ער. וואס חלומ'ט זיך זיי? געוויס, אז זיי זיטצען ביי זייער מוטער אויפ'ן שויס, און דיא צערטליכע מוטער קאממט זיי אזן מאכט לאקען פון זייערע האאר '...

צווישען דיא 80 פאימאניקעס, וואס זיינען מיט מיר געזעסען אין קאזארמע, זיינען געווען איינינע מיט זעהר גוטע שטימען צום זינגען. איך האב צוזאמענגעשטעלט א קאהר פון 10 פאימאניקעס און האב מיט זיי איינגעשטודירט מיין ליעד „דיא פאימאנעס“. מיר פלעגען עס זינגען עטליכע מאל אין טאג און קיין אויג פלעגט דערביי נישט בלייבען טרוקען און קיין הארץ פלעגט נישט בלייבען אונגעריהרט, ווען דיא טרויעריגע מעלאדיע צוזאמען מיט דיא ווערטער פלעגען זיך צו גיסען איבער דער קאזארמע. אפילו דיא מאלאכי חבלה מיט דיא שטיינערנע הערצער, מיט דיא אייזערנע נערוען, וואס האבען טאג און נאכט איבער אונז געוואכט, פלעגען אויך מיט אונז מיטוויינען.

עס איז אוועק דער תשעה־באב און עס איז געקומען דיא נאכט, וואס אויף מארגען האט מען אונז שוין געדארפט פיהרען צו דער שחיטה — צום „פריאם“.

דיא בעפרייאונג

אז דיא ישועה איז אונז פיעל נעהענטער, וויא מיר האבען גערעכענט, דאס האט קיינער רון אונז ניט געוואוסט.

אום פורים, תרט"ו (1855), דאס הייסט, אונגעפעהר מיט א האלב יאהר פריהער איידער מען האט מיך געכאפט און אלס „פאימאניק“ איינגעשלאסען אין דער באברויסקער קאזארמע, איז קייזער ניקאלאי דער ערשטער פלוצלונג געשטארבען. אלעקסאנדער דער צווייטער איז ארויף אויף דעם רוסישען טהראן און מיט דעם איז אפגעשלאסען געווארען דער פאריזער טראקטאט. דיא קרימער קריעג האט זיך געענדיגט. איינער פון דיא ערשטע אוקאזען, וואס קייזער אלעקסאנדער דער צווייטער האט ארויסגעגעבען, איז געווען ארויסצולאזען פריי פון דיא קאזארמעס אלע פאימאניקעס.

ארום איינס דעם זייגער ביי נאכט, ווען מיר האָבען געשלאָפען אין דער קאַזארמע, האָט אונז אויפגעוועקט א גרויסער טומעל אויף דער גאס. דער טומעל איז אלץ געקומען נעהענטער און נעהענטער צו אונז, און באלד האָבען מיר דערהערט וויא מען קלאפּט אין אונזערע אייזערנע טהירען און לאָרענס.

— קינדערלאך, שטעהט אויף! א ישועה! איהר זייט פריי!—האָט איינער געשריען

— און אוקאז פון קייזער, אז מען זאל אייך ארויסלאָזען! — האָט געשריען א צווייטער—

— לויבט גאט, קינדערלאך! זאגט הלל! — האָבען עטליכע קולות געשריען אויף איין מאָל—

דיא דאָזיגע בשורה איז פאר אונז געווען וויא דער קול פון שופר, וואס וועט אויפוועקען דיא טויטע צו תחית־המתים. מיט א פריידענגעשריי זיינען מיר אויפגעשפּרונגען פון אונזערע וויסטע לאַגער, מיר האָבען זיך געוואשען און מיר האָבען זיך געשטעלט זאגען הלל. איך בין געווען דער חזן און מיין קאָהר האָט מיך בעגלייט. נאָך הלל, האָבען מיר זיך אלע גענומען פאר דיא הענד און מיר האָבען געטאנצט א „אידישען קארעהאָד״. דאָס איז געווען א טראגי־קאָמישע סצענע, ביי וועלכע מען האָט געמוזט לאכען און וויינען. נאָך דעם טאנץ האָב איך אָנגעשריעבען מיין ליעד „דיא ישועה״, און האָב צו איהר קאָמפּאָנירט א פיינע מעלאָדיע.

אויף צעהן דעם זייגער אין דער פריה איז בעשטימט געווען אונז ארויסצולאָזען פון דער קאזארמע. דער באָברויסקער גביר ר׳ יצחק ראבינאָוויטש האָט געשאָנקען 40 רובעל אויף דעם בית־המדרש פאר דער מצוה צו עפענען דיא טהיר פון דער קאזארמע. שוין א צייט פריהער האָבען זיך ארום דער קאזארמע פערזאמעלט מענער און פרויען, יונגע און אלטע, און האָבען מיט גרויס אונגעדולד געווארט אויף דעם מאָמענט, ווען דיא קאזארמע וועט זיך עפענען און מיר וועלען ארויסגעהען פריי. יעדער איינער פון זיי האָט געבענשט און געלויבט דעם גרטען קייזער אלעקסאנדער דעם צווייטען, וואָס האָט ארויסגעגעבען דיעזען מאניפעסט, און וואָס האָט מבטל געווען א סך ביטערע גזרות פון זיין פאָטער.

עס איז געקומען דער גליקליכער מאָמענט. מיט דער ברכה „ברוך מתיר אסורים״ האָט דער גביר ר׳ יצחק ראבינאָוויטש אויפגעשלאָכען דיא טהיר און דער גאנצער עולם האָט זיך אויף איינמאָל א עפּאר געטהאָן אין דער קאזארמע. דער שטאָדט־חזן האָט געמאכט „מי שברך״ דעם קייזער און האָט געזונגען דעם קאפּיטעל מ״ה פון תהילים. דאן האָט מען מיך מיט מיין קאָהר ארויפגעשטעלט אויפ׳ן טיש, און מיר האָבען געזונגען מיין ליעד: „געשטאנען צום משפט און ארויס שולדיג״. עס איז אונטער דעם פאָלק אויסגעבראָכען א גרויס געוויין, אָבער דאָס ליעד האָט נאָך א צווייטע ווירקונג געהאט. דער עולם איז פון דאָס ליעד אזוי שטארק אויפגערייצט געוואָרען אויף דיא קהל׳שע מאכערס, דאָס מען וואָלט זיי געוויס צוריסען אין שטיקער, ווען זיי וואָלטען דאָ דערביי געווען. יענע זיינען אָבער קליגער ווי פרימער געווען און האָבען זיך בעהאלטען. אויף דעם פערלאנג פון דיא בעלי־בתים האָב איך זיי נאָך צוויי פון מיינע ליעדער געזונגען „דיא ישועה״ און דאָס ליעד „בעסער נעהמען איידער געבען״, וואָס האָט געשילדערט מיין בעל־הבית, דעם ישובניק, וואָס האָט מיך פערקויפט צו קהל פאר 25 רובעל, אנשטאט מיר צו בעצאָהלען מיינע שכירות. דיעזעס ליעד האָט ביי דעם עולם ארויסגערופען א שטורם פון ווילדען צאָרן. עס האָבען זיך געפונען א סך בעלנים, וואָס האָבען געוואָלט לויפען אין יענעם דאָרף צום ישובניק און פון איהם נעהמען ביטערע נקמה, אָבער דער גביר ר׳ יצחק ראבינאָוויטש האָט זיי איינגעשטילט און האָט זיי געגעבען זיין עהרענוואָרט, אז ער וועט זיך מיט יענעם עוכר־ישראל אָפּרעכענען. דאן האָט מען פאר אונז געעפענט דיא טהיר און מיר

אַלע 80 געפאַנגענע, זיינען זינגענדיג אַרויסגעגאַנגען פון דער קאַזאַרמע. מיך האָט דער גביר ר' יצחק ראַבינאָוויטש אַריינגענומען אין זיין קאַרעטע און האָט מיך אָוועקגעפיהרט אין זיין הויז.

שוין אין די ערשטע צוויי וואָכען, וואָס איך בין געוועזען ביי דעם גביר אין הויז, בין איך אויך געוואָרען אַ שטיקעל „גביר". איך האָב מיך זעהר שעהן אויסגעקליידט און איך האָב נאָך געהאַט אַ קאַפּיטאַל פון 100 רובעל אין מזומן. מיין „עשירות", פּונקט וויא מיינע צרות, האָב איך אויך בעקומען אויף אַ מערקווירדיגען אופן. קודם כל האָט דער גביר ר' יצחק ראַבינאָוויטש געשיקט רופען דעם ישובניק ביי וועלכען איך האָב געקנעלט מיט זיינע דריי „גאונים", און נאָכדעם וויא ער האָט איהם מכבד געוועזען מיט עטליכע פייערדיגע פּעטש, האָט ער איהם געהייסען מיר בעצאָהלען די 50 רובעל שכירות, וואָס האָט מיר געקומט פאַר צוויי זמנים, און די 25 רובעל, וואָס ער האָט גענומען פאַר מיין „נפש" ביי קהל. דער „פיינער" מאַן האָט גע'טענה'ט אַז ער איז אָרעם און קען דאָס ניט בעצאָהלען, אָבער דאָס האָט איהם נעביך נישט געהאָלפען. דער גביר האָט צו איהם געשיקט אַ פּאָר קאָזאַקען און מען האָט ביי איהם צוגענומען אַלעס, וואָס מען האָט אין זיין הויז געפונען. אַ פּאָר טעג שפּעטער איז דער ישובניק געקומען מיט די 75 רובעל און האָט אויסגעלייזט זיינע זאַכען. איך בין מיט איינמאָל געוואָרען אַ „גביר" מיט אַ קאַפּיטאַל פון 75 רובעל! צו יענער צייט און אין מיין לאַגע, האָב איך געגלויבט, אַז איך בין אַ האַלבער ראָטהשילד. אויסער דעם האָב איך נאָך בעקומען קליינע סומען געלד פון די געסט, וואָס פלעגען קומען צום גביר און פאַר וועלכע איך פלעג זינגען מיינע דריי ליעדער, וועלכע איך האָב פערפאַסט אין דער קאַזאַרמע.

ווען מען האָט מיך געכאַפּט פאַר אַ פּאָימאַניק, האָט זיך דערפון דערוואוסט אַ ווילנער ווייבעל, וואָס איז גראַדע געוועזען אין באָברויסק, און זיא האָט וועגען דעם געשריעבען צו מיין מוטער אין ווילנא. אין אַ געוויסען פריה־מאָרגען, ווען איך בין שוין געווען ביי דעם גביר אין הויז, האָט מיר דער משרת געזאָגט, אַז אַ פרעמדע פרוי מיט אַ פרעמדען אידען ווילען מיך זעהען און זיי וואַרטען אויף מיר אין דרויסען. וויא גרויס איז געוועזען מיין פרייד, ווען איך בין אַרויסגעגאַנגען אויף דער גאַס און האָב דאָרטען געפונען מיין מוטער און מיין פעטער אברהם־ליב. מיט אַ פריידענגעשריי און מיט אַ ים טרעהרען אין די אויגען, האָט זיך מיין מוטער אויף מיר געוואָרפען און האָט מיך אַ לאַנגע צייט ניט אַרויסגעלאָזען פון איהרע אָרעמס. גלייך וויא זיא האָט בעקומען דעם בריעף פון דער ווילנער ווייבעל, האָט זיא ביי ווילנער קהל פאַר מיר אַרויסגענומען אַ פּאַספּאָרט און איז די שטרעקע פון 50 רוסישע מיילען געגאַנגען צו־פוס נאָך באָברויסק, אום מיך צו בעפרייען. מיין גוטער פעטער אברהם־ליב האָט מורא געהאַט איהר צו לאָזען איינע אַליין אין אַזאַ וויטען וועג, דאַרום איז ער אויך מיטגעגאַנגען די גאַנצע 50 מייל. אַכט טאָג האָבען מיר נאָכדעם פערבראַכט ביי דעם גביר אין הויז, דאַן האָבען מיר גענומען אַבשיעד און מיר זיינען אָוועקגעפאָהרען פון באָברויסק.

מיר זיינען געקומען אין דער שטעדטיל סאַמאָחוואַלאָוויטש און מיר האָבען זיך אָפּגעשטעלט אויף אַכט טעג ביי מיין מוטערס שוועסטער מאַריאַשע־חנה. מיין מוהמע האָט גרויס חשק בעקומען מיך צו האָבען פאַר אַן איידים, ווייל איך בין שוין געוועזען אַ „באַוואָהרענטער" פון סאָלדאַטען, און צו יענער צייט איז דאָס געוועזען אַ גרויסער יחוס. מיין מוטער האָט מסכים געוועזען צו דעם שידוך און איך בין געוואָרען אַ חתן מיט מיין מוהמעס טאָכטער רחל, די חתונה האָט מען אָפּגעלייגט אויף צוויי יאָהר.

איך בין צוריק געקומען אין ווילנא צו מיין מוטער אין הויז, און דאָס ערשטע וואָס האָט מיך אין איהר הויז בעגריסט, איז ווידער געוועזען דער אַלטער דלות,

וואס איז דארטען נאך אלץ געזעסען וויא דער „מלך־אביון" אויף זיין פינסטערען כס־המלוכה. עס איז מיר וויעדער קלאר געווארען, אז איך האב נישט ווער עס זאל פאר מיר זארגען, און אז איך מוז מיר דער שטעלען צו דער ארבייט ביי א שמוקלער, אבער אין ווילנא האב איך דאס ניט געקענט טהאן, ווייל דער קאנ־טראקט מיט דעם ערשטען שמוקלער, איז נאך אלץ געהאנגען וויא א חלף אי־בער מיין האלז. איך האב קיין אנדער ברירה ניט געהאט; איך האב וויעדער געמוזט מיין מוטער פערלאזען און בין געפאהרען זוכען ארבייט אין קאוונא, 14 רוסישע מייל פון ווילנא.

דיא גאלדענע עפאכע.

אין קאוונא האב איך מיך געשטעלט ארבייטען ביי א שמוקלער און ביי נאכט פלעג איך געהן לערנען אין ר' ישראל סא־לאנטער'ס „מוסר־שטיבעל" אין יאטקע־גאס.

דאס איז געווען דיא צייט, ווען עס האט זיך אנגעפאנגען דיא גאלדענע עפא־כע פאר דיא רוסישע אידען. קייזער אלעקסאנדער דער צווייטער, גלייך וויא ער איז ארויף אויף דעם רוסישען טהראן, האט איינגעזעהען, אז זיינע אידישע אונ־טערטהאנען בעזיטצען זעהר פיעל נא־טירליכע מעלות און פעהיגקייטען, פון וועלכע דאס לאנד קען זעהר פיעל פראפי־טירען, ווען מען זאל זיי נאר געבען דיא מעגליכקייט דיעזע מעלות און פעהיגקיי־טען אויסצונוטצען. ער האט פאר זיי אויפגעעפענט אלע שולען, גימנאזיומס און אקאדעמיעס, און אין א קורצע צייט האט רוסלאנד געהאט א גרויסע צאהל אידישע דאקטוירים, אינזשינערען, יוריס־טען, טעכניקער, כעמיקער, מאכאניקער, ארכיטעקטען א. ז. וו. פיעלע פון זיי הא־בען זיך ערווארבען א וועלט־בעריהמטען נאמען און האבען זעהר פיעל בייגעטרא־גען צו דער ענטוויקלונג פון דער רוסישער וויסענשאפט. אין אלע צווייגען פון ווי־סענשאפט, קונסט און ליטעראטור, זיינען געווען א מאססע אידישע פערטרעטער. אין מיליטער און שטאאטס־דיענסט הא־בען אידישע דאקטוירים, אינזשינערען, יוריסטען און טעכניקער בעקומען שטע־לען און האבען געשטיגען אין ראנג גלייך מיט דיא קריסטליכע בעאמטע. אין דיא גרויסע רוסישע צייטונגען און זשורנא־לען זיינען געווען זעהר פיעל אידישע מיט־ארבייטער און אין דיא טהעאטערס און אפערעהייזער—אידישע שוישפילער און זינגער. אלעקסאנדער דער צווייטער האט דיא געבילדעטע אידען מעהר ביר־גערליכע רעכטע געגעבען און אפילו אי־דישע בעלי־מלאכות און האנדווערקער האט ער געגעבען דאס רעכט זיך צו בעזעטצען און וואוינען אין גאנץ רוס־לאנד. עס איז נאר א שאדען, וואס ער איז געבליבען שטעהן אויפ'ן האלבען וועג און האט דיא רוסישע אידען נאר האלבע בירגערליכע רעכטע געגעבען; ווען ער וואלט נאך ווייטער געגאנגען און וואלט פון זיי אין גאנצען אראפגענומען דיא אלטע אויסנאמס־געזעטצען, ווען ער וואלט זיי אין גאנצען גלייך געמאכט מיט אלע אנדערע רוסישע בירגער, וואלט ער דיא אייביגע „יודענפראגע" פון רוסלאנד מיט איינמאל אפגעשאפט.

דאס געדריקטע און געטרעטענע אי־דישע פאלק, דיא איינגעבוינענע אידען צו דער ערד אונטער דער לאסט פון שווע־רע גזרות פון פריהערדיגע צייטען, האבען שוין געקענט אויפהויבען דעם קאפ און אביסעל פרייער אפציהען דעם אטהעם. א שטראהל פון ליכט איז אריינגעפאלען אין דיא פינסטערע געהעטאס און דיעזער שטראהל האט דיא אידען אויפגעוועקט צו א נייעם לעבען. מען האט זיך גענומען מיט גרויס חשק צו דער בילדונג, מען האט אנגעהויבען סיסטהעמאטיש צו לערנען פערשיעדענע וויסענשאפטען, מען האט אנגעהויבען צו ענטוויקלען דיא גע־באהרענע מעלות און פעהיגקייטען, און פריהער פאר אלץ ארונטער צו רייסען דיא דיקע מויערען פון אבערגלויבען און פאנאטיזמוס, וואס האבען גאנצע יאהר־הונדערטער דעם רוסישען יודענטהום ארומגערינגעלט פון אלע זייטען. דיא ערשטע פיאנערען, וואס האבען זיך געגר־

מען אויסצוראמען דעם אידישען גארטען פון דיא אלטע דערנער און אין איהם איינצופלאנצען דעם עץ־הדעת, זיינען געווען דיא אידען פון די גרויסע שטערט; דיא אידען פון דיא קליינע שטעדלאך זיינען נאך געבליעבען פערגליווערט אין זייער אלטען פאנאטיזמוס, און נים נאר וואס זיי האבען פון בילדונג און השכלה נים געוואלט וויסען, זיי האבען איהר אויך בעטראכט פאר א מין עבודה־זרה און האבען נאך רודף געווען איהרע אנהיינגער. יענער בחור, אדער יונגער מאן, וואס האט געלערנט די רוסישע שפראך, אדער געלעזען דיא נייע השכלה־ספרים, איז געקרוינט געווארען מיט דעם נאמען „אפיקורס". פיעלע פון דיא דאזיגע יונגע ליט זיינען געפאלען אלס קרבנות אויף דעם מזבח פון דער השכלה...

וויא יונג איך בין נאך דאמאלס געווען, האט דיזער שנוי אויף מיר דאך געמאכט א גרויסען רושם. זעהענדיג ווי דאס אידישע פאלק בליהט אויף אין השכלה וויא א שעהנע בלום און לאזט פאנאנדער איהרע יונגע בלעטער, האב איך מיט וואהרע קינדערשע בעגייסטערונג פערפאסט מיין ליעד „דיא בלום" אין זשארגאן און אין לשון־קדש, וועלכע פאנגט זיך אן מיט דיא ווערטער: „על אם הדרך שם מתגוללת, שושנה חכלילת עינים" א. ז. וו. — אין דער דאזיגער ליעד, האב איך דעם קייזער אלעקסאנדער דעם צווייטען פארגעשטעלט פאר א מלאך, וואס האט געפונען אין מיסט א בלום, וואס איז אויסגעריסען געווארען פון ציון'ס גארטען, און זעהענדיג, וויא אלע טרעטען זיא מיט דיא פיס, האט ער אויף איהר רחמנות געהאט און האט זיא אויפגעהויבען. ער האט פון איהר ארונטערגעווישט דעם שטויב, האט זיא בעלעבט מיט פרישען וואסער, האט זיא איינגעפלאנצט אין א בלומענטאפ און האט זיא אוועקגעשטעלט אין זיין גארטען צווישען אנדערע בלומען.

חוץ דיעזעם ליעד, האב איך דאמאלס אין קאוונא פערפאסט נאך פיעלע אנדערע ליעדער, וויא צום ביישפיעל:

„דער זייגער", „דיא אכסניא", „דער פראם", „דיא וואלוועלע בראנפען", „דער זומער מיט דעם ווינטער", „דער ישובניק מיט דעם שטאט־מאן", און פיעלע אנדערע. בעוואונדערט האט מען מיינע ליעדער דערפאר, וואס דיא מעלאדיע פון יעדעם ליעד איז פעראנטווארטליך געווען צו דעם טעקסט; זיא האט געמוזט שטימען צו דיא ווערטער. דער עולם האט בעקומען גרויס חשק צו מיינע ליעדער און מען האט זיי איבעראל געזונגען. גאנץ קאוונא האט גערעדט פון דעם יונגען אינגעל, דעם שמוקלער, וואס מאכט אזעלכע פיינע ליעדער, און כמעט יעדען אבענד האט מען מיך איינגעלאדען אין אן אנדער געזעלשאפט. וואו איך האב פארגעטראגען מיינע ליעדער ארום יענע הייזער. וואו איך האב מיינע ליעדער געזונגען. פלעגען שטעהן הונדערטער מענשען און אזוי לאנג צוהערען, ביז זיי האבען גען שטעהן הונדערטער מענשען ניג. באלד האב איך איינגעזעהען, אז דער פארטראג פון מיינע ליעדער בריינגט מיר איין א סך מעהר ווי די שמוקלעריי, פון וועלכע איך האב נאר העכסטענס דריי רובעל א וואך געקענט פערדיענען, און האב מיך ענטשלאסען דיא שמוקלעריי אוועק צו ווארפען.

איך וויל מיך אליין ניט רויכערען קיין „קטרת" און וויל דורכאוים ניט בעהויפטען, אז מיין ערפאלג אלס פאלקסדיכטער האט געשטאמט פון דיא מעלות פון מיינע ליעדער אליין; וועגען דעם האט נאר דיא עהרליכע קריטיק צו אורטהיילען, אבער דאס איז זיכער, אז דעם ערפאלג האב איך צו פערדאנקען דעם אומשטאנד, דאס צו יענער צייט, בין איך אין רוסלאנד געווען א „חד ברא" דאס הייסט: איך בין געווען דער ערשטער אין רוסלאנד, וואס האט פערפאסט ליעדער צוזאמען מיט געזאנג. אין גאליציען איז שון אפילו דאמאלס געווען וועלוויל זבארזער (עהרענקראנץ) און בעריל בראדער, אבער זייערע ליעדער זיינען נאך דאמאלס אין רוסלאנד, און אי־

בערהויפט אין ליטא, ניט אָנגעקומען. רוסלאנד האָט נאָך דאמאָלס קיין אייזענבאהן ניט געהאט און דער פערקעהר מיט גאליציען איז געווען זעהר קליין. אין יענער צייט האָט מיכל גאָרדאָן שוין אויך פערפאסט איינ׳גע זשארגאָנישע ליעדער, אָבער ער האָט געוואוינט אין פאָלטאווא, און פאָלטאווא איז צו יענער צייט ווייט געווען פון ליטאָ וויא היינט אמעריקא פון אייראָפא. צו יענער צייט האָבען דיא רוסישע אידען חוץ מיינע ליעדער קיינע אנדערע ניט געהאט, און אין דעם ליעגט א גרויסע טהייל פון מיין ערפאָלג.

אין קאָוונא האָב איך פערבראכט א יאָהר צייט און מיין ערפאָלג איז שוין געווען אזוי גרויס, דאָס איך האָב שוין געקענט עקסיסטירען אָהן דער שמוקלעריי. איך בין צוריקגעפאָהרען נאָך ווילנא, וואו מיינע ליעדער האָבען מיר שוין געמאכט א גוטען נאָמען, און איך האָב אָנגעהויבען צו געהן אויף חתונות אלס בדחן. דאָס איז געווען אין יאָהר 1861 און דאמאָלס האָב איך אָפגעדרוקט מיין ערשטע ווערק „שירים הדשים“. אין דעמזעלביגען יאָהר האָט מען אָנגעהויבען צו בויען דיא אייזענבאהן פון פעטערסבורג נאָך ווארשוי איבער ווילנא און איך האָב אָנגעשריעבען מיין ליעד „דיא אייזענבאהן“. א צווייטע ליעד מיט דעמזעלביגען נאָמען, האָב איך אָנגעשריעבען 16 יאָהר שפעטער אין מינסק.

אין אָנפאנג האָט מיר מיין נייער „געשעפט“ זעהר ווייניג איינגעבראכט, דאָס צוליעב צוויי אורזאכען: ערשטענס, ווייל נאָר ארעמע מענשען פלעגען מיך איינלאדען אויף א חתונה און איך פלעג מוזען געהן פאר א קליינעם פרייז, און צווייטענס, ווייל צום פאָרטראָגען מיינע ליעדער, האָב איך געמוזט האָבען דיא בעגלייטונג פון מוזיק. דיא קלעזמער, וואָס פלעגען מיך בעגלייטען ביי דעם פאָרטראג, פלעגען ביי מיר ארויסנעהמען פון דיא קעשינעס מיין גאנצען פערדיענסט. האָבען זיי דאָס ניט געקענט אויספיהרען אויף דער חתונה גופא, פלעגען זיי מיך איבערפאלען אין גאס, ווען איך פלעג געהן צוריק פון דער חתונה, פלעגען מיך צושפארען צו א וואנד און פלעגען ביי מיר מיט געוואלד אוועקנעהמען דאָס געלד. שפעטער האָט זיך מיין לאגע פערבעסערט. מען האָט מיך אָנגעהויבען איינצולאדען אויף רייכע חתונות און מען האָט מיר שוין גוט געצאָהלט. צו יענער צייט האָט יעדער קאָמפאניע כלי־זמרים געהאט איהר אייגענעם בדחן, און דיא גבירים האָבען גענומען אויף זייערע חתונות נאָר יענע כלי־זמרים, וועלכע זיינען געשטאנען אין פערבינדונג מיט מיר.

איידער מיינע ליעדער האָבען קונה שם געווען אין דער וועלט, האָט משה ווארשעווער געשיינט וויא א ליכטיגער שטערין אויף דעם „בדחנ׳ישען הימעל“, ער פלעגט איינגעלאדען ווערען אויף אלע גבירישע חתונות און פלעגט פערדיענען אי א סך כבוד, אי א סך געלד. מיט מיין אויפשטייגען אויף דעמזעלביגען „הימעל“, בין איך איהם געשטאנען וויא א ביין אין האלז, איך בין איהם געוואָרען א געפעהרליכער קאָנקורענט, ער האָט פראָבירט פערשיעדענע מיטלען מיך בייצוקומען, אָבער ער האָט מיט זיי קיין ערפאָלג ניט געהאט, ביז ער האָט אויסגעפונען א פלאן מיט וועלכען ער האָט מיך ארייננעכאפט אין נעטץ.

ער האָט מיר דורך מענשען, זיינע גוטע פריינד, איינגערעדט, אז איך זאָל דעם געשעפט מיט איהם מאכען שותפות. איך האָב מיך געלאָזט איינרעדען און האָב מיט איהם אָפגעשלאָסען א קאָנטראקט. וואָס עס איז אין קאָנטראקט געשטאנען, האָב איך ניט געוואוסט. ערשט שפעטער בין איך געוואָהר געוואָרען, אז ער האָט אין קאָנטראקט איינגעשריעבען א פונקט, דאָס איך דיען ביי איהם אויף א טערמין פון דריי יאָהר פאר 8 גילדען א וואָך שכירות. עס איז זעלבסטפערשטענדליך, דאָס איך בין פון איהם אוועק און נאָר דאָס האָט ער געוואָלט, ער האָט מיך אָנגעקלאָגט פאר „ברעכען דעם קאָנטראקט“ מיט דער ערקלערונג, אז דאָס

געלד, וואָס איך וועל דאַרפען בעצאָהלען שטראָף, שיינקט ער אוועק פאַר דיא פערוואונדעטע סאָלדאַטען (עס איז דאַמאָלס גראַדע געווען דער פוילישער מיאַטעזש). עס האָט זיך דאַמאָלס פאַר מיר אָנגעהויבען דיא ביטערסטע צייט פון מיין יוגענד. פלעג איך געהן אויף א חתונה, פלעגט משה ווארשעווער קומען מיט פאָליציי און פלעגט מיך צונעהמען פון דער חתונה. עס איז אזוי געקומען, דאָס מען האָט מיך אויפגעהערט צו לאַדען אויף חתונות, ווייל דיא חתונות פלעגען פארשטערט ווערען דורך דעם אַנפאַל פון משה ווארשעווער מיט א פּריסטאַוו און מיט דעסיאַטניקעס. איך בין געבליבען אָהן פּרנסה, און דאָס ביסעל, וואָס איך האָב פערדיענט, פלעגט ביי מיר צונעהמען מיין אדוואָקאַט שלמה פּרודזשאַנסקי, כמנהג האדוואָקאַטען.... טאָג־טעגליך פלעגט מען מיך שלעפּען וויא א פערברעכער אין פּאָליציי און יעדען טאָג האָב איך געהאַט נייע צרות.

נאָך מיין חתונה.

עס איז מערקווירדיג וויא אָפט מיר בעקומען הילף אין אונזער לעבען, ווען מיר געפינען זיך אין דער גרעסטער נויטה און פערצווייפלונג, און מיר זיינען זיך שוין אין גאַנצען מיאש פון יעדער הילף. אין דער צייט, ווען איך האָב מיך געצאַפּעלט אין משה ווארשעווערס אייזערנע הענד און האָב קיין שום אויסזיכט ניט געהאַט פון זיינע הענד זיך ארויסצודרעהען, האָט זיך מיט מיר געטראָפען א פאַקט, וואָס האָט מיך ארויסגעפיהרט מעבדות לחירות.

מיט א צייט פריהער האָט אויסגעבראָכען דער פוילישער מיאַטעזש, און גראַף מוראַוויאָוו האָט איבערגענומען די שטעלע פון גענעראַל־גובערנאַטאָר איבער די פיער גובערניעס ווילנא, קאָוונא, גראָדנאָ און מינסק. זיין רעזידענץ איז געווען ווילנא, און פון דאָרטען זיינען ארויסגעקומען אלע בעפעהלען און אוקאַזען, וואָס זיינען נוגע געווען צום פוילישען מיאַטעזש. עס האָט זיך אָנגעפאַנגען דער קריעג מיט דיא פּאָלאַקען, און בלוט האָט געפלייצט אין שטראָמען.

איך בין נאָך דאַמאָלס אזוי יונג געווען, דאָס איך האָב נאָך ניט געקענט אורטהיילען, ווער עס איז דער גערעכטער אין דעם בלוטיגען סכסוך. און מיינע קינדערשע געפיהלען האָבען מיך נוטה געווען אויף דעם צד פון דעם שטאַרקערען. איך האָב סימפּאַטהיזירט מיט רוסלאַנד, און בעגייסטערט פון דער דאָזיגער סימפּאַטהיע, האָב איך פערפאַסט א ליעד אונטער דעם נאָמען „דער פוילישער מיאַטעזש“. דיעזעס ליעד האָב איך געזונגען אויף דיא אידישע חתונות, צו וועלכע מען האָט מיך איינגעלאַדען, און דער עולם האָט פון איהר פיעל פערגניגען געהאַט.

נון האָט זיך געמאַכט, דאָס איך האָב איינמאָל דאָס זעלביגע ליעד פאָרגעטראָגען אויף א גבירישע חתונה אין ווילנא, צו וועלכע עס איז אויך איינגעלאַדען געווען א רוסישער פּאָלקאָווניק. ער האָט געבעטען מען זאָל איהם מיין ליעד איבערזעטצען פון זשאַרגאָן אין רוסיש, און אלס מען האָט איהם איבערגעגעבען דיא רוסישע איבערזעטצונג, האָט עס פאַר נויטיג געפונען צו צושטעלען דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר גראַף מוראַוויאָוו. דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר איז מיין ליעד זעהר שטאַרק געפעלען און האָט מיר דערפער געשיקט א פּרעזענט פון 25 רובעל דורך יענעם פּאָלקאָווניק. שפּעטער, ווען דער ווילנער גביר ר' יודעל אָפּאַטאָוו ע"ה איז געקומען בעזוכען דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר מיט וועלכען ער איז געשטאַנען אין פריינדשאַפטליכע בעציהונגען, האָט מיך גראַף מוראַוויאָוו פאַר איהם זעהר שטאַרק געלויבט און האָט איהם אויף מיר אויפמערקזאַם געמאַכט.

באַלד נאָכדעם האָט זיך געפונען דיא געלעגענהייט, וואָס האָט מיך בעקאַנט געמאַכט מיט דעם גביר ר' יודעל אָפּאַטאָוו ע"ה, וואָס האָט דאַמאָלס דורך זיין גרויסען איינפלוס געהאַט דיא גרעסטע מאַכט אין ווילנא. ער האָט חתונה געמאַכט זיי טאָכטער מיט ר'

אברהמ'עלע פרנס און האט מיך איינגעלאדען צו דער חתונה. מיינע ליעדער און מיין פארטראג זיינען איהם אזוי שטארק געפעלען, דאס ער האט זיך מיט מיר אריינגעלאזען אין א פריינדליכען געשפרעך. איך האב פאר איהם אויסגעגאסען מיין ביטער הארץ, און האב איהם דערציילט דיא ביטערע רדיפות, וואס איך האב אויסצושטעהן פון משה ווארשאווער איבער א פאלשען קאנטראקט. ר' יודעל אפאטאוו ע"ה האט מיר פערשפראכען צו העלפען און האט ווארט געהאלטען. א קורצע צייט שפעטער, איז יענער קאנטראקט ערקלערט געווארען אלס אונגילטיג און משה ווארשאווער האט געמוזט פערלאזען ווילנא.

איך האב שוין פריי אפגעאטהעמט און האב שוין אנגעהויבען גוט צו פערדיענען. אבער מיט יעדען טאג איז אלץ נעהענטער געקומען דער טערמין פון מיין חתונה. מיין שווער, ר' הילל דער הסיד, האט דורכאויס געוואלט, אז דיא חתונה זאל זיין גלייך נאך יום־כפור און האט מיך איינגעלאדען דיא ימים־נוראים צו פערברייננען ביי איהם אין כאמאחוואלאוויטץ.

אויף מארגען נאך יום־כפור, 1862, איז געוועזען מיין חתונה. איך בין שוין דאמאלס אלט געוועזען 23 יאהר און אין שטעדטיל האט מען מיך געהאלטען פאר אן „אלטען בחור". נאך דער חתונה, האט מיין שווער פאר נויטהיג געפונען מיך פארצושטעלען פאר דעם קאידאנאווער רבי'ן און איז מיט מיר געפאהרען אויף א שבת אין קאידאנאוו. ער האט וואהרשיינליך געוואלט ווייזען דעם צדיק, מיט וואס פאר א „תכשיט" אן איידעם דער רבונו של עולם האט איהם מזכה געוועזען. דעם איינדרוק, וואס דער חסיד'ישער רבי פון קאידאנאוו האט אויף מיר געמאכט, האב איך בעשריעבען אין מיין הומאריסטישע ליעד „דעם רבי'נס שליסעלע". פון דעם דאזיגען ליעד האט זיך מיין שווער ארומגעזעהן, וואס פאר א „טהייערע מציאה" ער האט איינגעהאנדעלט, און האט מיך שוין מעהר ניט געפיהרט צו זיין צדיק. צוויי חדשים נאך מיין חתונה בין איך צוריק אוועקגעפאהרען נאך ווילנא.

אין יענער צייט האב איך מיך אביסעל ערנסטער גענומען צו פערפאסען ליעדער פון דיא ליעדער, וועלכע איך האב דאמאלס פערפאסט, האבען זיך אויסגעצייכענט דיא ליעדער: „דער רובעל", „דער אייזערנער שראנק", „דיא קינפעטארין" און „יעקעלע באסס" (אין א בעזונדער ביכעל פון 130 פערזען). מיין נאמען האט זיך אנגעהויבען צו הערען גאנץ ווייט און מען פלעגט מיך שוין נעהמען אויף חתונות אין גראדנא, ווארשוי, דינאבורג, וויטעבסק, קאוונא, מינסק א. ז. וו. צו יענער צייט האט מען שוין אויסגעבויט דיא „ליבאווא־ראמען אייזענבאהן". דאס האט מיר געגעבען דיא מעגליכקייט אנצונעהמען חתונות אין ווייטע מקומות און דורך דעם האט זיך מיין פרנסה א סך פערגרעסערט. איך מוז דא אויפמערקזאם מאכען, אז דיא מעלאדיען צו מיינע ערשטע ליעדער זיינען מיר אליין ניט געפעלען געוועזען, ווייל איך האב מיך צום גרעסטען טהייל בענוצט מיט דיא מאטיווען פון דיא חזנים פון ווילנער שול. און זיי זיינען דאמאלס ניט געווען קיין מפורסמים אין דער מוזיק. אין מיינע קינדערשע יאהרען איז געוועזען דער ווילנער חזן א געוויסער „ארטשיק דער חזן". ער איז אפילו געוועזען א ברודער פון דעם גרויסען סלוצקער חזן, וואס איז בעקאנט מיט דעם נאמען „פיעדעלע־חזן". אבער זיין טאלאנט האט ער ניט געהאט. איידער ער איז געווארען א חזן, איז ער געוועזען אן איינפאכער פייקלער. ניט האבענדיג וואס בעסערעס, האב איך צו מיינע ליעדער אדאפטירט זיינע מעלאדיען, דארום זיינען מיינע ערשטע ליעדער אזוי אונמעלאדיש געוועזען. שפעטער האבען שוין מיינע ליעדער א בעסערען קלאנג געהאט, און דאס האב איך צו פערדאנקען דעם גרויסען חזן ר' חיים וואססערצווייג, אדער ר' חיים

לאַמזער, וואָס האָט איבערגענומען דיא ווילנער חזנות. ער איז געווען א גרויסער קאָמפּאָזיטאָר און זיין ספר „שירי מקדש" האָט געהאַט א גרויסען ערפאָלג ביי דיא, וואָס ליעבען דיא ריינע אידישע מוזיק. דיא מעלאָדיען פון מיינע שפּעטערדיגע ליעדער האָב איך געשריעבען אין זיין גייסט.

איך קען ניט פארבייגעהן א מערקווירדיגען צופאַל, וואָס האָט מיר פּאַסירט אין יענער צייט, און וועלכען איך קען קיינמאָל ניט פערגעסען. עס איז מיר געבאָרען געוואָרען א קינד, א אינגעל, און וייל מיין פרוי האָט איהם אליין ניט געקענט זויגען, האָבען מיר איהם אוועקגעגעבען צו אן אם אין דער שטאָדט מערעץ, 12 מייל פון ווילנא. יעדען חודש פלעגט מיר אַנקומען א בריעף מיט דער בקשה, איך זאָל ארויסשיקען דיא שכירות פאר דער אם און הפצים פאר דעם קינד וויא קישעלאך, ווינדעלאך, וויקעלאך און דערגלייכען. אגב־אורחא פלעגט מיר דיא אם אויסרעכענען אין דעם בריעף דיא גרויסע מעלות פון מיין „יורש־עצר". נאַטירליך איז ער אין איהרע אויגען געווען א מושלם בכל המעלות: שעהן וויא יוסף הצדיק, א גבור וויא שמשון, קלוג וויא שלמה המלך, אז ענו וויא הלל הזקן און א צדיק וויא רבינו הקדוש, וואָס איז דער וואונדער, אז פאַר אזא גערעטעניש פון א קינד פלעג איך געבען מעהר וויא דיא אם פערלאַנגט!

ויהי היום, איז צו מיר אין ווילנא אריינגעקומען א יונגער מאַן און האָט געבעטען א נדבה. איך האָב איהם גע־געבען א נדבה און האָב איהם געפרעגט, פון וואַנען ער איז.

— „פון מערעץ!"—האָט ער מיר געענטפערט.

— „קענט איהר אין מערעץ גרשן דעם צעסלער?"

— „אָה, איך קען איהם זעהר גוט: ער איז מיינער א שכן!"

— „און וואָס מאַכט דער אינגעלע, וועלכען זיין ווייב האָט גענומען אויסצוזויגען?"

— „איהר מיינט דיא מיידעלע?"

— „ניין, איך מיין דעם אינגעלע, ר' קרוב!" —

— „איהר מוזט א טעות האָבען!" —האָט ער מיר געענטפערט — „גרשן דעם צעסלער'ס ווייב האָט טאַקי גענומען ביי ר' אליקום בדחן אין ווילנא א אינגעלע צום אויסזויגען, אָבער מיט דעם אינגעלע האָט זיך, ניט דאַ געדאַכט, ניט פאַר קיין אידען געדאַכט, געטראָפען אַן אונגליק. ווען זיא איז מיט דעם קינד צוריקגעפאָהרען פון ווילנא, איז זיא אין וועג אנטשלאָפען געוואָרען און דאָס קינד האָט זיך פון איהרע הענד ארויסגעגליטשט און איז אראָפּגעפאלען אויפ'ן טראַקט. ווען זיא האָט זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף און האָט זיך ארומגעזעהן אז זיא האָט דעם אינגעלע פערלאָרען, האָט זיא זיך מיט דעם פוהרמאַן צוריק אומגעקעהרט זוכען דאָס קינד. ניט ווייט פון א וואלד, האָבען זיי דערזעהן, וויא א וואָלף עסט דאָס קינד. דיא אם איז שוין ניט געפאָהרען קיין מערעץ, נאָר זיא האָט זיך צוריק אומגעקעהרט אין ווילנא, און דאָרטען האָט זיא דורך א מעקלערקע בעקומען א מיידעלע צום אויסזויגען, און דאָס איז דיא מיידעלע, פון וועלכע איך זאָג אייך!"

מיין פרוי, עליה השלום, האָט גע'חלש'ט, און אלס מען האָט זיא אָפּגעמינטערט, האָט זיא געוויינט, געשריען און זיך געריסען דיא האָאר פון קאָפּ. צולעצט האָבען מיר אויף זיך מצדיק הדין געווען און מיר האָבען זיך בערוהיגט.

ווען ניט יענער יונגער מאַן, וואָס איז צו אונז געקומען בעטען א נדבה, וואָלטען מיר נאָך א לאַנגע צייט געהאַט צו שיקען אם־געלד, קישעלאך, ווינדעלאך און קליידעלאך, און נאָך א לאַנגע צייט וואָלטען מיר זיך אליין געפרייט מיט דיא מעלות פון אונזער געראָטהענעם אינגעלע...

דער פּוילישער מיאַטעזש האָט זיך

מיט יעדען טאָג ווייטער און ווייטער פערשפרייט. עס איז דאמאָלס געווען א וואהרע שרעקענס־צייט אין גאנץ ליטא און פוילען. טאָג־טעגליך האָט מען געזעהן וויא דיא מיאטעזשניקעס ווערען געהאנגען, געשאָסען, אָדער פערשיקט אין דיא ווייטע גובערניעס פון סיביר. אָבער אויף דער ענטוויקלונג פון דעם אידישען גייסט און פון דער השכלה, האָט דער פוילישער מיאטעזש קיין שלעכטען איינפלוס ניט געקענט האָבען. דיא רוסישע אידען זיינען זיך געשטאַנען פון ווייטען און האָבען זיך ניט געמישט אין דער פּאָליטיק. זיי האָבען דאמאָלס אָנגעווענדעט אלע זייערע קרעפטען זיך וואָס מעהר צו בילדען. וואָס מעהר זיך צו ציוויליזירען נאָך דעם אייראָפּעאישען גייסט. נאָך דעם גאנג פון דער צייט. דאמאָלס האָבען אָנגעהויבען צו ערשיינען דיא ערשטע אידישע צייטונגען אין רוסלאנד, וויא דער „המליץ" און דר „הכרמל" אין לשון קדש (דער „המגיד" האָט שוין מיט א פּאָאר יאָהר פריהער אָנגעהויבען צו ערשיינען אין ליק. פּרייסען) און דער „קול־מבשר" אין זשארגאָן. דיעזע אלע צייטונגען און א גאנצע מאססע נייע השכלה־ספרים. האָבען זייער ציעל ניט פארפעהלט. דורך זייער איינפלוס האָבען דיא רוסישע אידען אָנגעהויבען פיינער צו דענקען. פיינער צו פיהלען און פיינער צו לעבען. אויך אויף מיר האָט דאָס אלעס א גרויסען איינדרוק געמאכט און איך האָב מיך נאָך פלייסיגער גענומען צו דער אידישער השכלה.

מיין אומגאנג מיט משכילים

נאָך מיין חתונה און פערדיענענדיג מיין חיונה דורך אייגענע קראפט, בין איך שוין אין גאנצען געוואָרען אן אונאבהענגיגער מענש, און האָב מיר געקענט לעבען נאָך מיינע אייגענע געפיהלען און נאָך מיינע אייגענע נייגונגען, איך האָב קיינעם ניט געדארפט אָפּגעבען דין וחשבון איבער מיינע מעשים און האָב פאר קיינעם קיין מורא געהאָט.

און מיינע געפיהלען און נייגונגען האָבען מיך געצויגען צו יענע גרויסע ליכט, וואָס האָט שוין דאמאָלס דורכגעדרונגען אלע פינסטערע ווינקעלאך פון דעם רוסישען יודענטהום, ווילנא האָט בעקומען דעם נאָמען „ירושלים דליטא", דאָס הייסט : דיא ליטווישע ירושלים, ווייל זיא איז אין יענער צייט געווען דיא רעזידענץ, וואו עס איז געשטאנען דער גאָלדענער טהראָן פון אידישע תורה און חכמה. א געוואלדיגע קראפט האָט מיך געצויגען צו דיא אידישע גייסטיגע ריעזען, וואָס האָבען ניט אויפגעהערט צו ארבייטען פאר זייער פּאָלק אין אלע צווייגען פון אידישע וויסענשאפט. איך בין בעקאנט געוואָרען מיט דיא גרעסטע פון זיי און בין ביי זיי געווען א שטענדיגער איינגעהער. דאָס איז געווען א בורקעט צוזאמענגעשטעלט פון די שעהנסטע אידישע בלומען : ר' צבי הירש קאצענעלענבויגען (בעקאנט אונטער דעם נאָמען „קב הישר"), זיין זוהן ר' חיים ליב קאצענעלענבויגען, אָדם הכהן (אברהם בער לעווינזאָהן, אָדער איינפאך: „בעריל מיכיילישקער") מרדכי פלונגיאן, מתתיהו שטראשון, יצחק שערשעווסקי, אייזיק בן־יעקב, שמואל יוסף פין, קלמן שולמאן, אייזיק מאיר דיק, יהושע שטיינבערג און נאָך פיעלע אנדערע. מיר פלעגען זיך כמעט יעדען שבת נאכט צו שלש־סעודות פערזאמלען ביי ר' הירש קאצענעלענבויגען, און אין ווינטער־צייט פלעגען מיר דאָרטען פערברייגען גאנץ אָפּט ביז גרויסען טאָג. דאָרטען איז געווען דער לעבעדיגער קוואל פון תורה און חכמה און דאָרטען איז בעשאפען געוואָרען דער גרעסטער טהייל פון דיא נייע ביאורים אויף תנ"ך און דיא אגדות פון תלמוד. ביי דיעזע פערזאמלונגען פלעגען פאָרגעלעזען ווערען דיא בריעף פון דיא אויסלענדישע אידישע משכילים, וויא צום ביישפּיעל: שמואל דוד לוצאטטו (שד"ל), גייגער, ראפּאָפּאָרט און אנדערע, וואָס זיינען געשטאנען אין גייסטיגער פערבינדונג מיט דיא ווילנער משכילים. דאָרטען איז געווען דער גרויסער און טיעפער

גייסטיגער ברונען, פון וועלכען איך האָב געזעטיגט מיין דאָרשט צו השכלה. דאָרטען זיינען בעשאַפען געוואָרען דיא בעריהמטע מאָנאַט־שריפטען און יאַהרביכער, וועלכע זיינען אין אונזער ליטעראַטור בעקאַנט מיט דעם נאָמען „פרחי־צפון". אויך איז דאָרטען געוועזען דער לעבעדיגער קוואל פון דער ריינער אידישער הומאָריסטיק. די וויטצען און אנעקדאָטען, וואָס זיינען דאָרטען געזאָגט געוואָרען, געפינט מען אין דער זאַמלונג פון בן־יעקב'ס עפיגראַמען. דער גרעבסטער טהייל פון זיי זיינען איבערגעגעבען געוואָרען מונדליך פון איינעם צום צווייטען.

איך געדיינק נאָך א וויטץ, וואָס איז מיר עד היום הזה איבערגעבליעבען אין מיינע געדאַנקען: אַ"דם הכהן האָט פורים געשיקט שלח־מנות צו ר' חיים־ליב קאצענעללענבויגען מיט א שיר, וועלכען ער האָט אָנגערופען: „שמש ירח וכוכב", דאָס הייסט: זונן, לבנה און שטערן, און האָט דערביי אויסגערעכענט דיא גרויסע ארבייט פון דיא דריי משה'ס. משה רבינו האָט ער פערגליכען צו דער זונן, משה בן מימון (רמב"ם) צו דיא לבנה און משה מענדעלסאָן צו א שטערן. (דער שיר געפינט זיך אין „שירי שפת קדש").

ר' חיים־ליב קאצענעללענבויגען האָט איהם צוריקגעשיקט שלח־מנות אויך מיט א שיר, אין וועלכען ער האָט איהם אָנגעוויעזען אויף דיא ארבייט פון אנדערע דריי משה'ס: משה קורדיווירו, משה די־ליאָון און משה איסערליס, און האָט דעם שיר (געגען דעם שיר: שמש, ירח וכוכב) א נאָמען געגעבען: „חשך, ענן וערפל", דאָס הייסט: פינסטערניס, וואָלקען און נעבעל. נאַטירליך האָט מען דעם דאָזיגען שיר ניט געקענט דרוקען, מען וואָלט דעם מחבר פון אזא שיר געשטייניגט.

אין מיינע אינגעלשע יאָהרען, ווען מיר האָבען געוואוינט אין ווילנא אין יאַטקע־גאַס, אין קאָבעלס הויף, האָבען דאָרטען געוואוינט נאָך צוויי שכנים און זייערע איינגלאַך זיינען געוועזען מיינע חברים. איינער פון זיי האָט געהייסען: „מאָטעס (מתתיהו) דער שיינקער", און פון זיין אינגסטען איינגעל „מאָטקע", איז שפּעטער אויסגעוואַקסען געוואָרען דער וועלט־בעריהמטער סקולפּטאָר מארק אנטאָקאָלסקי; דער צווייטער שכן האָט געהייסען: יאָשע דער חזן, און זיין איינגעל „לייבקע", איז שפּעטער אויסגעוואַקסען דער בעריהמטער ליטעראַט ל. קאַנטאָר, דער אָבער־ראַבינער פון ליבאַו און דער ארויסגעבער און רעדאַקטאָר פון דער העברעאישער צייטונג „היום" אין פעטערסבורג. מיר אלע דריי זיינען געווען גרויסע „קונדסים" און דורך אונזערע קונדעסערייען אין קאָבעלס הויף, פלעגען מיר זעהר אָפט פערדיענען געזונדע קלעפּ פון דיא שכנים. שפּעטער, ווען מיר זיינען שוין גרויס געוואָרען, האָבען מיר זיך נאָך איינינע מאָל בעגעגענט אין פערשיעדענע שטעדט.

אין אונזערע קינדערשע יאָהרען האָבען מיר אלע דריי, איך מארק אנטאָקאָלסקי און לעאָן קאַנטאָר, זעהר פיעל געליטען פ.ן דעם פינסטערען פאַנאַטיזמוס פון יענעם דור. פון דיא פערציגסטע ביז דיא פופציגסטע יאָהרען פון ניינצעהנטען יאַהרהונדערט, איז אונזער אידישער המון פערזונקען געוואָרען אין א ים פון פאַנאַטיזמוס און אָבערגלויבען. דעם נאָמען „אפּיקורס", האָט מען זיך אין יענער צייט זעהר לייכט געקענט ערווערבען: עס איז גענוג געווען צו טראָגען א נאָז־טיכעל אין קעשינע אום שבת, צו לעזען א ביכעל פון דיא נייע השכלה־ספרים, אָדער צו בעגעהן אַן „עבירה" פון דעם מין — און מען איז שוין געקרוינט געוואָרען מיט דעם דאָזיגען נאָמען. איז מען שוין געשטעמפּעלט געוואָרען מיט דעם נאָמען „אפיקורס", איז מען געוואָרען א „פרייער מענש", דאָס הייסט: יעדער איינער האָט מיט איהם געקענט טהאָן, וואָס זיין הארץ האָט געלוסט. דיא דאָזיגע „אפּיקורסים" זיינען געווען „כשר'ה מציאות" פאַר דיא קהל'ס־לייט און פאַר זייערע באַפעהרס. מען האָט זיי

אויפגעלויערט וויא דיא האָזען אין פעלד, געכאפּט, און אָהן א שום טענה אָפּגעגעבען פאר סאָלדאטען. דיא „פרומע" ראשי הקהל האָבען געהאט דעם פרינציפּ: „בעסער זאָל געהן אן אפּיקורס דיענען דעם קיסר, אלס אן „עהרליך" קינד!" דעם תענוג צו זיין א סאָלדאט אין דיא צייטען פון ניקאָלאי דעם ערשטען, האָב איך שוין בעשריעבען אין דיא פריהערדיגע קאפּיטלאך. אפילו דיא, וואָס זיינען על פי נס ניט אָפּגעגעבען געוואָרען פאר סאָלדאטען, זיינען תמיד געווען וויא אין חרם, און קיין „גוטער" און „פרומער" איד האָט מיט זיי קיין מגע־ומשא געהאט. אזא בעהאנדלונג האָבען זיי געהאט ניט נאָר פון פרעמדע, אפילו זייערע אייגענע עלטערן און קרובים האָבען זיי פערפאָלגט מיט כל מיני רדיפות: מען פלעגט זיי אָנטהאָן כל הנגישות, מען פלעגט זיי שלאָגען גאָר אָהן רחמנות, מען פלעגט זיי ניט געבען עסען, און זעהר אָפט פלעגט מעז זיי ארויסטרייבען פון הויז. דיא מוטערס פון דיזע אונגליקליכע פלעגען זיי בעוויינען וויא מען בעוויינט טויטע.

דער גרויסער גאון און צדיק ר' ישראל סאלאנטער, ווען זיין זוהן איז אוועקגעפאָהרען אין בערלין שטודירען מעדיצין, האָט אויסגעטהאָן דיא שיך און האָט זיך אוועקגעזעטצט אויף דער ערד זיטצען „שבעה"; אז מאטעס דער שיינקער האָט זיך דערוואוסט, אז זיין אינגעל „מאָטקע" (מארק אנטאָקאָלסקי) גנב'עט זיך ארויס פון חדר, וואו ער האָט געלערענט גמרא מיט דיא מפרשים, און קלייבט זיך שטיללערהייד אויפ'ן בוידים און שניטצט דאָרטען „צאצקעס" און „געצקעס" — האָט ער איהם געבראָכען דיא ביינער מיט דיא גרעסטע אכזריות. איינמאָל, איהם געפינענדיג אויפ'ן בוידים שניטצענדיג פיגורען, האָט ער איהם פון דאָרטען אראָפּגעשלעפּט און שרייענדיג: „רשע! עס שטעהט דאָך בפירוש געשריעבען: „לא תעשה לך פסל וכל תמונה", האָט ער איהם אין א ברענענדיגען פראָסט געשמעלט אין הויף בייים פלומפּ און האָט איהם געצוואונגען א לאנגע צייט וואסער צו פּאָמפּען. דער גרויסער זשעניע איז דאמאָלס שיער ניט פערפראָרען געוואָרען. דעם זעלביגען גורל, דיזעלביגע צרות און נגישות, האָט אויך געמוזט איבערטראָגען מיין חבר „לייבקע" (לעאָן קאנטאָר). האָט זיין פאטער ביי איהם געפונען „קאָנטרעבאנד" (א ביכעל אין לשון־קדש, אין רוסיש, אָדער אין דייטש), האָט ער פון איהם געהאט אי קאלט, אי ווארעם... וואָס איז שייך צו מיר, איז מיין לאגע נאָך טויזענד מאָל ערגער געווען. איך בין געווען א יתום, און דערצו נאָך אן אָרעמער יתום. איך בין תמיד געשטאַנען אין גרויס סכנה און האָב מיך געמוזט היטען פון מיינע חברים. מיט אזא אָרעמען און שומצלאָזען „אפּיקורס" ווי איך, וואָלטען דיא ראשי־הקהל געמאכט א קורצען פּראָצעס: מען וואָלט מיר אָפּגעגאָלט א האלבען קאָפּ (וויא דער מנהג איז דאמאָלס געווען), מען וואָלט מיר אָנגעטהאָן א סאָלדאטסקע זופּיצע און מען וואָלט מיך אוועקגעשיקט, וויא מיין ברודער עקיבא, צו א מוזשיק אין קאמטשאטקא, אָדער אין דאגעסטאן, און געהשריי חי וקים! ווען איך פלעג דארפען געהן צו דיא אויבענדערמאָנטע משכילים, פלעג איך מיך גנב'ענען דורך זייטען וועגען, כדי קיין אויג זאָל מיך ניט זעהן...

ווילד און משונה'דיג זיינען אויך געווען דיא קליידער, וואָס דיא אידישע מענער און פרויען האָבען געטראָגען אין יענע צייטען. די קליידער זיינען געמאכט געוואָרען נאָך דעם אזיאטישען מוסטער. דער אונטער־ראָק פון דיא מענער איז געווען א „זופּיצע", א מין לאנגע קאָפּאָטע, וואָס האָט געגרייכט ביז דער ערד, מיט א פּאס פון סאמעט ארום האלז און האָט זיך געצויגען איבער די לאטצען און איבער דיא פּאָלעס ביז אונטען. דער אויבערשטער בגד האָט געהייסען „קובע" ביי דיא איינפאכע און געמיינע בעלי־בתים; ביי דיא רייכע יחסנים און לומדים, האָט דערזעלביגער בגד געהייסען: „דעליע". דאָס איז געווען א מין

בנר, וואָס זיינע ארבעל האָבען געגרייכט ביז דער ערד און וואָס זיינען פון דעם טרענער קיינמאָל ניט אָנגעטהאָן געוואָרען ; זיי האָבען זיך נאָר נאָכגעבאָמבעלט וויא צוויי פליענלען פון א ווינדמיהל, אָדער זיך נאָכגעשלעפּט וויא דיא צוויי פליענלען פון א קראנקע גאנז. היטלען זיינען געווען על פי רוב געמאכט פון פוטער און פעלץ, אָבער מיט פערשיעדענע פאָרמעס און נעמען. עס זיינען געווען „אויער־היטלען", „שטריימעלאך", „חבד'ניצעס" „ברייטלאך" „האלבע־לבנה היטלען" און נאָך אנדערע, אָבער יעדער קלאסס אידען האָט זיך געהאט זיין אייגענע היטעל. א בן־תורה, למשל, האָט תמיד געטראָגען א שטריימעל, א חסיד — א חבד'ניצע ; דער פּראָסטער עולם האָט געטראָגען די אנדערע סאָרטען היטלען. דיא תחתונים זיינען תמיד געווען פון געלען נאנקין, גאנץ קורצע און צוגעבונדען מיט בענדלאך איבער דיא זאָקען. פון שטיוועל האָט מען דאמאָלס נאָך ניט געוואוסט. מען האָט געטראָגען פּאנטאָפעל, אָדער שיך, בעשלאָגען מיט גרויסע טשוועקעס. יעדען פרייטאג, ווען מען פלעגט געהן אין מרחץ, פלעגט מען זיך לאָזען אָפּגאָלען דיא קעפּ „לכבוד שבת" ; מען פלעגט נאָר איבערלאָזען אַפּאָר לאנגע פּאות. דיא „מהדרים" פלעגען טראָגען צו צוויי פּאות אויף יעדער זייט פּנים.

דיא פרויען, אפילו דיא גאנץ יונגע, פלעגען אויך געהן מיט געגאָלטע קעפּ. זיי פלעגען טראָגען א הייבעל מיט א שלייער קונציג אויסגעשלייערט, און פון אויבען א פאטשיילע מיט א גרויסע קניפּ פון פאָרנט. אויפ'ן לייב פלעגען זיי טראָגען א „לייבעל" מיט א „זאלעשקע" פון פאָרנט אויפ'ן הארצען. קורצע פּאנטאָפעל מיט הויכע קאָרקעס. גאָר פון אויבען האָבען זיי געטראָגען א ווייסע ליילאך, וואָס האָט געגרייכט ביז דער ערד. פון פאָרנט פלעגט דער ליילאך צוגעשפּילעוועט ווערען מיט א שפּילקע אונטער דער מאָרדע. עס זיינען אויך געווען נאָך אנדערע ווילדע פאָרמעס פון קליידער און זיי זיינען דאמאָלס פערהייליגט געווען.

שפּעטער, ווען עס איז אָנגעקומען דער אוקאז, אז דיא רוסישע אידען זאָלען זיך קלייד'ען אייראָפּעאיש, האָט מען דאָס בעטראַכט פאר א „ביטערע גזרה", מען האָט גוזר תענית געווען און מען האָט מתפלל געווען צו גאָט, אז ער זאָל מבטל זיין דיא גזרה. עס האָט אָבער קיין זאך ניט געהאָלפען. דיא פּאָליציי האָט דעם „ענין" גענומען אין איהרע הענד, און א ן א קורצע צייט זיינען די רוסישע אידען „אייראָפּעער געוואָרען....

רוססיפיצירונג און אססימילאציאָן.

עס איז א כלל גדול אין דער תורת־האכילה (דיא לעהרע פון עסען) דעם מאָגען ניט צו איבערלאדען אויף איינמאָל מיט א סך שפּייז, ניט האסטיג צו עסען, און איבערהויפּט אויסצוקלייבען געזונדע און לייכט־פערדייהליכע שפּייזען. דיעזער כלל איז נאָך וויכטיגער פאר דעם הונגעריגען, וואָס האָט דורכגעמאכט א לאנגען תענית. דער מוז נאָך פאָרזיכטיגער זיין. בעקומט ער צו עסען, דארף ער זיך אויסקלייבען דיא געזונדע און לייכטע שפּייזען, אין אָנפאנג דארף ער ווייניג עסען, ער דארף זיין מאָגען לאנגזאם געוועהנען צום עסען, ביז דער מאָגען בעקומט דיא קראפט צו פערדייהען. טהוט ער דאָס ניט, פערדארבט ער דעם מאָגען, דאס עסען ווערט פאר איהם גיפט און ער בעקומט א קראנקהייט אויף לאנגע לאנגע יאָהרען, פון וועלכע קיין דאָקטאָר קען איהם ניט היילען.

דערזעלביגער פאל איז געווען מיט אונזערע רוססישע אידען אין דער צייט־פעריאָדע פון 1860—1880. לאנגע יאָהרהונדערטער האָבען זיי דורכגעמאכט א גייסטיגען תענית. דיא רעגירונג האָט פון זיי אָפּגעשלאָסען יעדען שיין און יעדען פונק פון וועלטליכע השכלה. זיי זיינען געווען איינג צוזאמענגעפּאקט אין זייערע איינגע און פינסטערע געהעטאָס, זיי האָבען נאָר געוואוסט פון זייערע בתי־מדרשים, ישיבות און קלויזען פון איין זייט, און פון זייערע קרעמעלאך, שיינקעלאך און קרעטשמעלאך פון דער אנדערער זייט. אז אויף יענער זייט פון זייער

תחום געפינט זיך א גרויסע וועלט, א פיינע וועלט, פול מיט בילדונג און ציוויליזאציאָן, האָבען זיי נאָר געהערט. א גרויסע צאָהל פון זיי האָבען זיך געריסען דורכצוברעכען דעם „גרעניץ“ און אריינצוטרעטען אין יענע לעבעדיגע און ליכטיגע וועלט, אָבער דער קאָזאק מיט דער נאגאיקע אין האנד, האָט זיי צוריקגעטריעבען.

און דער הונגער נאָך בילדונג און ציוויליזאציאָן איז מיט יעדען טאָג אַלץ גרעסער געוואָרען און האָט דערגרייכט דעם העכסטען גראד. פינף מיליאָן רוסישע אידען האָבען זייערע הענד אויסגעשטרעקט צו דער רעגירונג און האָבען זיך געבעטען תחנונים: „לאָזט אונז איבערגעהן דעם גרעניץ! מיר זיינען אויך מענשען! גיט אונז לופט! גיט אונז ליכט! מיר געהען אוים פון הונגער! מיר פערשמאכטען!“ און דער קאָזאק האָט זיי תמיד געענטפערט: נאזאד! עד פה תבוא ולא תוסיף: דאָ איז דיין גרעניץ — וויטער קיין טריט!....

און מיט איינמאָל — ויהי אור! אלעקסאנדער דער צווייטער, גליידך וויא ער איז ארויף אויף דעם טהראָן, האָט אין דער גהעטאָ אויסגעהאקט א ברייטע טהיר, און אלע רוסישע אידען, סיי יונג, סיי אלט, סיי זכר, סיי נקבה, האָבען זיך א שפאר געטהאָן מיט איינמאָל צו דער פרעמדער השכלה וואָס איז געשטאנען מחוץ למחנה. אלע האָבען זיך געוואָרפען צו דעם „זיסען מאכל“ און מען האָט זיך גענומען אָפּפאסטען פון דעם גייסטיגען תענית, וואָס האָט געדויערט אזא לאנגע צייט.

און דאָ האָט פאסירט דאָס זעלביגע, וואָס פאסירט תמיד נאָך א לאנגען תענית: דיא קליגערע האָבען זיך גענומען צו דיא שפייזען מיט מעהר ישוב־הדעת. זיי האָבען אויסגעקליבען יענע ארטיקלען, וואָס זיינען געזינדער און וואָס זייער מאגען קען צונעהמען און פערדייהען. די הארטע, ניט פרישע און ווערמדיגע שפייז האָבען זיי ניט אָנגעריהרט. דער עיקר איז געווען: אויסצוקלייבען די כשר'ע שפייזען, יענע מאכלים, וועלכע דער אידישער מאָגען קען פערדייהען. דער פרינציפּ ביים עסען איז געווען: דיא אייגענע תורה מיט דער פרעמדער השכלה צו פעראייניגען. זיי האָבען געוואוסט, אז אונטער יענע מאכלים געפינען זיך א סך ווערמדיגע און שעדליכע, נאָר זיי זיינען גוט צוגעפּראוועט מיט כל מיני בשמים, כדי מען זאָל זייער שעדליכקייט ניט אויסגעפינען, אָבער דיא, וואָס האָבען נאָך ניט פערלאָרען דעם געבאָרענעם שטארקען אידישען „חוש־הריח“, האָבען תמיד געקענט אונטערשיידען דיא געזונדע פון דיא שעדליכע, און דערפאר זיינען זיי געבליבען געזונד און שטארק (אמת'ע אידען) עד היום הזה.

אנדערע (און דאָס איז געווען דיא מעהרצאָהל פון דיא רוסישע אידען) האָבען פון דעם פרעמדען טיש גענומען „וויא עס געהט“. ניט געקוקט צו כשר, צו טרפה, צו פריש, צו אלטגעבאקען, צו גאנץ, צו ווערימדיג — אבי אָנפילען דיא קישקע! גראדע דיא שעדליכע מאכלים, דיא צוגעפּראוועטע מיט א סך פעפער און צימריג, האָט זיי נאָך בעסער געשמעקט. זיי האָבען זיי געשלונגען האסטיג מיט גרוים אפּעטיט, און האָבען פון זיי באלד בעקומען שטארקע „לייבשמערצען“. דיא, וואָס זיינען אביסעל קליגער געווען, האָבען באלד גענומען א „ברעכמיטעל“, האָבען אויסגעבראָכען דיא שעדליכע מאכלים און זיינען וויעדער געזונד געוואָרען, אָבער א גרויסער טהייל זיינען „געשטאָרבען“ און נאָך א גרעסערע צאָהל זייען פערבליבען חולאים מסוכנים לעולם ועד...

דיא „קראנקע“ פון אונזערע רוסישע ברידער, וואָס האָבען איבערגעלאדען זייערע מאָגענס מיט דיא פרעמדע שעדליכע שפייזען, האָבען געגלויבט, אז זיי קענען האָבען א גאולה שלימה, ווען זיי וועלען זיך רוסיפיצירען, דאָס הייסט: ווען זיי וועלען אוועקווארפען דיא אלטע אידישע קולטור און וועלען אננעהמען דיא רוסישע זיטען מיט דיא רוסישע מנהגים, אז זיי וועלען אויפהערען צו

לעבען אידיש און וועלען פיהרען א רוסישען לעבען. אויך א גרויסע צאהל פון דיא אידישע ליטעראטען אין יענער צייט האבען אויך אזוי געגלויבט און האבען גערעכענט, אז דורך דעם, וואס דיא אידען וועלען זיך רוסיפיצירען און אננעהמען דיא וועלטליכע ציוויליזאציאן וועט מען זיי דערפאר געבען גלייכע און פולע רעכטע מיט אלע אנדערע נאציאנען צוגלייך. דיא דאזיגע ליטעראטען זיינען פערבלענדעט געווארען מיט דעם ביסעל פרייהייט, וואס אלעקסאנדער דער צווייטער האט געשאנקען דיא רוסישע אידען, און האבען ניט פערשטאנען, אז אויך ער, אלעקסאנדער דער צווייטער, האט מיט דעם פערפאלגט דעמזעלבינגען ציעל, וויא זיין פאטער ניקאלאי דער ערשטער. דער ציעל איז געווען: צו רוסיפיצירען דיא רוסישע אידען. דער איינציגער אונטערשייד איז נאר געווען דער, דאס ניקאלאי דער ערשטער האט דאס אנגעהויבען מיט אייזערנע הענד און אלעקסאנדער דער צווייטער — מיט זיידענע הענדשקעס. ניקאלאי האט דאס געוואלט דורכפיהרען מיט בלוטיגע אוקאזען און אלעקסאנדער מיט א מילדע פאליטיק. ביידע: אי ניקאלאי דער ערשטער, אי אלעקסאנדער דער צווייטער, האבען ניט געוואוסט, אדער האבען פערגעסען דעם שפרוך, וואס פריעדריך דער גרויסער האט געזאגט וועגען אידען: „דראנג מאכט דיא יודען פיר יודען; פרייהייט מאכט דיא יודען פיר קריסטען“. וויא ווייט דיזער שפרוך איז אמת, האב איך מיך איבערציינט מיט מיינע אייגענע אויגען. איך האב געזעהן, אז נאך אלע ביטערע אוקאזען פון ניקאלאי דעם ערשטען, זיינען די אידען געבליבען אידען און דיא אידישקייט איז געבליבען בתקפה; און איך האב אויך געזעהן, וויא ווייט דיא „מילדע פאליטיק“ פון אלעקסאנדער דעם צווייטען האט געשאדט דיא אידישקייט. אין דיא צייטען פון אלעקסאנדער דעם צווייטען האבען זיך א סך מעהר אידען געטויפט, וויא אין דיא ביטערע צייטען פון ניקאלאי דעם ערשטען, און דיא, וואס האבען זיך ניט געטויפט, זיינען פערבליבען אידישע קאריקאטורען...

די זאגענאנטע „אידישע אריסטאקראטיע„ אין רוסלאנד, און איבערהויפט דיא רייכע אידען פון יוזשני־קראי (דרום רוסלאנד), פון פעטערבורג, מאסקווע און חארקאוו, האבען זיך אנגעהויבען צו רוסיפיצירען אויף א משונה׳דיגען אופן. זיי האבען פון זייערע הייזער און פון זייער פאמיליען־לעבען דערווייטערט אלעס, וואס האט אויף זיך געטראגען דעם שטעמפעל פון אידישקייט. זיי האבען צובראכען אלעס, וואס עס איז פון טויזענדער יאהרען ביי אידען געוועזן הייליג, ליעב און טהייער. זיי האבען וויא אמת׳ע אפען נאכגעקרימט דיא קריסטען אין זייערע זיטען און מנהגים. צו דעם קריסטליכען יום־טוב „ראזשדעסטווא כריסטאווא“ (קריסמעס) פלעגען זיי אויך אויפשטעלען און אנצינדען אין זייערע הייזער „יאלקעס“ (כריסט־בוימער). דיא אינגערע קינדער האבען גאר ניט געוואוסט, אז זיי שטאמען פון אידען (וויא דער פאל איז געווען ביי דיא ערשטע פאגראמען, ווען דיא קינדער האבען געפרעגט זייערע עלטערען: „פאר וואס שלאגט מען אונז? זיינען מיר דען אויך אידען?“) ווי ניט פרום דיא מוטער איז געווען, האבען זיא איהרע קינדער תמיד גערופען מיט דעם שאנד־נאמען „זשידאווקא“. דער פאטער פלעגט זיך שעהמען עפענטליך צו ריידען, אדער צו פערקעהרען מיט א אידען. זיינע בעקאנטע און „פריינד“, וואס פלעגען פערקעהרען אין זיין הויז, זיינען תמיד געווען נאר קריסטען. פיעלע פון זיי האבען קיינע אידען, אפילו דיא פעהיגסטע פון זיי, ניט אריינגענומען אלס פריקאזטשיקעס און משרתים אין זייערע געשעפטען. דיא דאזיגע „אידען“ פלעגען אויף דעם יודענטהום א סך מעהר רשעות אנריידען, וויא אנדערע קריסטליכע אנטיסעמיטען. דאס זיינען געווען דיא רוסיפיצירטע אידען, וואס האבען זיך ניט געטויפט, און דאס האבען מיר געהאט צו פערדאנקען אלעקסאנדער דעם צווייטען

מיט זיין „מילדע פּאָליטיק“ און מיט זיין „פרייהייט“, וואָס ער האָט אונז געשיינקט.

אונזערע ליטעראַטען, דיא זאָגענאַנטע „נביאים פון דור“, האָבען דאָס לײדער ניט פערשטאַנען, און האָבען איינגערעדט דאָס פאָלק, אז באַלד באַלד קומט דיא גאולה שלימה, אז באַלד באַלד גיט מען זיי אין אַלע פינף טהיילען פון דער וועלט גלייכע רעכט מיט אַלע נאַציאָנען צוגלייך, אז אַלע פעלקער שלאָגען זיך אין הארצען „אשמנו“ פאַר דיא זינד, וואָס זיי זיינען בעגאַנגען געגען דיא אידען אין דיא פריהערדיגע דורות. און כדי דיא „גאולה“ מקרב צו זיין, האָט מען געשאַפען א גאַנצע ליטעראַטור, וואָס איהר איינציגער ציעל איז געוועזן, אויסצודייסען דיא אַלטע בוימער, דיא אמת'ע ארזי־הלבנון, פון דעם אידישען גאָרטען, און אויף זייער פּלאַטץ איינפּלאַנצען נייע בוימלאַך, נייע פּלאַנצונגען, וואָס האָבען מיט דעם יודענטהום קיין שום שייכות ניט געהאַט. האָבען זיי געשריבען א אידישען ראָמאַן, איז ביי זיי תמיד „העלענע“ אויסגעקומען א מלאך פון דירמעל, און „שרה“ — א פּראָסטע סעדיכע פון חזיר־מאַרק; האָבען זיי געשריבען א דראַמאַ, איז „יאָסעל“ תמיד אַרויסגעקומען א פערדאָרבענער מענש, און „אָסיפּ“ סיי קערפּערליך, סיי גייסטיג — א מושלם בכל המעלות. אן עהרליכער און פרומער איד, האָט ביי זיי געהייסען א פאַנאַטיקער, און א פוסטער פראַנט מיט פּאָמאַדירטע קודרעס און מיט לאַקירטע שיך — א פּראָגרעסיסט, א געבילדעטער און א פילאָזאָף......

אין מיינע ליעדער האָט מען תמיד געקענט הערען דעם טאָן פון דער צייט. איך האָב תמיד געזוכט צו געבען אין מיינע ליעדער א טרייע קאָפּיע פון דער עפּאָכע, וועלכע איך האָב דורכגעלעבט. מיין ציעל איז געוועזן מיט מיין פעדער מעהר, אָדער וויינינער צו ווירקען אויף מיינע ברידער, און איך גלויב, אז דאָס דאַרף זיין דער איינציגער ציעל פון יעדען ליטעראַט און דיכטער; האָט ער ניט דיזען ציעל פאַר זיינע אויגען, זיינען אַלע זיינע ליטעראַרישע פּראָדוקטען און דיכטונגען נישט ווערטה דאָס ביסעל טינט, וואָס ער האָט אויף זיי פערברויכט. אין יענער עפּאָכע פון רוסיפיצירונג און יאַגד אויף דער פרעמדער ציוויליזאַציאָן, האָב איך אָנגעשריעבען פאָלגענדע ליעדער: „דיא פויגעל“, „רחל מבכה על בניה“, „דער פוסטער פראַנט“, „דער אַלטער פאַטער“, „דיא פאַרמאַסקירטע וועלט“, „דיא אַלטע וועלט מיט דיא נייע וועלט“, „צום צעהן־רובעלדיגען בילעט“, „דיא פעדער“, „מיר זיינען קינדער“, „דער קלוגער אָרעמאַן“, „דיא פערדאָרבענע בילדונג“, „דער אידישער ערב יום־טוב“ און פיעלע אַנדערע. אין אַלע דיעזע ליעדער, האָב איך דעם עולם געוויזען בילדער פון זייער אייגענעם לעבען און האָב איהם אויפמערקזאַם געמאַכט אויף זיינע מאָראַלישע פעהלערן.

דיא ערשטע תקופה פון דער אידישער השכלה אין רוסלאַנד, קען מען פערגלייכען מיט דעם „דור הפלגה“; וויא דאָרטען, אזוי אויך דאָ, האָבען איינער דעם אַנדערען זיך ניט פערשטאַנען. האָט איינער געזאָגט „ציגעל“, האָט איהם דער אַנדערער געענטפערט „האָלץ“, דיא פרומע האָבען ניט פערשטאַנען דיא משכילים און דיא משכילים האָבען ניט פערשטאַנען דעם זינן פון דיא פרומע. דער יונגער דור האָט זיי ביידען ניט פערשטאַנען. דיא יונגע בחורים און דיא „גוטע איידימס“, וואָס האָבען זיך מיט איינמאָל א נעהם געטהאָן צו דער אייראָפּעאישער בילדונג, האָבען געגלויבט, אז אַלע פרומע פון אַלטען דור, וואָס פערברייגען זייער צייט על התורה ועל העבודה, זיינען נישט ווערטה קיין שאָס פּולווער, אז דיא גאַנצע אידישע תורה מיט איהר אַלטע זיטטענלעהרע האָט שוין לאַנג אָפּגעלעבט איהר צייט און מען דאַרף איהר אַריינוואַרפען אין „שמות־קאַסטען“. זיי האָבען אָבער אויך ניט פערשטאַנען דעם זינן פון דיא ערשטע אידישע משכילים אין רוסלאַנד, זיי האָבען ניט פערשטאַנען

דעם צוועק פון דער השכלה און האבען זיך גאר ניט געקענט פארשטעלען דיא מעגליכקייט, אז תורה און השכלה זיינען לייבליכע שוועסטער און קענען תמיד געהן האנד ביי האנד. אונטער דעם ווארט „בילדונג", האבען זיי פערשטא־נען: אפשאפען און אויסראמען פון זייער גבול אלעס, וואס טראגט אויף זיך דעם שטעמפעל פון אידישקייט, און ווען יהודה ליב גארדאן האט זיי געזונגען אין זיין שיר: „הקיצה עמי עד מתי תישן", דאס הייסט: שטעה אויף מיין פאלק, וויא לאנג נאך וועסט דוא שלא־פען, האבען זיי געמיינט, אז ער פער־לאנגט פון זיי, דאס זיי זאלען דיא גאנ־צע אלטע אידישקייט מבער זיין וויא חמץ און פערברענען.

אין אלע שטעדט און אין אלע שטעד־לאך האבען גענומען ארויסשפראצען נייע „נביאים". פופצעהן אדער צוואנ־ציג יאהריגע אינגלאך, וואס זייער גאנצע בילדונג האט א מילב געקענט אראפטרא־גען אויף איהרע פלייצעס אראפ בארג, האבען זיך געהאלטען פאר דיא גדולי־ישראל, פאר פילאזאפען און דיינקער. ווער עס האט געקענט איינשרייבען צוויי דריי שורות אין לשון־קודש אין רוסיש און אין דייטש, האט געמיינט, אז ער איז א מופת־הדור, א צנא מלא ספרא, א קאר: פול מיט חכמה און ליטעראטור. יעדער איינער פון זיי האט געגלויבט, אז ער איז מחויב צו זיין א מוכיח אין זיין פאלק און איהם איז געגעבען געווארען דער זכות צו היילען דיא אידישע „פעה־לערען". ווער עס וויל האבען א קלארען בעגריף פון יענע איינגעבילדעטע „גע־בילדעטע", דארף נאר דורכבלעטערען דיא צייטונגען „המגיד", „המליץ" און „הכרמל" פון דיא ערשטע יאהרען. ער וועט זיי דארטען געפינען, דיא דאזיגע „פריידיגער" און זייער גאנצע לעבער־ליכקייט, און דעם גאנצען דלות פון זייער אינטעליגענץ. האט, למשל, א יונגער שילער פון ראבבינער־שול געוואלט דער־פרייען זיין טאטען דעם שניידער, אדער דעם קצב, מיט זיין טיעפע בילדונג, האט ער אין איינעם פון דיא דאזיגע צייטונגען געלאזט דרוקען אן ארטיקעל, אין וועל־כען ער האט אויסגעגאסען צעהן פאמ־ניצעס אויף דיא אידישע ישיבות און בתי־מדרשים. דיא דאזיגע „ארטיקלען" פלעגען זיך תמיד אנהויבען מיט אן אויסגוס פון „פאעזיע", מיט א גאנצען מבול פון הויכע מליצות און געשוואלענע פראזען, וויא צום ביישפיעל: „אזוי ווי דיא זונן, דיא לבנה און דיא מילליארדען שטערין שפאצירען אום אויף דעם טיעפ־בלויען הימעל; אזוי וויא דיא בלומען עפענען אויף זייערע מיילכעלאך און שי־קען זייער ריח־ניחוח צו דיא וואלקענס; אזוי וויא דער פאסטוך פיהרט צוריק אהיים זיין סטאדע בהמות פון־פעלד און דיא רויטע קיה קלינגען צו מיט דיא גלעקעלאך, וואס זיי טראגען אויף דיא העלזער, און אזוי וויא דער ים אוקינוס פארפלייצט א האלבע וועלט מיט זיינע כוואליעס א. ז. וו. — אזוי שיינט לייכט, פינקעלט גלאנצט, גלימצערט, שטראהלט דיא זונן פון דער בילדונג און איהרע כוואליעס האבען אראפגעטראגען, אראגעוואשען, אראפגעשווינקט און אראפגעפלייצט דעם גאנצען הויפען מיסט, וואס דיא תלמודיסטען האבען אנגעטראגען אין דעם אידישען לאגער", א. ז. וו., און ווען איינער פון דיא נייע „ליטעראטען" פלעגט דארפען מעלדען פון א באד, אדער פון א מקוה, וואס האט אבגעברענט אין זיין שטעדטיל, פלעגט ער געוועהנליך אנהויבען מיט דעם נוסח: „אזוי וויא אלע אידען זיינען ביז איצט געלעגען וויא דיא פלעדער־מייז אין דער פינסטער, און אזוי וויא איצט שיינט שוין דיא זונן פון בילדונג אין איהר גאנצען גלאנץ און פראכט, שוין אוועק דיא פינסטערע יאהרען, נישטא שוין קיין פאנאטיזמוס אויף דער גאנצער וועלט, נישטא שוין קיין קנאה און שנאה פון איין פאלק צום צווייטען. איד און קריסט זיינען שוין געווארען לייבליכע ברידער" א. ז. וו.

דאס זיינען געווען אונזערע „נביאים" וואס האבען אונז געפריידיגט רוססי־

פיצירונג און אססימילאציאָן אין יענער צייט, אָבער זיי זיינען נאָך ניט געווען דיא ערגסטע; מיר האָבען דאמאָלס געהאט נאָך ערגערע — דיא אידישע אנטיסעמיטען. מיר האָבען שוין דאמאָלס געהאט א גרויסע צאָהל אידישע ליטעראטען אין פרעמדע שפּראכען, אידישע דאָקטוירים, אידישע יוריסטען, אידישע אינזשינערען און אידישע טעכניקער, וואָס האָבען זיך שוין כמעט אין גאנצען אססימילירט און האָבען בעקומען מעהר אָדער וויינינגער גוטע שטעלען אין דער רעגיערונג. אום זיכער צו זיין מיט דיא דאָזיגע שטעלען, האָט מען געדארפט חנפ'ענען דיא העכערע קריסטליכע בעאמטע און נושא חן זיין ביי דעם קריסטליכען פובליקום, און דער „בעסטער וועג" צו געפינען „לייטזעליגקייט" אין דיא אויגען פון דיא קריסטען, איז געווען: אָפּלאכען, חוזק מאכען און קריטיקירען דעם אייגענעם יודענטהום, דיא אייגענע טאטעס און מאמעס, דיא אייגענע ברידער און שוועסטער. צו בעקומען אן איינלאדונג צו א באלל אין קלוב, און פאר דער „גדולה" צו טאנצען א קאדריל מיט א שיקסע, האָבען זיי אויסגערעדט כל דבר אסור אויף זייער אייגענעם פאָלק, און דאָס, וואָס דיא אידישע דאָקטוירימלאך, יוריסטלאך און אינזשינערלאך האָבען נאָר געקענט טהאָן מיט זייערע מיילער, דאָס זעלביגע האָבען נאָך מיט מעהר פרישקייט געטהאָן דיא „ליטעראטען" מיט זייערע גיפטיגע פעדערס, זיי האָבען ארויסגעגעבען ווערק אין וועלכע זיי האָבען געשאפען משונה'דיגע אידישע טיפּען און כאראקטערען, האָבען דעם יודענטהום צוגעשפּילעוועט פעהלערען, וועלכע עס געפינען זיך ניט אין זיין גבול און האָבען תמיד דעם אידען געמאָלט אין דיא העסליכסטע פארבען. צו דיעזע קאטעגאָריע ליטעראטען האָבען געהערט באָגראָוו און לעוואנדא מיט זייערע ערשטע ווערק אין רוסיש. שפּעטער, ווען זיי האָבען דערזעהן דעם באנקראָט פון דער אססימילאציאָן, האָבען זיי איבערגעדרעהט דעם שווערד געגען דיא שונאי ישראל און האָבען חוזר בתשובה געווען.

עס זיינען אָבער אויך געווען אייניגע פון דיא אססימילאנטען, וואָס זיינען ניט אנטלאָפען געוואָרען פון דער אידישער פאָהן, און האָטש זיי האָבען געגלויבט, אז דיא אססימילאציאָן און רוססיפיצירונג פון דיא אידען וועט זייער לאגע פערבעססערען, האָבען זיי פאר דעם אלטען יודענטהום מלחמה געהאלטען מיט זייער בעדער. פּראָפעססאָר חוואָלסאָן, אָרשאנסקי און דר. ראבינאָוויטש (דער איבערזעטצער פון תלמוד אין פראנצויז) האָבען מיט זייערע ווערק דעם אלטען יודענטהום פערטהיידיגט פון אלע זייטען.

געגען דער רוססיפיצירונג און דער אססימילאציאָן און איבערהויפּט געגען דיא פיעבערהאפטע בעוועגונג אונטער דיא רוסישע אידען פאר דיא אלגעמיינע בילדונג, איז אויך ארויסגעטרעטען דער גרויסער אידישער ליטעראט שלום יעקב אבראמאָוויטץ, אָדער, וויא ער רופט זיך מיט זיין ליטעראַרישען נאָמען: „מענרעלע מוכר־ספרים". זיין טענה איז געווען, אז פריהער פאר אלץ דארף מען דעם אידען געבען פרייהייט און גלייכע רעכטע מיט אלע רוסישע בירגער צוגלייך, דאן וועט ער זיך שוין קענען בילדען, אָבער כל זמן אלע וועגען זיינען פאר איהם פערשלאָסען און ער דארף זאָרגען וועגען זיין חיונה, קענען איהם פילאָזאָפיע און וויסענשאפט אין קאָפּ ניט קריכען. מיט דיא מוזשיקעס האָט דיא רוסישע רעגיערונג אזוי געטהאָן; פריהער האָט זיא זיי בעפרייט פון דעם שקלאפעניאָך, און שולען האָט זיא פאר זיי ערשט שפּעטער געבויט. פאָר וואָס זאָל דיא רעגיערונג נישט טהאָן דאָס זעלביגע מיט דיא אידען? אין זיין ווערק „דיא קליאטשע", זאָגט שלום יעקב אבראמאָוויטץ: „קיין טאנץ געהט ניט פאר דעם עסען! פריהער גיט דיא קליאטשע (דיא כנסת ישראל) עסען, דערנאָך וועט איהר זיא לערנען טאנצען. ער טענה'ט ניט צו דיא אידען, וואָס קע־

נען זיך ניט העלפען ; זיין טענה איז אדרעסירט צו דער רעגיערונג, וואס קען יא העלפען דיא אידען, אויב זיא האט נאר לוסט דערצו. נאטירליך, דאס ער אזא ווערק וויא „דיא קליאטשע" ניט געקענט שרייבען אין רוסיש, ווייל יער צענזאר וואלט איהר ניט געלאזט דרוקען דארום האט ער זיא געשריעבען אין איינפאכען אידישען זשארגאן און האט מיט דעם דעם איינפאכען אידישען עולם געלערענט, וואס צו ענטפערען ביי א געלעגענהייט א קריסטליכען אנטיסעמיט, ווען ער וועט צו איהם קומען מיט טענות. וויא מיר איז בעקאנט, האט שלום יעקב אבראמאוויטץ געהאט גע־נוג צרות מיט דער „קליאטשע", ביז עס איז איהם געלונגען זיא אפצודרוקען. א לאנגע צייט האט ער זיך מיט איהר ארומגעטראגען פון איין צענזאר צום צווייטען. קיינער פון זיי האט איהר ניט געוואלט צולאזען צום דרוק. עפעס האט זיי דיא הארץ געזאגט, אז מיט דער קליאטשע מיינט ער דיא רוסישע אידען און מיט דעם בעל־העגלה — דעם רוסי־שען קייזער. ענדליך האט ער געפונען א צענזאר, וואס איז ניט געווען, אדער, וואס האט ניט געוואלט זיין אזא גרוי־סער חכם, און יענער האט איהם געגעבען דיא ערלויבנים דאס ווערק צו דרוקען.

מיין קומען אין מינסק.

אין יאהר 1871 האט אין ווילנא אויסגעבראכען דיא כאלערא און האט אין מיין פאמיליע אנגעמאכט א גרוי־סען חרבן. פיער טעג פאר תשעה־באב איז ביי מיר קראנק געווארען אויף כא־לערא מיין פיער־יאהריגער זוהן עקיבא, אויף דעם צווייטען טאג איז אויך קראנק געווארען אויף דערזעלביגער קראנקהייט מיין עלטערע מיידעלע פעסיע און אויף דעם דריטען טאג—מיינע א אינגערע מיי־דעלע יענטע־לאה, און אלע דריי זיינען איינע נאך דעם אנדערען געשטארבען. איך און מיין פרוי זיינען געבליעבען אין דער גרעסטער פערצווייפלונג.

ר' ישראל סאלאנטער ז"ל האט מיר געהייסען גלייך אוועקפאהרען פון ווילנא. איך האב געלאזט פאקען מיינע זאכען און געדונגען א פוהר, וואס זאל אונז ברייננען אין מינסק. מיר האבען אויסער־וועהלט מינסק איבער צוויי אורזאכען: ערשטענס האבען דארטען געוואהנט דיא עלטערען פון מיין פרוי, און צווייטענס, ווייל מינסק איז פריי געווען פון דער כאלערא. ערב תשעה־באב זיינען מיר, איך, מיין פרוי און אונזער קינד, א מיידעלע איטע־קיילע, ארויסגעפאהרען פון ווילנא. אין מיטען וועג, א פאאר מייל פאר סמארגאן, איז קראנק געווא־רען אויף כאלערא מיין לעצטעס קינד. מיר האבען זיא געבראכט נאך סמאר־גאן, וואו זיא איז געשטארבען און וואו מיר האבען זיא מקבר געווען. מיר זיינען געקומען אין מינסק, אבער דאס געזונד פון מיין פרוי איז שוין געווען אין גאנ־צען געבראכען. זיא האט דעם אונגליק ניט געקענט אריבערטראגען און האט בעקומען א לונגען־קראנקהייט. זיא האט געהוסט מיט בלוט און מיט שטיקער לונגען. א קורצע צייט נאכדעם האט זיא מפיל געווען א צווילינג און ביי דער געבורטה פון דעם צווילינג, האט זיא אויסגעהוסט איהר לעצטען שטיקעל לונג. זיא איז געשטארבען פיער טעג אין אלול. תרל"ב (1872), נאכדעם וויא זיא איז 9 יאהר מיין פרוי געווען. זיא ליעגט אויף מינסקער בית־עולם, און אויף איהר מצבה האב איך פאלגענדען נוסח אויפ־געשריעבען:

פה נקברה
אשה יקרה
רכה בשנים, אהה לשבר!
ועשרת ילדיה
קברה בחייה
ועירית ירדה אחריהם קבר.

זעקס וואכען נאך מיין קומען אין מינסק, ערב ראש־השנה תרל"ב, האב איך געשריעבען מיין ליעד „לשנת תרל"ב" אדער „דער פאצטאווער גלע־קיל". אין דעם משך פון 1871 ביז 1872 האב איך געשריעבען מיינע בעסטע און דיא מעהרסטע פון מיינע ליעדער. דער אונערווארטעטער און שרעקליכער אונ־

גליק, וואָס האָט פון מיר אוועקגערויבט מיין פאַמיליע, האָט מיר געעפענט מיין מויל, וויא איוב'ן אין זיין צייט. אזוי ווי ער, האָב איך בעקומען א דונער נאָך א דונער, און נאָך מעהר פון איהם בין איך געשטראָפט געוואָרען, ווייל דער טויט האָט אויך מיין פרוי פון מירי אוועקגעריסען. אין יענעם יאהר האָב איך נאָך געשריעבען דיא ליעדער: „דיא אייזענבאהן", „דיא פערשיעדענע וועלט", „דער סנדק" און דעם גרעסטען טהייל פון מיין ווערק „מכירת יוסף".

ר' יהושע פיינגעלסאָן, איינער פון דיא וויכטיגסטע תלמידיסטען און חריפים אין יענער צייט, וואָס האָט מיט מיר געוואָהנט אין שכנות און איז געוועזן מיין אינטימער פריינד, איז אויך געווען דער שדכן צווישען מיר און מיין יעצטיגע פרוי פייגעל. זיא שטאַמט פון א פיינע פאַמיליע, וואָס זיינען געווען לויטער לומדים און יחסנים.

דיא צוויי פרעמדע און ווילדע בוימער „רוססיפיצירונג" און „אססימילאַציאָן, וועלכע דיא רוסישע אידען האָבען איינגעפלאַנצט און געלאָזט וואַקסען אין זייער אידישען גאָרטען, האָבען אָנגעהויבען צו געבען זייער ביטערע פרוכט. אידישע יונגע לייט האָבען זיך אָנגעהויבען אריינצומישען אין דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג, וואָס האָט זיך אין יענער צייט מיט יעדען טאָג אלץ מעהר פערשפרייט איבער גאַנץ רוסלאַנד. אין אָנפאַנג פון דעם יאָהר 1872 האָט מען אין ווילנא אין איין נאַכט אַרעטירט 40 אידישע יונגע לייט, וועלכע דיא פּאָליציי האָט געהאַלטען פאַר ניהיליסטען. גענעראַל פּאָטאַפּאָוו, וואָס איז דאַמאַלס געווען דער גענעראַל־גובערנאַטאָר פון ווילנער אָקרוג, האָט צו זיך איינגעלאַדען אויף א קאָנפערענץ איינינע פאָרשטעהער פון אידען. עס זיינען צו איהם געקומען ר' מתתיהו שטראַשון, ר' יענקעלע קאָוונער, ר' שמואל פיעסקין און ר' יעקעלע ר' זלמן ר' אוריה'ס. פּאָטאַפּאָוו איז צו זיי ארויסגעקומען און האָט זיך צו זיי געווענדעט בזה הלשון:

— „צו אלע אייערע „גרויסע מעלות", וואָס איהר אידען בעזיצט, האָט אייך נאָך געפעהלט צו זיין ניהיליסטען אויך!" —

א טויט שרעק איז געפאַלען אויף דיא אידישע פאָרשטעהער.

—„מיר זיינען ניהיליסטען?"— האָט איינער פון דיא פאָרשטעהער געפרעגט —

— „יעדענפאַלס זיינען דאָס אייערע קינדער!" — האָט זיי פּאָטאַפּאָוו געענטפערט — „זיי זיינען דאָס געוואָרען דורך דיא שלעכטע ערציהונג, וואָס איהר גיט זיי!" —

—„ענטשולדיגט מיר, גענעראַל!" — האָט זיך ר' יענקעלע קאָוונער אָפּגערופען — „דיא זאַך איז ניט ריכטיג! כל־זמן מיר אליין האָבען אונזערע קינדער ערצויגען, זיינען ביי אונז קיין ניהיליסטען ניט געווען; אבער גלייך וויא איהר האָט גענומען אין אייערע הענד דיא ערציהונג פון אונזערע קינדער, זיינען זיי דאָס געוואָרען."

דיעזער ענטפער פון ר' יענקעלע קאָוונער (ר' יעקב באריט), האָט געהאַט שווערע פאָלגען פאַר דיא רוסישע אידען. גענעראַל פּאָטאַפּאָוו האָט דיעזען ענטפער איבערגעגעבען אין פעטערסבורג (און אפשר נאָך מיט א פּאָאַר פעטע פירושים פון זיין זייט), און א קורצע צייט נאָכדעם, איז אָנגעקומען דער אוקאַז מען זאָל פערשליסען דיא צוויי ראַבינער שולען, אין ווילנא און זשיטאָמיר.

דאַמאַלס האָב איך פערפאַסט מיין ליעד „שולמית" אין אידיש און אין לשון־קדש, און אין איהר שפּיעגעלט זיך אָפּ א גרויסער טהייל פון דיא אידישע צרות אין יענער צייט. איך האָב זיא געמוזט פערפאַסען אלס אללעגאָריע, דאָס הייסט: פערשטעלט און פערדעקט, כדי דער צענזאָר זאָל צו איהר קיין טענות ניט האָבען און זאָל זיא צולאָזען צום דרוק. מיט א יאָהר שפּעטער האָב איך פערפאַסט מיין ליעד „מה נשתנה"

אין צוויי טהייל. מיט איהר האָב איך אויפמערקזאם געמאכט דיא יונגע מענשען פון נייעם דור אויף דעם פעהלער, וואָס זיי בעגעהען מיט דעם, וואָס זיי דערווייטערען זיך פון דער אידישער אמונה, און האָבען געבראכט דערצו, דאָס קיין פאטער וויל שוין ניט לאָזען בילדען זיינע קינדער. אין יענעם ליעד געפינען זיך, צום ביישפיעל, אזעלכע פערזען:

„פונקט וויא רעדער אין א וואָגען,
וואָס דיא משא ציעהט —
ווען דער סוואָרען איז פארשלאָגען,
געהט דיא משא מיט;
נעהמט איהר נאָר ארויס דעם סוואָרען,
קען שוין מעהר ניט געהן —
די פאָדער־רעדער אויף פריהער פאָהרן
דיא הינטערסטע בלייבען שטעהן.
די נייע וועלט אויף פריהער פאָהרען
צו בילדונג בארג ארויף;
דיא אמונה איז דער סוואָרען,
וואָס האלט בידען אויף.
האלט־זשע שטייפער אייער גלויבען,
ווען איהר אפריהער געהט!
זאָנסט לויפט איהר אליין נאָר אויבען
דער גאנצער וואָגען שטעהט“. —

פיעלע גרויסע אידישע ליטעראטען, ווען זיי פלעגען דורכפאָהרען מינסק, פלעגען מיך בעזוכען און פלעגען זיך מיט מיר אונטערהאלטען. אין יאָהר 1873 האָט מיך בעזוכט דער גרויסער משכיל און ליטעראט ר' אליעזר הכהן צווייפעל. ער האָט ביי מיר פערבראכט דריי טעג און דיזע דריי טעג זיינען מיר געבליבען אלס א זיסער זכרון ביז היינטיגען טאָג. ער האָט דאמאלס געדרוקט זיין ספר „סנגור“ און דיא צוויי ווערק „תכחת חיים“ און „מוסר השכל“ אין אידיש.

דעם 8טען יולי 1873 איז מיר געבאָרען געוואָרען מיין ערשטער זוהן פייטעל. נאָך דעם פינסטערן עלענד, וואָס איך האָב דורכגעלעבט דיא לעצטע צייט, איז מיר זיין געבורטה געווען וויא א מתנה פון הימעל. איך האָב בעקומען מעהר מוטה און נייע האָפנונגען.

אין יענער צייט האָב איך פערפאסט מעהרערע פון מיינע ליעדער, פון וועלכע עס האָבען זיך אויסגעצייכענט דיא ליעדער: „דער צבוע'ק“, „דיא לבנה“, „א קרבן פאר יחוס“ און „דער איזבאָרסציק“. דיא אורזאכע, וואָס האָט מיך געבראכט צו שרייבען דאס ליעד „דער איזבאָרסציק“, איז געווען א פאקט, וואס איז געבליבען לעבען אין מיין ערינערונג. איך בין אראָפגעבראכט געוואָרען פון מינסק נאָך ווילנא צו א חתונה. צו דער „חופה־וועטשערע“, ווען איך האָב געהאלטען אין רעכטען מיטען פאָרטראג, זיינען אריינגעקומען „כאפּערס“ מיט קאָזאקען און האָבען צוגענומען דעם חתן אין דער געגענוואַרט פון הונדערטע מענשען. דיזער טרויעריגער פאקט האָט מיך זעהר געערגערט, און איך האָב מיך געגען קהל אויסגעדריקט מיט אייניגע הארטע ווערטער. באלד נאָכדעם זיינען צו מיר אין דער אכסניא אָנגעקומען „כאפּערס“ מיט קאָזאקען און מען האָט מיך אָפגעפיהרט אין דער קאזארמע, וויא אמאָל אין באָברויסק. איך בין דאמאלס שוין 32 יאָהר אלט געווען, און מיין ברודער עקיבא האָט נאָך דאמאלס געדיענט אלס סאלדאט. מען האָט מיר אפילו ניט לאנג געהאלטען; מען האָט מיך ארויסגעלאָזען פריי, אבער מען האָט מיך געווארנט, אז איך זאל מעהר ניט וואגען צו קריטיקירען דיא מאכערס פון קהל. א לאנגע צייט האָב איך ווירקליך געשוויעגען, אבער אין יארה 1874, ווען אלעקסאנדער דער צווייטער האָט מיט זיין אוקאז אָפגעשאפט דעם אלטען סיסטעם פון רעקרוטירונג, און האָט איינגעפיהרט דעם נייעם סיסטעם, האָב איך אָנגעשריעבען דאס ליעד „דער איזבאָרסציק“ און האָב זיא געזונגען ביי יעדער געלעגענהייט, צו דער גרויסער צופריעדענהייט פון דעם אידישען עולם, וואָס איז בעפרייט געוואָרען פון דיא אידישע „כאפערס“ און פון דיא קהל'שע בלוטזויגער.

אין יאָהר 1881 האָב איך אין מינסק אויפגעעפענט א טוך־געשעפט און האָב געגלויבט, אז איך וועל שוין פטור ווערען

פון מיין ביטערער פּרנסה, אָבער דאָס געשעפט איז שלעכט געגאַנגען. 18 מאָנאַט האָב איך מיך געפּלאָגט מיט מיין נייעם געשעפט און לסוף האָב איך פערלאָרען מיין גאַנצען קאַפּיטאַל און האָב מיין געשעפט געמוזט שליסען.

דיא פעריאָדע פון דיא ערשטע פּאָגראָמען אויף אידען אין רוסלאַנד, קען בעצייכענט ווערען מיט דעם נאָמען: „דער דריטער חורבן“. אין דיזער פעריאָדע האָבען אידען געווים ניט ווע־ניגער געליטען וויא אין דיא ערשטע צוויי חורבנות.

אין אָנפאַנג פון יאָהר 1881, אין מאָנאַט מערץ, איז געשטאָרבען דער קייזער אלעקסאַנדער דער צווייטער. אלע רוסישע אידען האָבען הערצליך בעדויערט זיין טויט.

זיין טויט האָט געדיענט אלס סיגנאַל פאַר דיא רוסישע אנטיסעמיטען אָנצופאַנגען א גאַנצע רייהע פון שרעקליכע פּאָגראָמען אויף דיא רוסישע אידען, און שוין פיער וואָכען נאָך אלעקסאַנדער דעם צווייטען'ס טויט, דעם 23טען אפּריל 1881, איז געווען דער ערשטער פּאָגראָם אין יעליסאַוועטגראַד. דעם 15טען מאַי האָט זיך דער פּאָגראָם ווידערהאָלט אין קיעוו, און גלייך נאָכדעם האָט מען אידען געשלאָגען אין פיעלע אנדערע שטעדט. עס האָט אויסגעזעהן אזוי וויא דיא אנטיסעמיטען האָבען נאָר געוואַרט אויף אלעקסאַנדער דעם צווייטענס טויט, אום אָנצופאַלען אויף דיא אידען און זיי מאַכען תחת הרב.

שרעק און טרויער האָט געהערשט אונטער דיא 5 מיליאָן רוסישע אידען. זייער גאַנצער מוטה איז מיט איינמאָל אראָפּגעפאַלען. יעדער איינער האָט געפיהלט, אז ער איז זיכער ניט נאָר מיט זיין פערמעגען, אויך זיין לעבען שוועבט אין א גרויסע סכנה. דיא פּאָגראָמען זיינען פאַר זיי געווען אונערוואַרטעט וויא א דונער פון לויטערן הימעל. אין אָנפאַנג האָט יעדער איינער געגלויבט, אז דיא פּאָגראָמען שטאַמען פון דיא האלב־ווילדע מוזשיקעס, וואָס האָבען בעקומען לוסט דיא אידען צו בעראַבעווען, אָבער דאָס איז געווים געגען דעם ווילען פון דער רעגיערונג; שפּעטער איז שוין קלאָר געוואָרען, אז דיזע בלוטיגע בעוועגונג געגען דיא רוסישע אידען שטאַמט פון דער רעגיערונג זעלבסט און זיא וואַרפט אַרויף דיא שולד אויף דיא מוזשיקעס. מען האָט איינגעזעהן, אז דיא רעגיערונג וויל ניט בעשיצען דיא אידען געגען דיא פּאָגראָמשציקעס. דיא סאָלדאַטען, וואָס זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרען דיא אידען כלומרשט צו בעשיצען, זיינען תמיד אויסגעשיקט געוואָרען אויף דעם דריטען טאָג, דאָס הייסט: דאַמאָלס, ווען דיא רויבער האָבען שוין אלעס אוועקגערויבט צובראָכען און צושטאָכען. ווען דיא סאָלדאַטען זיינען שוין ענדליך אָנגעקומען, האָבען זיי דיא אידען ניט געלאָזט זיך פערטהיידיגען געגען דיא פּאָגראָמשציקעס. זיי פלעגען דיא מוזשיקעס אויך ניט שטערען אין זייער בלוטיגער ארבייט; מען האָט זיי געלאָזען ברעכען און ראַבעווען. דער אָפיציער פלעגט נאָר צו זיי זאָגען: „גאָספּאָדא, פּאַ־טישע!“ (א ביסעל שטילער, מיינע הערדן!) מיט אנדערע ווערטער: שלאָגט, מאָרדעט, רויבט, ברעכט און שטעכט, נאָר מאַכט ניט קיין רעש!...

ווען דיא פּאָגראָמען האָבען זיך פארשפּרייט איבער דעם גאַנצען אידישען תחום און אין אויסלאַנד האָבען זיך אָנגעהויבען קאָלטע און וואַרעמע פּראָטעסטען געגען רוסלאַנד, האָט דער רוסישער אינלענדיישער מיניסטער געלאָזט אָפּהאַלטען קאָנפערענצען אין אלע גובערניעס פון דער „טשערטאַ אָסידלאָסטי“ מיט דעם צוועק אויסצוגעפינען דיא אורזאַכען פון דיא פּאָגראָמען. ער האָט מיט דיזע קאָנפערענצען דיא אויסלענדישע „פּראָטעסטירער“ געוואָלט בעווייזען, אז דיא רוסישע רעגיערונג איז אין דיא פּאָגראָמען ניט שולדיג, און אז זיי זיינען געקומען איבער געוויסע אורזאַכען. צו דיזע קאָנפערענצען האָט מען

אויף איינגעלאַדען אידישע דעלעגאַטען, אָבער זיי האָבען דאָרטען נאָר א טרויעריגע ראָלע געשפּיעלט. די קריסטליכע דעלעגאַטען זיינען געווען צום גרעסטען טהייל בעוואוסטע אנטיסעמיטען, וואָס האָבען זיך שוין פריהער אויסגעצייכענט מיט זייער ביטערען האַס צו די אידען. ביי די זיצונגען האָבען זיי אויסגעגאָסען זייער גאַנצע שנאה אויף די אידען און האָבען אויף זיי געמאַכט שרעקליכע בלבולים. אַלע רוסישע אידען זיינען ערקלערט געוואָרען פאַר שווינדלער, גנבים, פּאַראַזיטען און בלוט-זויגער, וואָס לעבען נאָר אויף דעם חשבון פון דעם רוסישען פאָלק, און ווייל דאָס רוסישע פאָלק קען שוין מעהר ניט טראָגען דעם „אידישען יאָך", דאַרום מאַכען זיי פּאָגראָמען. מיט אַזעלכע בלבולים האָט מען געזוכט צו פאַרשטאָפּען די מיילער פון די אויסלענדישע „שרייער". ווען די אידישע דעלעגאַטען האָבען געוואָלט ענטפערן און בעווייזען, אַז די דאָזיגע בלבולים זיינען פאַלש, האָט מען זיי ניט געלאָזט ריידען.

עס איז די רוסישע אידען קלאָר געוואָרען, אַז דער מקור פון די פּאָגראָמען און פון די אַלע נייע גזרות, וואָס זיינען ארויסגעגעבען געוואָרען אויף אידען איינע נאָך די אַנדערע, איז די רעגיערונג אַליין. זי שיקט אויפרייצער אין די שטעדט און אין די דערפער, אום די מוזשיקעס געגען די אידען אויפצורייצען, אָבער כדי זיך אויסצוריינען פאַר דער וועלט, פּלעגט זי לאָזען אַרעסטירען צוויי אָדער דריי פון אַ גאַנצע באַנדע פּאָגראָמשציקעס און פּלעגט זיי בעשטראָפען מיט אַ טאָג אָדער צוויי טעג אַרעסט. ערשט דאַמאַלס האָבען די רוסישע אידען איינגעזעהן, אַז זיי האָבען פון רוסלאַנד גאָר ניט צו האָפען, אַז זייער אייגענטהום און זייער בלוט איז הפקר, און עס האָט זיך אָנגעהויבען די תקופה פון אויסניכטערונג. די אידישע אינטעליגענץ, וואָס האָט געגלויבט, אַז די רוסיפיצירונג און די מאָדערנע ציוויליזאַציאָן וועט זיין דער אמת'ער אידישער משיח, האָט איינגעזעהן איהר ביטערען טעות, זי איז ענדליך געקומען צו דער איבערצייגונג אַז גאָר אומזיסט האָט זי געטאַנצט אויף אַ פרעמדען שטריק און געמאַכט משונה'דיגע לופט-קונצען...

אויך אַ גרויסער טהייל פון די אידישע ליטעראַטען, וואָס האָבען פריהער געגלויבט, אַז די אידישע גאולה קען נאָר קומען דורך דער אַסימילאַציאָן, האָבען איינגעזעהן זייער טעות, און האָבען אָנגעפאַנגען צוריקצוטרעטען פון דעם וועג, וועלכען זיי האָבען אויסגעטראָטען פאַר דער אידישער יוגענד. די ליעבע צו זייער פאָלק האָט ווידער אויפגעוואַכט אין זייער ברוסט, ווען זיי האָבען דערזעהן, אַז די רוסישע רעגיערונג האַסט פון גרונד-האַרצען די אידען, און ניט נאָר וואָס זי פערשליסט פון זיי אַלע בילדונגס-אַנשטאַלטען, זי פערשטעלט אויך פון זיי די וועגען צו עהרליכע פרנסה. עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ גרויסע בעוועגונג אין די אידישע צייטונגען, מען האָט אָנגעהויבען צו זוכען מיטלען, ווי אַזוי זיך צו העלפען, ביז עס איז געקומען דר. פּינסקער מיט זיין ווערק „אויטאָ-עמאַנציפּאַציאָן" און האָט אָנגעוויזען די ריכטיגע וועג — די עמיגראַציאָן.

אויך אין דער אידעע פון דער אויסוואַנדערונג פון רוסלאַנד האָבען זיך די רוסישע אידען צוטהיילט אין צוויי לאַגערען: פּראַקטישע און אידעאַליסטען. די פּראַקטישע האָבען אָנגעהויבען אויסצוואַנדערן נאָך אמעריקא, אַ לאַנד, וואָס האָט זיי אויפגענומען מיט אָפענע אָרעמס און האָט זיי געגעבען אַלע רעכטע מיט אַלע אמעריקאַנער צוגלייך, און די אידעאַליסטען האָבען אויסגעפונען, אַז די בעסטע היים איז פאַר זיי די אַלטע היים — ציון. אין יענער צייט האָט דער ענגלישער קריסטליכער אַריסטאָקראַט, סער אָליפאַנט, זעהר שטאַרק אַגיטירט פאַר דער אידעע די אידען פון דאָס ניי צו בעזעצען אין פּאַלעסטינא און איז צוליעב דיעזען

צוזעך געפאָהרען נאָך קאָנסטאַנטינאָפּאָל, אום וועגען דעם מיט דעם סולטאַן אונטערצוהאַנדלען. דאָס האָט געמאַכט דיא ערשטע ציוניסטישע בעוועגונג און פיעלע אידישע יונגע לייט האָבען אויסגעוואַנדערט נאָך פּאַלעסטינא, וואו זיי האָבען געגרינדעט דיא ערשטע אידישע קאָלאָניעס און האָבען זיך בעשעפטיגט מיט ערד־ארבייט.

דיא ערשטע, וואָס זיינען בעגייסטערט געוואָרען מיט דער ציוניסטישער אידעע, זיינען געוועזען דער גרעסטער טהייל פון דיא אידישע ליטעראַטען, דיא קליגערע רבנים און כמעט דיא גאַנצע אידישע יוגענד; דיא אידישע גבירים, א גרויסער טהייל פון דיא רבנים און דיא חסידים מיט זייערע רביים, זיינען געוועזען שטאַרקע געגנער פון דער בעוועגונג. פון כאַרקאָווער אוניווערזיטעט זיינען ארויסגעפאָהרען 20 אידישע סטודענטען און זיינען אוועק נאָך פּאַלעסטינא. דורכפאָהרענדיג מינסק, האָבען זיי מיך בעזוכט און איך האָב פאַר זיי אָנגעשריעבען מיין ליעד „שיבת־ציון" אין זשאַרגאָן און אין העברעאיש. יעצט, ווען איך שרייב דיעזען קאַפּיטעל, זיינען שוין אוועק 20 יאָהר, זינט איך האָב יענע ליעד פערפאַסט, און איך קען מיך ניט אָפּוואונדערן וויא ריכטיג איך האָב מיט איהר געציעלט. איך האָב אין דעם ליעד דיא ציוניסטישע בעוועגונג פערגליכען צו א גרויסען טייך, וואָס פאַנגט זיך אָן פון א גאַנץ קליינעם שטראָם, דין וויא א פאָדים, און ווערט אלץ ברייטער און טיעפער פון זייטיגע שטראָמען, וואָס פליסען אין איהם אריין, ביז ער ווערט שוין אזוי גרויס, דאָס עס קענען אויף איהם שווימען דיא גרעסטע שיפען. אזוי איז עס געוועזען מיט דער ציוניסטישער בעוועגונג: אין אָנפאַנג איז זיא זעהר קליין געוועזען; מען האָט נאָר פון איהר גערעדט, שפּעטער האָט מען שוין אָנגעהויבען צו טהאָן. דיא ערשטע זיינען געוועזען דיא כאַרקאָווער סטודענטען. שפּעטער האָט מען שוין וועגען דעם אָפּגעהאַלטען א קאָנפערענץ אין דרוזגעניק, גראָדנער גובערניע, צו וועלכער עס זיינען געקומען דער גאון ר' שמואל מאָהילעווער ז"ל און נאָך איניגע רבנים. נאָך גרעסער, נאָך שטאַרקער און נאָך ווירקזאַמער איז דיא ציוניסטישע בעוועגונג געוואָרען דורך דר. טהעאָדאָר הערצל ז"ל, ווען ער איז ארויסגעטראָטען אין דער עפענטליכקייט מיט זיין ווערק „דער יודענשטאַאט". ער איז געוועזען דער גרינדער פון דעם מאָדערנעם ציוניזמוס, און ער האָט פאַר דער אידעע פעראינטערעסירט דיא גרעסטע מענשען פון אייראָפּאַ וויא דר. מאַקס נאָרדוי, ישראל זאַנגוויל, בערנארד לאזאר, פּראָפעסאָר לאָמבראָזאָ און פיעלע אנדערע. ער האָט פערורופען דיא גרויסע אידישע אסיפות אין באזעל און אין לאָנדאָן און ער האָט געגרינדעט דיא אידישע „קאָלאָניאַל־באַנק" אין לאָנדאָן און דיא „אַקציאָנס־קאָמיטע" אין וויען.

דער מאָדערנער ציוניזמוס האָט שוין אין דער קורצער צייט פון זיין עקזיסטענץ עררונגען אזא געוואַלדיגען זיעג, וואָס קיין אידעע האָט נאָך ניט געהאַט ביז היינטיגען טאָג; ער האָט אויפגעוועקט דעם אידישען נאַציאָנאַלען געפיהל פון זיין טויזענד־יאָהריגען שלאָף, מיט אנדערע ווערטער: ער האָט דיא אידען פאַר אידען געמאַכט און האָט זיי פערזאַמעלט אונטער איין פאָהן. דיא געגנער פון ציוניזמוס קענען נאָר קריטיקירען דיא מאַטעריעלע זייט פון דער בעוועגונג מיט דער בעהויפּטונג, אז דיא גאַנצע ציוניסטישע אידעע איז נאָר אַן אויטאָפּיע, אז דיא גרינדונג פון א אידישע אויטאָנאָמיע אין פּאַלעסטינא, איז נאָר א חלום, וואָס קען קיין מאָל ניט פערווירקליכט ווערען, אָבער זיי מוזען צוגעבען, אז דיא ציוניסטישע בעוועגונג האָט שוין פון דער מאָראַלישער זייט זעהר פיעל געוואונען. זיא האָט כמעט דאָס גאַנצע אידישע פאָלק אויפגעוועקט צו נייעם לעבען, זיא האָט אָפּגעריסען דיא אידישע יוגענד פון דיא אסימילאטאָרישע הבלים, אין וועלכע זיי זיינען פריהער פערזונקען געוועזען און

האט זיי צוריקגעגעבען דיא זעלבסטאכטונג, פון וועלכע זיי האבען פריהער ניט געוואוסט. דער ציוניזמוס איז געווארען א מין צעמענט, וואס האט צוזאמענגעקלעפט דיא פיעלע אידישע פארטייען, דיא צוזייטע און צושפרייטע אידישע גליעדער אין איין קערפער; עס איז געבארען געווארען דיא אידישע אחדות, און דאס אליין איז שוין א גרויסער זיעג.

דיא אידישע ליטעראטען, וואס האבען פריהער געהאלפען מיט זייער פעדער דעם אידען שווארץ צו מאכען, דיא לייכטזיניגע אידען, וואס זיינען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום מיט דעם איינציגען צוועק גלייכע רעכטע מיט דיא קריסטען צו בעקומען און יענע אלע, וואס האבען געזוכט זייער רעטונג און הילף אין דער אסימילאציאן—האבען איינגעזעהן, אז זייערע חשבונות זיינען פאלשע. דיא וואס האבען געזוכט דעם אידען שווארץ צו מאכען, האבען נאר זיך אליין שווארץ געמאכט און אליין זיינען זיי אויף קיין האר ניט חשוב'ער געווארען ביי דיא קריסטען; די משומדים האבען זיך געפונען הייגענדיג אין דער אנגענומענער צלם שיטצט זיי ניט פון בעליידיגונגען און רדיפות, זיי ווערען נאך אלץ בעטראכט און בעהאנדעלט וויא „פרעמדע“ און דיא אסימילאנטען זיינען באלד געוואהר געווארען, אז מיט דעם פרייז פון דער אידישקייט, האבען זיי זיך נאר אייביגע צרות געקויפט. זיי האבען יך געפונען הייגענדיג אין דער לופטען צווישען הימעל און ערד. זיי זיינען ניט קיין אידען און ניט קיין קריסטען. זייערע קריסטליכע ווייבער האבען צו זיי ניט קיין ליעבע און ניט קיין אכטונג, און ביי יעדער געלעגענהייט ווערען זיי פון זיי טיטולירט מיט דעם נאמען: „זשיד“. נאך גרעסער איז געווען דיא שפאלטונג צווישען זיי און זייערע קינדער, וואס זיינען זיי געבארען געווארען פון קריסטליכע פרויען, און וועלכע דיא מוטערס האבען ערצויגען פאר קריסטען און האבען אין זיי איינגעפלאנצט א טיעפע שנאה צו דיא אידען. דיא דאזיגע קינדער פלעגען לאכען פון זייערע אידישע טאטעס און פלעגען פון זיי חוזק מאכען ביי יעדער געלעגנהייט. דאס אלעס האבען זיי אין דעם משך פון דיא לעצטע 25 יאהר איינגעזעהן און א גרויסער טהייל פון זיי האבען זיך צוריקגעקעהרט צום יודענטהום.

דער אוועקגעהן פון יודענטהום איז זעהר לייכט געווען, אבער דאס אומקעהרען זיך צוריק, איז שוין געווען זעהר שווער, און עס האבען זיך דערביי אפגעשפיעלט שרעקליכע טראגעדיעס. איך וויל דא נאר דערמאנען דיא שרעקליכע טראגעדיעס וואס האבען זיך אפגעשפיעלט אין דעם לעבען פון איינינע פון אונזערע בעריהמטע ליטעראטען און קינסטלער, ביי זייער צוריקקעהרען צום יודענטהום. דאס קען דיענען אונזערע אידישע דראמאטורגען אלס אויסגעצייכענטער שטאף פאר דיא אידישע ביהנע.

דער גרויסער אידישער ליטעראט לעוו לעוואנדא, וואס האט זיך אין זיין יוגענד אויך ניט געפוילט מיט זיין פעדער דיא אידען פארצושטעלען אלס קאריקאטורען, האט אין ווילנער ראבינערשול געשטודירט צוזאמען מיט א יונגען מאן מיט דעם נאמען: סארקין. שפעטער איז דיעזער סארקין אוועק נאך קיעוו און האט זיך דארטען בעזעצט. ער האט זיך פערליעבט אין א קריסטליכע מיידעל, האט זיך געטויפט און האט מיט איהר החתונה געהאט. עס זיינען איהם געבארען געווארען עטליכע קינדער, אבער ער האט זיך באלד דערפיהלט זעהר אונגליקליך. זיין קריסטליכע פרוי האט מיט איהם ניט געקענט שטימען, זיא פלעגט זיך זעהר אפט מיט איהם קריעגען און פלעגט איהם רופען „זשיד“. קיין בעסערע בעהאנדלונג האט ער אויך ניט געהאט פון זיינע איינענע קינדער. זיין געוויסען האט איהם אנגעהויבען שרעקליך צו פלאגען און ער האט שוין חרטה געהאט אויף דעם פעהל־שריט, וואס ער האט געמאכט. ער האט דאס אבער

ניט געקענט ארויסווייזען עפענטליך, ווייל אין רוסלאַנד קוקט מען מיט מויזענד אויגען אויף די געטויפטע אידען. דאָך האָט ער איבערגעזעצט דעם ספר „אפס דמים“ פון ר' יצחק לעווינזאָהן אין רוסיש, וואָס בעווייזט מיט קלאָהרע ראיות, אז די מיינונג, דאָס אידען דאַרפען האָבען קריסטליכעס בלוט אויף פסח, איז נאָר א ניעדערטרעכטיגער בלבול פון שונאי־ישראל. צו דיעזער איבערזעצונג האָט ער אויפגעשריעבען א פייערדיגע הקדמה, אין וועלכע עס שפיגעלט זיך אָפ זיין גאַנצע אידישע הארץ און זיינע ריין־אידישע געפיהלען.

ווען עס האָט אין קיעוו אויסגעבראָכען דער שרעקליכער פאָגראָם אויף אידען, האָבען זיך זיינע זיהן אוועקגעלאָזען שלאָגען און ראַבעווען די אידען ווי אַלע אנדערע פון די באָסע־קאָמאַנדע. סאָרקין האָט נאַטירליך דערפון ניט געוואוסט. פאר נאַכט זיינען זיינע זיהן צוריק געקומען אהיים שטארק אָנגעטרונקען און האָבען מיטגעבראַכט גרויסע פעק מיט פערשיעדענע זאַכען, וואָס זיי האָבען אָנגערויבט אין די אידישע הייזער און קראָמען. די מוטער האָט זיי בעגריסט מיט גרויס פרייד און האָט זיי געלויבט פאר די „העלדענטהאַטען“, וואָס זיי האָבען בעוויזען.

— וואָס איז דאָס? וואָס איז דאָס פאר זאַכען?“ — האָט זיי סאָרקין געפרעגט און זיין הארץ איז שיער געשטאָרבען פאר שרעק —

— „אָה, פאַפּאַשא“ — האָט איהם איינער פון די זיהן געענטפערט — „מיר זיינען יעצט געהייליגט דורך א הייליגע זאַך, וואָס מיר האָבען געטהאָן!“ —

— „מיר האָבען געטהאָן, וואָס פרומע קריסטען דארפען תמיד טהאָן!“ האָט איהם א צווייטער זוהן געענטפערט „מיר האָבען זיך נוקם געווען אָן די פערפלוכטע זשידעס, וואָס האָבען אונזער גאָט געקרייציגט און געמאַטערט אויפ'ן קרייץ!“ —

זיין בלוט איז אין איהם פערגליווערט געוואָרען, אָבער ער האָט געמוזט שווייגען. ער האָט געוואוסט, אז פאר דעם קלענסטען פראָטעסט פון זיין זייט קען ער ארעסטירט ווערען און פערשיקט ווערען נאָך סיביר און די מסרים וועלען זיין זיינע אייגענע קינדער, אָבער דאָס אלעס איבערטראָגען האָט ער שוין ניט געקענט ער האָט צוזאַמענגענומען א פאָאר הונדערט רובעל, האָט זיך שטילערהייד ארויסגעגנב'עט פון הויז און איז אוועק נאָך ווילנא צו זיין אלטען פריינד לעוו לעוואַנדא, פאר וועלכען ער האָט אויסגעגאָסען זיין בימער הארץ.

צו יענער צייט איז שוין לעוואַנדא'ס הארץ אויך פול געווען מיט ביטערע חרטה, און אלס ער האָט זיין פריינד סאָרקין אויסגעהערט, האָט ער זיך ביטער צדרווינט. איינינע טעג האָט סאָרקין פערבראכט צוזאַמען מיט זיין פריינד לעוואַנדא. אלע טאָג האָבען זיי בעקומען ידיעות פון נייע פאָגראָמען אויף אידען אין פערשידענע שטעדט. סאָרקין האָט דאָס מעהר ניט געקענט אויסהאַלטען. ער האָט זיך איינגעשלאָסען אין דעם צימער פון זיין האָטעל און האָט זיך אויפגעהאַנגען.

די בשורה פון סאָרקין'ס זעלבסטמאָרד וואָס אויף לעוואַנדא'ן געמאַכט א טיעפען איינדרוק. ער איז אריינגעפאַלען אין א טיעפע מעלאַנכאָליע, וואָס איז שפעטער איבערגעגאַנגען אין וואהנזין. ער איז ווילד געוואָרען, האָט צובראָכען זיינע מעביל, צוריסען זיינע ביכער און מאַנוסקריפּטען און האָט זיך געוואָרפען אויף די ארומיגע מענשען. זיינע פריינד האָבען איהם אוועקגעפיהרט אין פעטערסבורג, מיט דער האָפנונג, אז דאָרטען וועט מען איהם קענען קורירען, אָבער מען האָט איהם שוין ניט געקענט העלפען און נאָך צוויי יאָהר מיה און מאַטערניס איז ער געשטאָרבען.

איך האָב דאַמאָלס אויף זיין טראַגישען טויט פערפאַסט די „עלעגיע לעוואַנדא“, וועלכע איז געדרוקט אין זשאַרגאָן און אין רוסיש מיט פיאַנאָבעגלייטונג.

דער אידישער בעריהמטער מוזי־

קער, קאָמפּאָזיטאָר און קאַפּעל־מייסטער פון ווילנער שטאָדט־טהעאַטער עבאַן, איז אויך געפאַלען אלס קרבן אויף דעם מזבח פון אַסימילאַציאָן. ער האָט קיינמאָל ניט געוואָלט קומען אין קיין שום בעריהרונג מיט אידען ער איז געווען א הויז־פריינד ביי דעם ווילנער גענעראל־גובערנאַטאָר און האָט תמיד פערקעהרט אין דער געזעלשאַפט פון דער רוסישער אַריסטאָקראַטיע און פון פּוילישע מאַגנאַטען. אין די צייטען ווען אלעקסאַנדער דער דריטער האָט איבערגענומען דעם רוסישען טהראָן, האָט מען איהם גלייך דערמאָנט, אז ער איז ניט מעהר, ניט ווייניגער וויא א „זשיד“. מען האָט איהם אָפּגעזאָגט פון זיין שטעלע אלס קאַפּעל־מייסטער פון ווילנער שטאָדט־טהעאַטער און דיא קריסטליכע אַריסטאָקראַטען האָבען פאר איהם פערשלאָסען זייערע הייזער מיט זיעבען שלעסער. דיעזע גראָבע צוריקשטויסונג האָט אויף איהם א שרעקליכען איינדרוק געמאַכט. ער האָט בעקומען דיא אויסצעהרונג און איז אוועקגעפאָהרען נאָך יאַלטא, אין קרים, אום זיך דאָרטען צו קורירען. דאָרטען האָט קיינער ניט געוואוסט, אז ער איז א איד, און ווען ער האָט שוין געהאַלטען ביים שטארבען, איז צו איהם געקומען א גלח פאר וועלכען ער האָט געדאַרפט ודוי זאָגען, וויא דער קריסטליכער מנהג פערלאַנגט. עבאַן האָט דעם גלח ניט אָנגענומען און איז געשטאָרבען. דיא פּאָליציי פון יאַלטא האָט דורך א טעלעגראַמע אָנגעפרעגט אין ווילנא, צו איז עבאַן א קריסט, אָדער א איד. ערשט אין צוויי טעג ארום איז פון דעם ווילנער פּאָליציי־מייסטער אָנגעקומען דער ענטפער, אז ער איז א איד. מען האָט געשיקט רופען דיא פאָרשטעהער פון דער אידישער געמיינדע אין יאַלטא, און מען האָט פון זיי פערלאַנגט, אז זיי זאָלען איהם בעערדיגען. דיא אידישע פאָרשטעהער האָבען זיך ניט געאיילט דעם טויטען מקבר צו זיין; זיי האָבען וואהרשיינליך געזוכט ריכטיגע בעוויזע, אז ער איז ווירקליך א איד, און וויל מען האָט דעם טויטען קערפער לייננער שוין ניט געקענט האַלטען, האָבען איהם דיא פּאָליציייסקע ארויפגעוואָרפען אויף א מיסט־וואָגען, האָבען איהם אוועקגעפיהרט אויף דעם קריסטליכען בית־עולם און האָבען איהם בעערדיגט נאָר אָהן צערעמאָניעס.

דאָס איז געווען דער סוף פון דעם גרויסען עבאַן, פון דעם וועלט־בעריהמטען קינסטלער, וואָס דיא גאַנצע וועלט קוויקט זיך נאָך איצט אויך מיט זיינע מוזיקאַלישע פאַנטאַזיעס, מיט זיינע וואַלצערס און מיט זיינע אויסגעצייכנעטע קאָמפּאָזיציאָנען, אין דעם פּאַק זאַכען, וואָס מען האָט אָפּגעשיקט אין ווילנא צו זיינע יורשים, האָט מען געפונען זיינע מאַנוסקריפּטען, אין וועלכע ער האָט אויסגעגאָסען זיין ביטער הארץ, וואָס איז פול געווען מיט חרטה אויף דיא פעהלערען, וואָס ער איז אין זיין לעבען בעגאַנגען געגען זיין פאָלק.

דער גרויסער אידישער ליטעראַט באָגראָוו האָט אויך געהאַט כמעט אזא סוף וויא עבאַן. אויך ער האָט פאר זיין טויט חרטה געהאַט, האָט פערדאַמט דיא אסימילאַציאָן און איז געשטאָרבען מיט א ריינע אידישע הארץ. אין זיינע לעצטע יאָהרען האָט ער זעהר פיעל פערטהיידיגט דיא רוסישע אידען מיט זיין קינסטלערישע פעדער און איז תמיד געשטאַנען אין א הייסען קאַמפּף מיט דיא אַנטיסעמיטען. אזעלכע טראַגעדיעס האָבען זיך צו יענער צייט אָפּגעשפּיעלט זעהר פיעל...

נאָכוויהעניסען.

פון דיא שרעקליכע פּאָגראָמען האָט נאָר א געוויסער טהייל פון דיא רוסישע אידען געליטען, דאָס הייסט: יענע אידען, וואָס האָבען דורך דיא פּאָגראָמען פערלאָרען זייער אייגענטהום, מענשענלעבען, און ביי וועמען דיא געשעפטען זיינען צערשטערט געוואָרען; אבער פון דיא „נאָכוויהעניסען“ האָט געליטען דער גאַנצער כלל־ישראל אין רוסלאַנד. אַנשטאָט דיא אונגליקליכע און צושראָקענע

אידען צו העלפען און אונטערצושטי־
צען, וויא מען האָט מיט רעכט געקענט
ערוואַרטען, האָט דיא רוסישע רעגירונג
אָנגעהויבען צו מאַכען „ניט־בלוטיגע”
פּאָגראָמען”, ווס האָבען נאָך מעהר אי־
דישען בלוט פערגאָסען אלס דיא פּאָג־
ראָמען פון דער ווילדער באָסע קאָמאַנ־
דאַ. אלעקסנדער דער דריטער האָט פון
זיך אראָפּגעוואָרפען דיא מאַסקע און
האָט פאַר דער וועלט געוויזען זיין וואָה־
רעס געזיכט, דאס געזיכט פון א פאַנאַ־
טישען אנטיסעמיט. ער האָט עפענטליך
ערקלערט, אז ער האָט פיינט די אידען,
און ווען די אידישע פאָרשטעהער זיינען
צו איהם געקומען בעטען רחמים, האָט
ער זיי געענטפערט: „זאַפּאַדנאַיאַ גראַ־
ניצאַ דליאַ וואַס אָטקריטאַ!”, דאָס
הייסט: „דער גרעניץ אין מערב זייט
שטעהט פאַר אייך אָפען; איהר קענט
געהן!” דער נייער אינלענדישער מיניס־
טער גראַף איגנאַטיעוו, האָט פערשטאַנען
דעם זינן פון דעם דאָזיגען ענטפער, ער
האָט פערשטאַנען, אז אלעקסאַנדער וויל
ניט האָבען קיין אידען אין זיין לאַנד,
און האָט אָנגעהויבען צו זוכען מיטלען,
דורך וועלכע דיא אידען זאָלען געצוואונ־
גען זיין רוסלאַנד צו פערלאָזען. די מיט־
לען זיינען באַלד געפונען געוואָרען. ער
האָט אָנגעהויבען ארויסצוגעבען ביטע־
רע אוקאַזען געגען דיא אידען, וואָס האָ־
בען ביי זיי אוועקגענומען דעם רעסט
פון זייער פרייהייט און פון זייערע ביר־
גערליכע רעכטע. דיא ביטערסטע פון
זיי זיינען געווען דער פערבאָט צו וואָה־
נען אין דיא דערפער און דער אוקאַז, אז
נאָר א קליינער פראָצענט אידען זאָלען
צוגעלאָזען ווערען אלס סטודענטען אין
דיא אוניווערזיטעטען.

דיא רוסישע אידען האָבען זיך מיט
איינמאָל אויסגעניכטערט פון דער אססי־
מילאַטאָרישער שכרות און דיא „עובדי
הבעל” האָבען אוועקגעוואָרפען זייערע
אָפּגעטטער און געטצען. יענע, וואָס האָ־
בען כמעט נאָר ניט געוואוסט אז זיי זיי־
נען „יוצאי ירך אברהם אבינו”, האָבען
זיך מיט איינמאָל דערפיהלט פאַר אידען,
און האָבען אָנגעהויבען צוריק צו קעה־
רען אין דעם אידישען לאַגער. דיא אידי־
שע דאָקטוירים, יוריסטען, טעכניקער
און די גאַנצע אידישע זאָגענאַנטע „אינ־
טעלינגענציע”, וואָס האָבען פריהער
אפילו מיט א אידען ניט געוואָלט ריידען
אידיש, האָבען אָנגעהויבען צו ריידען
„מאַמע־לשון”; זיי האָבען שוין אָנגע־
הויבען צו שיקען זייערע קינדער אין די
אידישע חדרים און האָבען צוריק אָנגע־
נומען דיא אידישע מנהגים און זיטטען.
כאַראַקטעריסטיש איז דער פאַקט דאָס
אייניגע הונדערט אידישע שטודענטען
פון פעטערסבורג האָבען פערלאַנגט,
דאָס מען זאָל זיי ארויסשיקען תפילין,
וועלכע מען האָט זיי ארויסגעשיקט פון
ווילנאַ. אין מעהרסטע שטעדט האָט מען
גוזר תענית געווען און מען האָט געזאָגט
סליחות, און יעדעס מאָל, ווען מען האָט
אָפּגעהאַלטען אזא גאָטטעסדיענסט, זיי־
נען געקומען דיא אויסגעשטודירטע און
דיא שטודירענדע אין דיא שולען און
האָבען מיט אלעמען צוגלייך פערגאָסען
ימים טרעהרען.

דער אידישער מיליאָנער, באַראָן
האָראַץ גינזבורג, האָט צו זיך אין פּע־
טערבורג פעררופען אן אסיפה פון אידי־
שע פאָרשטעהער מיט דעם צוועק צו זו־
כען מיטלען, וויא אזוי דיא פּאָגראָמען
אָפּצוהאַלטען. צו דיעזער אסיפה איז
אויך געקומען דער קאָוונער רב ר' יצחק
אלחנן ז"ל און א דעלעגאַט פון מאָהי־
לעוו. ווען מען האָט ביי דער אסיפה גע־
שילדערט דיא ביטערע לאַגע פון דיא
רוסישע אידען, האָט דער מאָהילעווער
דעלעגאַט בעקומען א הערצשלאַג און איז
ביים טיש געשטאָרבען.

עס איז ביי דער אסיפה בעשלאָסען
געוואָרען אונטערצוקויפען מיט שוחד
דעם מיניסטער איגנאַטיעוו, אז ער זאָל
אויפהערען צו פערפאָלגען דיא אידען.
דער מיניסטער איגנאַטיעוו, וואָס האָט
תמיד ליעב געהאַט צו „פערדיענען” א
רובעל „פון דער זייט”, האָט זיך בע־
נוצט מיט דער געלעגענהייט ארויסצו־
וויזען זיין גאַנצע רשעות צו דיא רוסי־

שע אידען. גליך וויא ער האָט בעקומען דיא סומע פון באראָן גינזבורג'ס האנד, האָט ער זיא צוגעשטעלט צו אלעקסאנדערען מיט דער ערקלערונג, אז דיא אידען האָבען איהם געוואָלט אונטערקויפען מיט שוחד. באראָן גינזבורג האָט זיך דורך דעם געפונען אין א ביטערע לאגע. ער האָט געמוזט אוועק פון פעטערבורג און האָט זיך בעזעצט אין פּאַריז. ער האָט דורך דעם פערלאָרען א העלפט פון זיין פערמעגען. ערשט אין דריי יאהר ארום, האָט ער געקענט צוריק קומען נאָך פעטערבורג און אויפנעהמען זיינע געשעפטען.

א היבשע צאָהל פון דיא „כלומרשט אידען", וואָס האָבען שוין לאנג ארומגעטאנצט ארום דעם מזבח פון אסימילאציאָן, און ביי וועלכע עס האָט טיעף אין הארצען געלעבט א געפיהל פון ביטערע שנאה צו דעם גאנצען כלל ישראל — האָבען זיך אָנגעהויבען צו טויפען מאַסענוויז מיט זייערע ווייבער און קינדער. דאָס איז ניט געווען קיין אונגליק פאַר דעם רוסישען יודענטהום; פאַרקעהרט: דער רוסישער יודענטהום איז דורך דעם אָפּגערייניגט געוואָרען פון א סך פסולת, וואָס האָט געקענט פערדארבען זיינע געזונדע קערנער. דערפאַר אָבער האָבען זעהר פיעל, וואָס האָבען זיך שוין פריהער געטויפט, אוועקגעוואָרפען דיא שווארצע פאָהן פון קריסטענטהום און האָבען זיך צוריק פערזאמעלט אונטער דעם ליכטיגען דגל מחנה יהודה. דיעזע בעלי־תשובה האָבען זיך ביי יעדער געלעגענהייט זעהר ווארם אָפּגערופען אויף דעם שווערען גורל פון דיא אידען, און האָבען ארויסגעוויעזען, אז דיא „ירדן־וואסער" האָט ניט געהאט דיא קראפט אויסצולעשען אין זייערע הערצער דעם אידישען גייסט. זיי זיינען דאָך פערבליעבען אידען מיט דיא גאנצע טיעפקייט פון זייערע נשמות.

פּראָפעסאָר חוואָלסאָן האָט דאַמאָלס געשריעבען אין פערשיעדענע יודישע צייטונגען זעהר פיעל ארטיקלען, מיט וועלכע ער האָט געשטורעמט געגען דיא פּאָגראָמען. פון זיינע פייערדיגע ארטיקלען זעהט מען ארויס, וויא שטארק זיין אידישע הארץ האָט געשטורעמט, ווען זיינע אידישע ברידער זיינען געווען אין אן עת־צרה. דער גרויסער פּאָעט קאָנסטאנטין שאפּירא פון פעטערסבורג, וועלכער האָט זיך שוין מיט א לאנגע צייט פריהער געטויפט, האָט געלאָזט דרוקען זיינעם א העבּרעאישען שיר אין ראבינאָוויטשעס (שפ"ר) יאהר־בוך, אין וועלכען ער שרייט אויס פון זיין אידישע הארץ: „אומזיסט האָט מען מיך אָפּגעטונקט אין דיא „ירדן־וואסער"; מיין הארץ איז א אידישע, און וועט אזוי בלייבען ביז מיין לעצטען אטהעם!" ער האָט דאָס ארויסגעשריען, כאָטש ער האָט געוואוסט וואָס פאַר א סכנה דאָס איז פאַר איהם, ווען דיא רוסישע קירכע זאָל ערפאהרען זיין גייסטיגע פערבינדונג מיט דעם יודענטהום. און נאָך פיעלע אנדערע געטויפטע אידען זיינען דאַמאָלס געוואָרען אמת'ע בעלי־תשובה.

אין מיין געדיכט „דיא פּיראמידען" האָב איך געשילדערט יענע מערקווירדיגע עפּאָכע, ווען דיא אסימילירטע רוסישע אידען האָבען איינגעזעהן זייער גרויסען טעות און האָבען זיך צוריק אומגעקעהרט אין זייער אלטען לאגער. אין דיעזען געדיכט געפינען זיך פאָלגענדע פערזען:

וויא דיא אידענע נעהמט פאָליען
דיא שבת־גאָנעליך;
עס פליהט ארויס דער קליען —
דיא קערנער בלייבען זיך.
עס דריהט,
עס וויהט,
עס וואַרפט ארויף אראָפּ
דעם שערסט
פון גערשט
אָן דער זייט פליהט ער אָפּ.
וויא דער איד נעהמט זיך דיא מאָדע
דיא שכנים נאָכצוגעהן,
מוז קומען א פעריאָדע,
וואָס טרייסעלט און מאכט ריין
דאָס ברוד
פון איד
פון מולטער וואַרפט ארויס,

דער גריטץ
דער ניטץ,
פאַלט צוריק אין שויס.
אָה, שווער מיין פאָק איז דיר דיא ווילע,
ליידסט און ווערסט פארשלאפט ;
דערפאר דיין זריעה ווערט ניט קיילע,
בלייבסט רק דויערהאפט.

* * *

און דאָס, יזאָס ווערט פארשפּרונגען
פון מולטפריל אויף דער ערד,
איז דערפון געדרונגען,
אז דאָס האָט שוין קיין שום ווערטה.
ווער פיין
מעג זיין
אין גרעסטען אונגליר
עס ברומט
און קומט
אין מולטער'ל צוריק.
אז ס'טרעפט איינכ פון מיליאָנען,
א קערנדיל פאלט אראָפּ,
דארפט איהר זיכער באקאָנען,
אז וויוט פליעהט ער נישט אָב.
פון נויט
פאר ברויט
האָט ער דאָס געטהאָן ;
טהוט גוטץ
ברייננט נוטץ
זיין אלטע נאציאָן.
איהר זאלט זיין נאמען ניט בערויבען
ער איז פון אונז א גליעד;
ער מאג זיין אין אַן אנדער גלויבען
דאך בלייבט ער אַ איד!..

אין זעכצעלבען יאהר, אין יולי מאָנאט, 1881, איז מיר געבאָרען געוואָרען מיין זוהן טשאלי. צוויי וואָכען נאָך זיין געבורטה, האָט אין מינסק אויסגעבראָכען א גרויסע שרפה, וואָס האָט חרוב געמאכט א האלבע שטאָדט. איך בין דאַמאלס געווען אויף א חתונה אין האָמעל ביי דעם גביר לעוויאָנאָוו. אויך מיין הויז אין מינסק האָט זיך אָנגעצונדען, און דער מינסקער פּאָליציימייסטער האָט מיט זיינע אייגענע הענד ארויסגעראַטעוועט מיין פרוי מיט דעם צווייוואָכעדיגען קינד פון פייער. ווען איך בין צוריק געקומען פון האָמעל, האָב איך ניט געהאט וואו ארייצופאָהרען, און איך האָב מיך געמוזט מיט מיין פאמיליע בעזעטצען ביי מיינעם א שוואָגער, וואס האָט געוואָהנט פינף וויאָרסט הינטער מינסק. ערשט נאָך סכות, ווען מינסק האָט זיך שוין אביסעל אָפּגעבויט, זיינען מיר צוריק אריין אין שטאָדט.

אין מינסק האָט זיך דאמאלס געגרינדעט דיא ערשטע חברה „חובבי־ציון“ מיט דעם צוועק צו קאָלאָניזירען פאלעסטינא. ווען דיא חברה האָט שוין גענוג געלד געהאט, האָט זיא ארויסגעשיקט צוויי דעלעגאטען צו קויפען חלקים ערד אין ארץ־ישראל. אָנקומענדיג אין פּאַלעסטינא, האָבען זיי געקויפט ערד און האָבען געגרינדעט דיא קאָלאָניע „גדרה“, אין וועלכע פיער מינסקער יונגע לייט, הורוויץ, צוקערמאַן, חפץ און סלעפּיאַן, האָבען זיך שפּעטער בעזעצט.

דיא ערשטע פּיאָנערען צו קאָלאָניזירען פאלעסטינא, זיינען געווען דיא חארקאָווער שטודענטען, וואָס האָבען זיך גערופען „בילו“ (בית יעקב לכו ונלכה). זיי האָבען אויסגעוואנדערט נאָך פאלעסטינא, אבער דיא צרות, וואָס זיי האָבען דאָרטען אויסגעליטען, איז גאָר אונמעגליך צו בעשרייבען. זיי האָבען געפונען א וויסטע לאנד, אן אמת'ען מדבר, וואו דאָס געלע פיעבער הערשט אין אלע צייטען פון יאהר. דריי יאהר נאָך אנאנד האָבען זיי דאָרטען קיין פרישעס וואַסער געהאט. זיי פלעגען מוזען זאמלען דאָס שמוטציגע און ליימיגע וואסער, וואָס פלעגט איבערבלייבען אין דיא גריבער נאָך א רעגען. אלע לעבענס־מיטלען פלעגען זיי בעקומען מיט דיא גרעסטע שוועריגקייטען. זעהר אָפט פלעגען זיי בעפאלען ווערען פון דיא ווילדע בעדואינען און אראבער, מיט וועלכע זיי האָבען געמוזט פיהרען בלוטיגע שלאכטען. און דאָך האָט זיי קיין זאך ניט געקענט אָפּהאלטען אין זייער שטרעבונג צו זייער הייליגען ציעל, און זיי האָבען געלייגט דעם ערשטען גרונדשטיין צו דער קאָלאָניזאציאָן פון ארץ־ישראל. אזא גרויסען גייסט און אזא שטארקע וויללענס־קראפט האָבען נאָר געקענט האָבען אזעלכע איידעלע, אמת־ציוויליזירטע און מוטהיגע אידישע יונגע לייט וויא דיא מיטגליעדער פון דיא „בילו“. זיי האָבען דורך זייער גייסט און דורך

זייער מוטה אויסגעטרעטען א ברייטע וועג פאר דיא שפעטערדיגע קאָלאָניסטען, און זייערע נעמען וועלען אריינגעטראָגען ווערען מיט גאָלדענע בוכשטאַבען אין דער היסטאָריע פון דער נייער אידישער קאָלאָניזאציאָן אין פאלעסטינא. זיי האָבען געלייגט דעם ערשטען גרונדשטיין, און היינט געפינען זיך שוין דאָרטען ביז 30 אידישע קאָלאָניעס!

פאר דיעזע ערשטע אידישע קאָלאָניסטען האָב איך געשריעבען מיין ליעד „דיא סאָכע“ אין אידיש און אין לשון־קדש, וועלכע איז שפעטער איבערזעצט געוואָרען אין רוסיש און אין דייטש. אין יענער צייט האָב איך נאָך פיעלע אנדערע ציוניסטישע ליעדער פערפאסט, ווינ צום ביישפיעל: „דער אריסטאָקראַט“, „צו אונזער פאטערלאנד“, „יודעשקע“, „הכנסת־כלה“, „מיינע געפיהלען“, „דיינו“ און פיעלע אנדערע, וועלכע זיינען שטארק פערברייטערט געוואָרען אונטער דעם פאָלק. מען האָט זיי געזונגען און געשפיעלט כמעט אין אלע אידישע הייזער, ווייל מעהרע פון זיי האָב איך געדרוקט מיט נאָטען פאר פיאנאָ. דיעזע אלע ליעדער האָבען זעהר פיעל בייגעטראגען צו פערברייטען דעם ציוניזמוס אונטער דעם פאָלק און אויפצוּוועקען דעם אידישען נאציאָנאלען גייסט.

ווי ווייט איך האָב געקענט, האָב איך געזוכט צו ווירקען אויף דיא רבנים און לומדים, מיט וועלכע איך בין געשטאנען אין א שטענדיגען פערקעהר, דאָס זיי זאָלען אָננעהמען דיא ציוניסטישע אידעע, אבער דאָס האָט מיר ערשט דאן געקענט געלינגען, ווען דיא גרויסע רבנים ווי ר' יצחק אלחנן ז"ל, ר' נפתלי־הערש ז"ל, דער וואָלאָזשינער רב, זיין זוהן ר' חיים בערלין, דער מאָסקווער רב און פיעלע אנדערע זיינען געוואָרען הייסע ציוניסטען, אבער זייער ציוניזמוס האָט ניט געשטימט מיט דעם ציוניזמוס פון דיא משכילים. דיא רבנים האָבען געוואָלט איינפיהרען „שמיטה“ אין דיא קאָלאָניעס, און דיא קאָלאָניסטען האָבען דאָס ניט געקענט טהאָן, ווייל דאָס וואָלט זיי זעהר פיעל געשטערט אין דער ערד־ארבייט און וואָלט פערשלימערט זייער עקאָנאָמישע לאגע.

אין יאהר 1882, דעם 3טען מאי, האָט אלעקסאנדער דער דריטער ארויסגעגעבען דעם אוקאז, וואָס האָט אידען פערבאָטען זיך צו בעזעטצען אין דיא דערפער; עס האָבען אין דערפער נאָר געקענט בלייבען וואויהנען יענע אידען, וועלכע האָבען שוין דאָרטען פריהער געוואָהנט. דיעזער אוקאז איז געווען א שארפע צוויי־זייטיגע שווערד פאר דיא רוסישע פאָליציי און אנדערע בעאמטע, און חאָטש דער אוקאז איז געווען גענוג דייטליך, האָבען זיי אויף איהם געמאכט פערשיעדענע פשטים און ביאורים ווי זיי האָבען אליין געוואָלט. פון דיעזע פשטים און ביאורים האָבען דיא אידען נאָך מעהר געליטען ווי פון דעם אוקאז אליין. זעהר אָפט פלעגט זיך טרעפען, אז א ישוב'ניק פלעגט מיט זיין פאמיליע אוועקפאָהרען אין שטאדט אויף דיא ימים נוראים, און אז ער פלעגט נאָך יום־כפור צוריק קומען אין דאָרף, פלעגט איהם דיא פאָליציי ניט אריינלאָזען, לערנענדיג דעם פשט, אז דאָס הייסט: זיך פון דאָס ניי בעזעטצען אין א דאָרף. ווען א ישובניק האָט חתונה געמאכט א טאָכטער מיט א יונגען מאן פון שטאָדט, און האָט דעם איידים צו זיך געוואָלט נעהמען אויף קעסט, האָט דיא פאָליציי דעם איידים אין דאָרף ניט אריינגעלאָזען. נאָך ביטערער איז געווען דיא גזרה פאר דיא אידען פון ליפלאנד. פון דאָרטען האָט מען ארויסגעטריעבען אלע אידען, וואָס האָבען זיך דאָרטען בעזעצט נאָך דעם אוקאז פון 3טען מאי. דיא ארויסגעטריעבענע אידען זיינען געצוואונגען געווען זיך צו בעזעטצען אין דיא שטעדט און שטעדטלאך פון דער „טשערטא אסיעדלאָסטי“, וואו עס איז שוין אָהן זיי אויך גענוג איינג געווען. דיא איינגשאפט איז נאָך גרעסער געוואָרען, דער אידישער דלות האָט געוואקסען מיט יעדען טאָג, דיא

קאָנקורענץ וועגען א שטיקעל טרוקענע ברויט, איז אלץ שאַרפער און שאַרפער געוואָרען, איינער האָט געדריקט דעם צווייטען, מען האָט געזוכט ארויסצורייסען דעם לעצטען ביסען איינער ביים אנדערען, עס איז געקומען דיא צייט, ווען איין איד האָט געגעסען דעם צווייטען...

מיין אויסוואַנדערן נאָך אמעריקא.

איך בין אין דעם פערלויף פון דערצייט זעהר פּאָפּולער געוואָרען ביים פאָלק, וואָס האָט מיך בעטראַכט אלס איהר איינציגען פאָלקס - דיכטער אין רוסלאַנד. יעדער איינער איז גערן געווען מיך צו הערען, און מיינע ליעדער זיינען געזונגען געוואָרען אין אלע אידישע קרייזען. א גרויסער טהייל פון מיינע ליעדער, וועלכע איך האָב געדרוקט צוזאמען מיט נאָטען פאר דער פּיאַנאָ, זיינען געשפּיעלט געוואָרען אין אריסטאָקראַטישע הייזער. איינלאַדונגען אויף חתונות און שמחות, האָב איך געהאַט פאר הונדערטע מיילען אין דעם גאַנצען אידישען תחום. וואו איך בין געקומען, פלעגען זיך פערזאַמלען גרויסע מאַסען מענשען, אום צו הערען דעם פּאָרטראַג פון מיינע ליעדער.

דאָס איז געווען דיא איינציגע אורזאַכע, וואָס דיא רוסישע פּאָליציי האָט אָנגעהויבען אויף מיר קרום צו קוקען. דיא רוסישע רעגיערונג האָט תמיד א חשד אויף יענע פערזאָנען, וואָס האָבען א געוויסען איינפלוס אויף דער מאַסע. מען האָט מיך אָנגעהויבען נאָכצושפּיאָנירען דורך זשאַנדאַרמען און געהיים-פּאָליציסטען. וואו איך בין געגאַנגען, אָדער געפאָהרען, האָב איך הינטער מיר געהאַט א שפּיאָן. ווען איך פלעג קומען אויף א וואָקזאַל, פלעגען זיך דיא זשאַנדאַרמען איינער דעם אנדערן צוּווינקען מיט דיא אויגען.

איך האָב איינגעזעהן, אז איך געפין מיך אין א געפעהרליכע לאַגע, און האָב געפיהלט, אז מיין פרייהייט איז נאָר א פראַגע פון דער צייט, היינטמאָרגען וועט מען מיך ארעסטירען. אזעלכע זאַכען געהען צו זעהר לייכט אין רוסלאַנד. עס קען זיך געפינען איינער, וואָס וועט מיך פאר דער רעגיערונג פערמסור'ן, אז איך רייץ אויף דיא מאַסע מיט מיינע ליעדער, מען וועט מיינע ליעדער אנדערס קאָמענטירען, מען וועט פון זיי לערנען אנדערע פשטים, מען וועט זיי גאַנץ אנדערס מבאר זיין, וויא איך האָב געמיינט, און דאָס וועט שוין זיין גענוג מיך צו שטעמפּלען מיט דעם נאָמען: „פּאָליטישער פערברעכער", און וואָס עס ערוואַרטעט אין רוסלאַנד א פּאָליטישען פערברעכער, איז יעדען איינעם גענוג בעקאַנט. פיעלע פון מיינע פריינד און בעקאַנטע זיינען זעהר שטאַרק בעזאָרגט געווען וועגען מיר און האָבען מיך תמיד געוואָרנט פּאָרזיכטיג צו זיין, אָבער וויא קען מען פּאָרזיכטיג זיין אין א לאַנד, וואו דער ניעדריגסטער פּאָליציי־סקער און קלענסטער בעאַמטער, איז פאר זיך אליין א מין קייזער, א מין זעלבסט-הערשער, און קען טהאָן מיט דעם אנדערן דאָס, וואָס זיין באַרבאַרישע הארץ געלוסט? ער געהט אין גאַס, בעגעגענט א מענשען, וואָס געהט זיך גאַנץ רוהיג, און ארעטירט איהם. אויף דער פראַגע: „פאר וואָס?" ענטפערט ער: „דיין מאָרדע געפעלט מיר ניט!" אָדער: „דיין נאָז איז פערדעכטיג!". דיא רוסישע אָסטראָגען און פעסטונגען, דיא פינסטערע קעלערען פון פעטראָפּאַוולסקען קרעפּאָסט און פעטערסבורג און שליסעלבורג און דיא ווייטע מדבריות פון סיביר און סאַכאַלין, זיינען פול געפּאַקט מיט מענשען, וואָס האָבען געהאַט דאָס אונגליק „ניט צוגעפעלען" צו ווערען דעם אוריאַדניק, אָדער יענעם טשינאָווניק. א גרויסער טהייל פון דיעזע אונגליקליכע, פוילען שוין לעבעדיגערהייד מעהר פון צוואַנציג יאָהר און יענע ווייטע מדבריות, און ווייסען נאָך עד היום ניט, וועלכע פערברעכענס זיי זיינען בעגאַנגען.

אין דער לעצטער צייט פון מיין זיין אין מינסק, האָב איך זעהר פיעל קאָרעספּאָנדירט מיט דיא חובבי-ציון פון

ניו יאָרק. אין זייערע בריעף האָבען זיי מיר מיט לעבעדיגע פאַרבען געשילדערט וויא גוט און זיכער דיא אידישע לאגע איז אין אמעריקא, און האָבען מיר פערזיכערט, אז איך קען מיך דאָ אויך גרינדען א רוהיגע און א זיכערע היים, ווען איך זאָל מיך ענטשליסען צו פערבייטען דיא רוסישע טורמע, וואו אויך דער פרייער מענש ווערט בעהאנדעלט וויא אַן ארעסטאַנט, אויף די פרייע אמעריקא. דיעזע בריעף האָבען אויף מיר א גרויסען איינדרוק געמאכט. מיין פעסט־געזעצטען פלאַן אויסצוּוואנדערן נאָך ארץ־ישראל און צו ווערען א קאָלאָניסט אין דעם הייליגען לאנד, האָב איך געמוזט אויפגעבען; צו אזא שווערע ארבייט, בין איך שוין צו אלט געווען. פאלעסטינא דארף האָבען אונזע יונגע קרעפטען; דיא, וואָס פאָהרען נאָר אהין צו שטארבען און מקובר צו ווערען ניט וויט פון דיא אבות, טהוען איהר קיין טובה ניט. זייערע קברים קענען גאָר ניט העלפען צו דער „תחית־האומה“. איך האָב ניט לאנג געטראכט, האָב גענומען א גובערנאַטאָרסקען פאספאָרט, און איבערלאָזענדיג מיין פאמיליע אין מינסק, בין איך אוועקגעפאָהרען נאָך אמעריקא.

א גרויסע צאָהל מיטגליעדער פון דיא ניו יאָרקער חובבי־ציון זיינען צו מיר געקומען אין „קעבל־גארדען“ און האָבען מיך מקבל פנים געווען מיט גרויס כבוד. איך האָב דאָ געפונען א גרויסע צאָהל לאנדסלייט, פריינד און בעקאנטע, וואָס האָבען זיך זעהר געפרייט מיט מיין קומען. פאַר דער ערשטער צייט האָב איך גענומען קווארטיר ביי מיינעם א פריינד, דוד דאווידאָווסקי פון מינסק, א איד א למדן און א משכיל. און צוויי וואָכען נאָך מיין קומען, האָב איך געגעבען מיין ערשטע קאָנצערט אין אמעריקא, אין טורן־האָלל, אין דער 4טער סטריט, און האָב געהאט א גרויסען ערפאָלג. אין ניין מאָנאט ארום, האָב איך צו מיר אראָפגעבראכט מיין פאמיליע פון מינסק.

פאָהרענדיג מיט’ן שיף נאָך אמעריקא, האָב איך פערפאסט מיין ליעד „קאָלומבוס און וואשינגטאָן“, דאָ אין ניו יאָרק האָב איך שפּעטער געשריעבען דיא ליעדער: „דער פעדלער“, „וואָס גלייכט אמעריקא“, „דיא דריי טויבען“, „דער לעצטער מאָוועל“, „דער וועלט־זייגער“, „לשנת תר"ן“, „דער גרינער“, „א בריעף צו דער מוטער“, „דיא גאָלדענע לאנד“, „פארזעהן־פארשפיעלט“, „די דריי סטוישאָנס“, „עבדים היינו“, „דיא דזשואיש עללייאַנס“ און פיעלע אנדערע. אין סך הכל זיינען געדרוקט געוואָרען צוזאמען מיט נאָטען ביז 53 קאָללעקשיאָנס פון מיינע ליעדער. א גרויסער טהייל פון מיינע ליעדער זיינען נאָך ניט ארויס אין דרוק, חאָטש דאָס פאָלק זינגט זיי. צוויי דריטעל פון מיינע ליעדער זיינען „צייט־ליעדער“, וואָס האָבען געהאט אַן אינטערעסע צו א געוויסער צייט און זיינען שפּעטער פערגעסען געוואָרען.

אין יאָהר 1890, אונגעפעהר זעקס חדשים נאָך מיין אָנקומען אין אמעריקא, האָט מיך א מענעדזשער ארומגעפיהרט איבער אייניגע גרויסע אמעריקאנישע שטעדט, אום צו געבען מיינע קאָנצערטען. אין קליוולענד (אָהאיא סטייט) האָט מיט מיר פאסירט א זעלטענער פאקט, וועלכען איך קען קיינמאָל ניט פערגעסען:

איך בין אויפגעטרעטען אויף דער ביהנע אין קליוולענד און האָב פאָרגעטראָגען אייניגע פון מיינע ליעדער, וויא צום ביישפּיעל: „דיא פיראמידען“, „צו דיא שטערן“, „דער ניינצעהנטער יאָהר־הונדערט“ און אנדערע, און האָב באלד בעמערקט א גרויסע אונצופריעדענהייט פון דעם פובליקום. דיא אורזאכע דערפון איז געווען דיא, דאָס איינער האָט דאָרטען פערשפּרייט א קלאנג, אז דער אמת’ער אליקום צונזער איז שוין לאנג געשטאָרבען, און איך בין געקומען בלאָפן דעם עולם מיט אליקום צונזער’ס נאָמען. נאָך דעם טרויעריגען קאָנצערט, ווען איך בין מיט דעם מענעדזשער ארויסגעגאנגען פון טהעאטער אויף דער סטריט, האָב איך דאָרטען געפונען א גרויסען קראָוד מענשען, וואָס האָבען זיך פערזאמעלט מיט דער „איידעלער“ אב־

זיכט מיך צו לינטשען. דער קראוד האָט געוואַקסען פון מינוט צו מינוט, און מיין לאַגע איז געוואָרען א געפעהרליכע. איך האָב מיך אונבעמערקט ארויסגעגנב'עט פון דער מאַסע און בין אוועק אויף מיין קוואַרטיער, אָבער באלד איז געקומען דער קראוד און האָט אָנגעהויבען צו רייסען די טהירען מיט דיא לאָדענס. מיין רעטערין איז דאַמאָלס געווען דיא פרוי פון ר' אברהם קאָטלער. זיא האָט מיך פערזענליך געקענט פון מינסק. פאַר טאָג האָט זיא מיך ארויסגעפיהרט פון הויז און האָט מיך געבראַכט צום דיפאָ. פון דאָרטען בין איך אוועקגעפאָהרען נאָך ראַטשעסטער.

איך האָב שוין כמעט אויסגעפיהרט מיין וועלט, כמעט אָפּגעלעבט מיין לעבען. מיין לעבענס־געשיכטע איז וויא דיא לעבענס־געשיכטע פון דעם גאַנצען כלל־ישראל: ווייניג נחת און א סך צרות!....

אָבער ווען איך גיב א קוק אויף מיינע אידישע ברידער דאָ אין אמעריקא, ווען איך זעה צו וועלכע ריעזען עס זיינען אויסגעוואַקסען יענע רוסישע שקלאַפען; ווען איך זעה וויא מיינע ברידער וואַקסען, געדייהען און גיבען גוטע פרוכט אונטער דער ליכטיגער זונן פון דער פרייער אמעריקא, און ווען איך זעה וויא זיי פראָגרעסירען און געהען אַלץ ווייטער אויף דיא וועגען פון אמת'ע ציוויליזאַציאָן, בילדונג, קונסט און אינדוסטריע— פילען זיך אָן מיינע אויגען מיט פריידען־טרעהרען און צוזאַמען מיט אונזער גרויסען נביא, רוף איך אויס:

„ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך:

בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך: אָמר גאלך :ה'".

שלום־וואָרט.

אום צו כאַראַקטעריזירען דיא אוננאַטירליכע לאַגע פון אונזערע אידישע ברידער אין דעם פינסטערען רוסלאַנד, מוז איך דאָ דערציילען פאָלגענדען פאַקט:

אלעקסאַנדער דער דריטער איז געוואָרען רוסישער קייזער דעם 2טען מערץ 1881, אָבער זיין קרוינונג איז ערשט געווען אין יולי 1883. אויף דעם פערלאַנג פון דער רעגיערונג, מוזען דיא פאָרשטעהער פון דיא פערשיעדענע געמיינדען צושיקען צום קייזער אין דעם טאָג פון זיין קרוינונג אן אדרעס אין וועלכען זיי מוזען אויסדריקען זייער ליעבע צום פאַטערלאַנד און זייער טרייהייט צום רוסישען טהראָן. עס איז זעלבסט־פערשטענדליך, אַז קיין געמיינדע וועט נישט וואגען עובר צו זיין אויף א שטריינגען בעפעהל פון דער רוסישער רעגיערונג, בפרט נאָך ביי אַזא „וויכטיגע" געלעגענהייט ווי א קרוינונג. ווען א געמיינדע וואָלט דאָס געוואגט צו טהאָן, וואָלט דיא רעגיערונג איהרע מיטגליעדער בעטראַכט אלס מורדים במלכות, און וואָס רוסלאַנד טהוט מיט אַזעלכע „פערברעכער", איז שוין גענוג בעקאַנט. דיא פאָרשטעהער פון דער ווילנער דומע זיינען פון דריי פערשיעדענע נאַציאָנען: רוסישע, פוילישע און אידישע. ווען מען האָט אויסגעשריעבען דעם אדרעס צום קייזער, האָבען דיא רוסישע און דיא פוילישע פאָרשטעהער געמאַכט יד־אחת געגען דיא אידישע פאָרשטעהער און האָבען זיי בשום אופן ניט געלאָזט אונטערשרייבען זייערע נעמען אויף דעם אדרעס. דער אדרעס איז אוועקגעשיקט געוואָרען אָהן דיא אונטערשריפטען פון דיא אידישע פאָרשטעהער.

אויף דיא ווילנער בעלי־בתים איז אָנגעפאַלען א גרויסער שרעק. יעדער איינער האָט געפיהלט וואָס עס קען קומען, ווען דיא רעגיערונג וועט זיך ארומזעהן, דאָס דיא אידישע געמיינדע האָט ניט צוגעשיקט קיין אדרעס צו דעם קייזערס קרוינונג. מען וועט זיי בעטראַכטען פאַר עפענטליכע רעוואָלוציאָנערען און אלס רעוואָלוציאָנערען וועט מען זיי בעשטראָפען. מען האָט צוזאַמענגערופען א גרויסע אסיפה, אום זיך צו בעראַטהען, וואָס צו טהאָן. מיינער א קאָזין, א געוויסער קאהאן, א לעהרער, וואָס איז פריהער געווען א דעלעגאַט פון אידען

ביי א קאָנפערענץ ביי דעם ווילנער גענעראל־גובערנאטאָר, האָט ביי דער אסיפה פאָרגעשלאָגען, דאָס מען זאָל אויפשרייבען א בעזונדערען אדרעס ספּעציעל פון אידען אליין און מען זאָל איהם אוועקשיקען אין מאָסקעווע צו דער קרוינונג. זיין פאָרשלאָג איז איינשטימיג אָנגענומען געוואָרען. מיין קאָזין פּאהאן האָט זיך אוועקגעזעטצט און האָט אויפגעשריעבען דעם אדרעס. ווען ער איז פארטיג געוואָרען מיט דעם שרייבען, האָט ער איהם פאָרגעלעזען פאר דיא דעפּוטאטען און בעלי־בתים. דער אָנפאנג איז געוועזען מיט דיא ווערטער:

„ווער קען דאָס אויסרעכענען דיא טובות און דיא חסדים פון דיין קייזערליכע מאַיעסטעט, וואָס דוא האָסט געטהאָן מיט אונז אידען, זינט דוא ביזט ארויף אויף דעם טהראָן" א. ז. וו.

מיין בלוט האָט זיך אין מיר אָנגעצונדען, ווען איך האָב דערהערט דיא ווערטער „טובות" און „חסדים". וויא קען דאָס א פאָלק פערלייקענען איהרע געפיהלען אין צייט, ווען דיא ערד איז נאָך פייכט פון איהר בלוט, וואָס זיינען ערשט ניט לאַנג פערגאָסען געוואָרען אין דיא שרעקליכע פּאָגראָמען? וויא קען מען דאָס ריידען פון טובות און חסדים, ווען מען האָט כמעט יעדען טאָג אויסצושטעהן פון נייע גזירות, פון נייע פערפאָלגונגען און פון נייע אונטערדריקונגען? א געפיהל פון ביטערען עקעל האָט אָנגעפיהלט מיין הארץ ביי דעם געדאנק פון אזא ביטערען גלות, דאָס מען איז געצוואונגען זיך צו חנפ'ען צו א קייזער, וואָס האָט מיט זיינע רציחות און שפיכות־דמים אוועקגעשטעלט אין שאָטען אלע פרעה'ס, אלע המן'ס און אלע טאָרקוועמאדע'ס. איך האָב מיך ניט געקענט איינהאלטען און האָב אויסגעבראָכען אין א גרויס געוויין. איינער פון דיא דעפּוטאטען האָט מיך געפרעגט, וואָס איז **דיא** אורזאכע פון מיינע טרעהרען, און **איך האָב איהם געענטפערט מיט** גאָלגענדען משל:

„דאָ אין ווילנא האָט געלעבט אן אלטע אידענע, אן אלמנה, וואָס פלעגט ארומגעהען מיט א קאָשיק געקאָכטע באָב און פלעגט עס פערקויפען צו דיא קליינע קינדער. זיא פלעגט פון דעם דאָזיגען „מסחור" פערדיענען ביז צוויי גיל־ען א טאָג, און דאָס איז איהר ניט נאָר גענוג געווען זיך מפרנס צו זיין, זי האָט נאָך געקענט אָפּשפּאָרען און איבריגען גראָשען אויף א צייט פון א נויטה. זיא האָט געהאט א זוהן א שוסטער, וואס איז געווען א שוואכער, א קראַנקער, און דערצו נאָך א בעל־מטופל מיט זעקס קינדער. כמעט יעדען טאָג פלעגט זיא קומען צו איהר זוהן מיט טענות ותביעות, דאָס על פי דין איז ער זיא מחויב מפרנס צו זיין, ווייל זיא איז אלט און שוואָך און קען שוין ניט האָרעווען. נאַטירליך האָט ער איהר ניט געקענט העלפען, ווייל דער „מלך־אביון" איז געווען א גאַנצער שררה אין זיין הויז און ער האָט קוים געהאט גענוג ברויט פאר זיין פאמיליע. די אלטע איז אין כעס געוואָרען, איז געגאַנגען צום פּריסטאַוו און האָט איהם דערציילט, אז זיא האָט דאָ אין ווילנא א זוהן, וואָס וויל פון איהר נישט וויסען און לאָזט זיא אויסגעהען פון הונגער. דער פּריסטאַוו, וואָס איז געווען א גרויסער בעלן אפּצושמייסען א אידען, האָט איהר מיטגעגעבען צוויי דעסיאטניקעס מיט דעם בעפעהל צו ברייגנען איהר זוהן אין דער פּאָליציי און איהם אזוי לאַנג שמייסען, ביז ער וועט צוזאָגען צו זאָרגען פאר זיין אלטע מוטער".

„געהענדיג מיט דיא דעסיאָטניקעס, האָט זיך אין איהר ברוסט אָנגעהויבען צו ריהרען א געפיהל פון רחמנות. סטייטש? אן אייגען קינד! מען וועט איהם דאָך נעביך שמייסען!

וויא דרעהט מען זיך דאָ ארויס? באלד אָבער איז זיא געפאלען אויף א „קלוגע" המצאה: זיא האָט דיא דעסיאטניקעס אָנגעוויזען אויף דעם ערשטען בעסטען מאן, וואָס איז איהר געקומען אין וועג, און האָט זיי געזאָגט, אז דאָס איז איהר זוהן".

„דיא דעסיאַטניקעס האָבען איהם אַנגענומען פאַר׳ן קאָלנער, האָבען איהם געבראַכט אין דער פּאָליציי און האָבען איהם פאַרגעשטעלט פאר דעם „אלמעכטיגען“ פּריסטאַוו.

— „איז דאָס דיין מוטער ?“ — האָט איהם דער פּריסטאַוו געפרעגט ווייזענדיג אויף דיא אלטע —

— „ניין, הערר פּריסטאַוו !“ — האָט דער יונגער מאַן געענטפערט — „פינף־און־צוואנציג שמיטץ!“

— האָט דער פּריסטאַוו געקאָמאַנדעוועט —

„מען האָט דעם יונגען מאַן אויסגעצויגען אויף דער ערד און דיא דעסיאַטניקעס האָבען איהם אָנגעהויבען אָפּצוצייהלען אחת ואחת. ווען עס האָט שוין געהאלטען ביי פופצעהן, האָט איהם דער פּריסטאַוו ווידער געפרעגט:

— „איז דאָס דיין מוטער ?“

— „ניין, הערר פּריסטאַוו !“ — האָט דער יונגער מאַן ווידער געענטפערט —

— „האַקט ווייטער ! “ — האָט דער פּריסטאַוו אויסגערופען —

„צופעללינערווייזע זיינען א פּאָאַר פרעמדע אידען דערביי געוועןן, און איינער פון זיי האָט צום יונגען מאַן געזאָגט:

— „דוא ביזט דאָך א גרויסער שוטה ! זאָג בעסער, אז דאָס איז דיין מוטער; ווען ניט וועט מען דיך פאַרשמייסען צום טויט ! “ —

דער יונגער מאַן האָט ענדליך איינגעזעהן, אז ער האָט קיין אנדער ברירה ניט, און האָט אויסגעשריען:

— „יא הערר פּריסטאַוו ! דיא אלטע איז מיין מוטער ! “ —

— „אויב אזוי“ — האָט דער פּריסטאַוו געענטפערט — „מוזט דוא אונטערשרייבען א פּאַפּיער, אז דו וועסט דיין מוטער געבען פיער גילדען א וואָך צום לעבען ! “—

„ דער יונגער מאַן האָט אונטערגעשריעבען אזא פּאַפּיער, און מען האָט איהם פריי געלאָזען“.

„אין דערזעלבינער לאגע וויא יענער אונשולדיגער יונגער מאַן זיינען מיר אידען דא ביי אונז אין רוסלאנד. פּאָגראָמען מאכט מען אויף אונז. שמיטץ קריגען מיר. פּאַדאטקעס מוזען מיר צאָהלען און מיר מוזען נאָך שרייען: „דאָס איז אונזער מוטטער ! “.

מיין משל מיט דעם נמשל האָט געמאכט א גרויסען איינדרוק. דער עולם האָט זיך צו־וויינט מיט ביטערע טרעהרען. ר׳ שמעון שטראשונער דער גבאי פון ווילנער שול און דער גבאי פון „צדקה־גדולה“, האָט אזוי לאנג געוויינט, ביז ער האָט גע׳חלש׳ט און מען האָט איהם מיט שווערע מיה קוים דערמינטערט. עס איז אבער קיין אנדער ברירה ניט געוועןן. מען האָט דעם נוסח פון דעם אדרעס ניט געקענט ענדערען און מען האָט איהם אוועקגעשיקט וויא ער איז געוועןן.

איך האָב געוואוסט, אין וואָס פאר א סכנה איך שטעל מיך מיט אזעלכע משלים און מיט אזעלכע פריע רייד אויף דער רעגיערונג; איך האָב געוואוסט, אז ווען מען זאָל זיך דערוויסען דאָרט, אין דיא „הויכע פענסטער“, וועלכע געפיהלען און געדאנקען איך וואָג אָפען ארויסצורייד ען, וועט מען מיך געווים ניט שוינען, אבער איך האָב מיך בשום אופן ניט געקענט איינהאלטען. טאָג־טעגליך איז מיין הארץ איבערגעלאָפען מיט בלוט, ווען איך האָב געזעהן, וויא מיינע אונגליקליכע אידישע ברידער ליעגען אויף דער ערד וויא דיא אונשולדיגע לעמער אונטער דיא חלפים פון דיא שוחטים, און מיט אלע מיינע חושים האָב איך עפענטליך פּראָטעסטירט געגען דיא רציחות פון דער רעגיערונג צו א גאנצעם פאָלק. דיא גאנצע צייט בין איך געוועןן אין א שטענדיגע אויפרעגונג, אין א שטענדיגען שרעק; יעדע מינוט האָב איך ערווארטעט, דאָס מען קומט מיך ארעטירען. אין אזא צושטאנד האָב איך געלעבט ביז דעם יאָהר 1889, ווען איך האָב פערלאָזען רוסלאנד.

פיעל פון מיינע לעזער און פריינד זיינען געוויס נייגיעריג צו וויסען דעם שיקזאל פון מיין ברודער עקיבא, וועלכען מען האט אפגעגעבען צו דיא קאנטאניסטען, ווען ער איז אלט געוועזען 9 יאהר; איך וויל זייער נייגיערדע בעפריעדיגען וויא ווייט עס איז מיר נור מעגליך.

מען האט מיין אונגליקליכען ברודער עקיבא אוועקגעשיקט פון ווילנא מיט א גאנצע פארטיע פון אנדערע קאנטאניסטען, נאטירליך, צופוס ביז יעניסיי אין סיביר. ביז זיי זיינען אהין אנגעקומען, האט עס געדויערט גאנצע אכט וואכען. אנקומענדיג אין יעניסייסקי גובערניע, האט מען מיין ברודער אוועקגעגעבען אין א דארף צו א סיביריאק, וואס האט געהאט א גרויסע געזינד. כל־זמן ער איז נאך געוועזען א קינד, האט איהם דער סיביריאק בענוצט צו פיטערן זיינע חזירים און צו טהאן פערשיעדענע ארבייט אין הויז. ווען ער איז א ביסעל גרעסער געווארען, פלעגט ער איהם מיטנעהמען אין וואלד, ער זאל איהם העלפען האלץ האקען. ער האט איהם געגעבען א פעלל זיך צו בעשיצען פון דיא פערציגגראדיגע סיבירישע פרעסט. אכט יאהר נאך אנאנד האט ער איהם געלאזט ארבייטען כל עבודת פרך. ווען ער איז שוין אלט געווארען 17 יאהר, האט מען איהם ערקלעהרט פאר פולל־יעהריג, און מען האט איהם אריינגענומען אין א קאזארמע אין טאבאלסק, אום איהם דיא סאלדאטסקע סלוזשבע צו לערנען. אין א געוויסע נאכט, ווען ער האט אין קאזארמע געשלאפען מיט נאך אנדערע 50 רעקרוטען, איז געקומען א רוסישער גלח און האט איהם שלאפענדיגערהייד בעשפריצט מיט דיא „הייליגע" וואסער. ווען ער איז אויף מארגען אין דער פריה אויפגעשטאנען פון שלאף, האט מען איהם ערקלערט, דאס ער איז שוין א קריסט. מיין אונגליקליכער ברודער האט פון דעם ניט געוואלט וויסען, און האט זיך פעסט געהאלטען ביי דעם גלויבען פון זיינע עלטערן. מען האט איהם געפלאגט און געמאטערט מיט אלערליי ביטערע עינויים און יסורים, אבער ער האט דאס אלעס געדולדיג איבערגעטראגען און איז געבליעבען ביי דער אידישער אמונה. איך האב איהם צוגעשיקט א פאר תפילין און ער פלעגט זיי אנטהאן צום דאווענען אין דער קאזארמע גאנץ אפען פאר אלעמען אין דיא אויגען. צום סוף איז זיינע פייניגער נמאס געווארען איהם אייביג צו שלאגען, און זיי האבען איהם געלאזט טהאן, וואס ער וויל. עטליכע מאל האט איהם דער פאלקאווניק געפונען ביים דאווענען אין תפילין, אבער ער האט זיך געמאכט ניט זעהענדיג און האט איהם קיין ווארט ניט געזאגט.

נאך דער קרימער קריעג, ווען אלעקסאנדער דער צווייטער איז געווארען קייזער פון רוסלאנד, האט ער ארויסגעגעבען אן אוקאז, אז דיא סאלדאטען, וואס האבען געדיענט 15 יאהר פאר ניקאלא דעם ערשטען, זיינען פריי פון דיענסט, און נאך דעם אוקאז איז מיין ברודער פריי געווארען אין דעם יאהר 1877. אין פאלק, אין וועלכען ער האט פריהער געדיענט, איז ער געוועזען א מוזיקער, און אלס ער איז פריי געווארען, האט ער צוזאמענגעשטעלט א קאמפאניע מוזיקאנטען און האט געגעבען קאנצערטען אין דיא גערטנער און אויך געשפיעלט אויף בעללער. איך האב איהם ארויסגעשיקט געלד אויף הוצאות און האב איהם אראפגעבראכט צו מיר אין מינסק.

וויא גרויס מיין ליעבע איז געוועזען צו איהם, האב איך דאך מיט איהם ניט געקענט שטימען. ער איז געוועזען א פערטריקענטע צווייג פון דעם אידישען בוים. ער איז געוועזען א סיביריאק מיט לייב און לעבען. אלע אונזערע פיהרונגען זיינען איהם פרעמד געוועזען און האבען איהם שטארק בעלעסטיגט. איך האב לאנג ניט געקענט מיט איהם לעבען צוזאמען. איך האב איהם געגעבען גענוג געלד, און ער איז אוועק צוריק אין סיביר.

פון זיינע בריעף האב איך ערפאהרען, אז ער האט חתונה געהאט מיט א

אידישע מיידעל, און עס זיינען איהם געבאָרען געוואָרען פיער קינדער. ווען ער פלעגט דארפען מאכען א ברית־מילה, פלעגט ער מוזען פאָהרען 60 ווייאָרסט צוזאמען מיט דער קינפעטאָרין און מיט דעם קינד צו א מוהל. ער איז געווען א פרומער איד, האָטש ער האָט א וואָרט עברי ניט געקענט.

אין יאָהר 1884 איז ביי איהם א קינד פערברענט געוואָרען, און ביי דער בעערדיגונג אויף א אידישען בית־עולם, האָט מען זיך ערשט דערוואוסט, אז ער האָט א אידישע פרוי מיט אידישע קינדער און היט אידישקייט. פאר אזא „פערברעכען" בעשטראָפט מען אין רוסלאנד מיט 18 יאָהר קאטאָרגא. זיין טענה, דאָס דער גלח האָט איהם געטויפט אין שלאָף, האָט ניט געהאָלפען. מען האָט איהם געשמידט אין קייטען און מען האָט איהם אװעקגעשיקט אין טאָבאָלסק אין טורמע. זיין פרוי האָט מיר געשריעבען, דאָס זיין פראָצעס וועט פאָרקומען אין „אָקרוזשנאָי סוד" אין טאָבאָלסק, אָבער מעהר האָב איך פון זיי קיין ידיעות ניט בעקומען, און ביז היינטיגען טאָג ווייס איך ניט, וואָס פאר א סוף עס איז פון איהם געוואָרען.

thrown into the prison of Tobolk. His wife wrote to me that his trial was to take place at the Circuit Court (Okruzshnoi Sud), of Tobolsk, but I never heard from them since, and to this day I know not what has become of him.

The translation, when it first appeared in the English Department of the Jewish Daily News, has been shortened somewhat, to fit young American readers. The Yiddish original contains a fuller and more detailed account of Zunser

—EDITOR.

fected that he fainted, and was with difficulty revived.

However, the text of the memorial could not be altered; we had no choice; and it was forwarded as written.

I was well aware of the dangers I ran into by such parables and words so freely spoken about the Government. I knew that once it became known "higher up" what was the tenor of the words and thoughts which I dared to utter aloud, I would not be spared. But I could not restrain myself. With a bleeding heart I witnessed daily my unhappy Jewish brethren lying like lambs bound beneath the knives of the slaughterers, and with all my power I protested openly against an entire people. I was in constant excitement and uneasiness; at every moment I expected to be arrested. S uch was my situation until 1889, when I left Russia.

CONCLUSION.

Many of my readers aud friends are no doubt interested to know the fate of my brother Akiba, who was sent to the Cantonists when he was nine years old. I shall try to satisfy them as well as I can.

My unhappy brother Akiba was sent off from Vilna, together with other Cantonists, afoot, to Yenissei, Siberia. It took them eight weeks to get there. Once arrived in the Government of Yenissei, my brother was given over to a Siberian village farmer, who had a large family of his own. As a boy he was employed by the Siberian to feed the swine, and to perform various menial duties. As he grew older, the Siberian gave him some skins for protection against the severe cold, and required him to assist in felling trees in the forests. Thus, for eight years he slaved. When at 17, he was pronounced to be "of age," and thrown into the barracks of Tobolsk to learn the duties of a soldier. One night, as he lay asleep withabout fifty other recruits, a Russian priest entered and baptized him with some "holy" water. The next morning he was told that he was a Christian. My poor brother would not hear of any such thing, but clung firmly to the religion of his fathers. He was plagued and tortured in a thousand different ways, but he bore everything patiently and adhered to the Jewish faith. I sent him "tefilim," which he openly wore at prayers in the barracks, in the presence of the other soldiers. His tormentors finally tired of their "sport," and allowed him to do as he pleased. On several occasions his colonel found him wrapped in talith and tefilim at prayers, but pretended not to see him, and said nothing.

At the close of the Crimean War, when Alexander the Second became Emperor of Russia, he published an ukase to the effect that soldiers who had served fifteen years under Nicholas the First are to be released. Under this ukase my brother became free in 1877. He had been a musician in his regiment, and upon his discharge from the army he became a leader of a band and gave concerts in public gardens, and also played at entertainments. I sent him some money for expenses, and brought him to Minsk.

Great as was my love for him, I found that we could not get along together. He was a withered limb of the old tree—a Siberian in life and soul. Our customs were strange and oppressive to him; we could not live together. I gave him some money and he returned to Siberia.

From his letters I learned that he had married a Jewish daughter, and that four children were born to him. At every "b'rith-milah" he was obliged to travel sixty versts with the mother and child to reach a "mohel." He was a pious Jew, although he knew not a word of Hebrew.

In 1884, a child of his was burned, and at the interment in the Jewish cemetery it first became known that he had a Jewish wife, Jewish children, and observed the Jewish ritual. A crime of this sort is punishable in Russia by eighteen years' imprisonment at hard labor. His plea that he was baptized while asleep was of no avail. He was

ished, he read it to the delegates and guests who were present. It opened thus:

"Who can recount the gracious deeds and favors of your Imperial Majesty, which you have done to us Jews since you have ascended the throne," etc.

My blood boiled at the words gracious deeds" and "favors." How can people deny their feelings at a time when the ground is still moist with the blood shed only recently at the pogroms? How can we speak of "gracious deeds" and "favors" when almost every day we have to suffer from new edicts, new persecutions, and new oppressions? I revolted at the thought of being under the necessity to flatter a ruler who, with his cruelties and oppressions overshadowed all the Pharaohs and Hamans and Torquemados. I could not control myself and broke into a sob. One of the deputies asked the cause of my tears, and I answered him with the following parable:

"There lived in Vilna an old Jewish widow who used to go about with a basket of baked beans, which she sold to the little children. This business yielded her a profit of one or two gulden a day, which sufficed her for ordinary necessities, and even allowed her to lay something aside for a rainy day. She had a son, a cobler by trade, who was an invalid, and blessed with half a dozen children. To him she would go daily, grumbling and complaining that it is his duty by law to support her in her old age. He could not help her, for King Poverty reigned in the house, and the poor man hardly had enough bread for the little ones. The old woman finally became angry, hurried off to the police and told the captain that she had a son who permitted her to starve. The police official, none too reluctant to flog a son of Israel, sent two constables with her, with orders to bring her son to the police station, and there flog him thoroughly until he promised to provide for his old mother.

"As she was going to her son's, accompanied by the constables, a sense of pity awoke within her. Her own child! Why, they will beat him without mercy!

"What was she to do? She hit upon a clever scheme. She pointed out the first man they met to the constables and told them that he was her son.

"The constables seized him by the collar, hustled him off to the police station, and brought him before the all-powerful captain.

"'Is this your mother?' the captain asked, pointing to the old woman.

"'No, sir,' replied the young man.

"'Twenty-five lashes,' promptly commanded the captain.

"The young man was thrown to the floor and the constable began to belabor him in earnest.

"When they reached fifteen, the captain again asked:

"'Is this your mother?'

"'No, sir,' the young man replied again.

"'Work away!' commanded the captain.

"Two Jews, strangers, hapened to be near, and one of them said to the young man:

"'Well, you are a simpleton! Say that she is your mother and make an end of it! Why, they'll flog the life out of you!'

"The young man saw pretty quickly that he had no alternative, and exclaimed:

"'Yes, captain, the old lady is my mother.'

"'In that case,' replied the captain, 'you must sign a statement that you will give your mother four guilden a week for her maintenance.'

"The young man signed the document and he was let free."

We Jews in Russia are in about the same situation as that young man; pogroms are made against us, we are flogged, we must pay taxes, and then exclaim: "This is our mother!"

This parable made a deep impression on those present. The audience shed bitter tears. Reb Simon Strashuner, President of the Vilna Synagogue and of the Zedokoh Gedolah, was so af-

ance," and many others.

Many of my songs have not yet appeared in print, although they are sung by the people. Two-thirds of my songs are "local" or "time" songs, which were of interest at a particular time, and declined and were forgotten later.

In 1890, about six months after my arrival in America, a manager arranged a series of concerts for me in several large American cities. In Cleveland, Ohio, something unusual happened to me, which I shall never forget.

I came upon the platform in Cleveland and recited some of my songs, Nineteenth Century," and many others. I noticed unmistakable dissatisfaction among the audience. Some one had spread a rumor that the real "Eliakum Zunser" had long been dead, and that I was an imposter, using Zunser's name. After the sad concert, when the manager and I came out from the theatre, we found a crowd of people in the street, who had come there with the avowed "noble" purpose of lynching me. The crowd increased each minute, and my situation became dangerous. I stole away from the crowd unnoticed, and hurried to my lodging; but the crowd soon followed me, and began to tear away at the doors and the shutters. The wife of Reb Abraham Kutler proved my saviour at that time. She had known me from Minsk. Toward daybreak she led me out of the house, and brought me to the depot. There I took a train for Rochester.

I have well-nigh completed my career—almost lived my life. My history is the history of all Jewry—few joys; many woes!

But when I look around me, and see my Jewish brethren here in America, into what giants the hitherto Russian slaves have grown; when I see how my brethren grow, blossom and bring forth good fruit under the bright sun of free America, and when I see how they progress and advance along the road of true civilization, culture, art, and industry, my eyes fill with tears, and together with our great prophet I exclaim:

"For a little moment have I forsaken thee; but with great mercies will I gather thee."

"In a little wrath, I hid my face from thee for a moment, but with everlasting kindness will I have mercy on thee, saith the Lord thy Redeemer."

CLOSING REMARK.

To characterize the condition of our Jewish brethren in Dark Russia, I would relate the folowing.

Alexander the Third became Emperor on March 2, 1881, but his coronation did not take place until July, 1883. At the Government's behest, the representatives of the various communities were ordered to present a memorial to the Czar on Coronation Day, reciting their love for their fatherland, and their fealty to the throne of Russia. Of course no community dared ignore an order of such a nature, especially upon so important an occasion as the coronation. They who disobeyed would have been deemed rebels, and what Russia does with her rebels is sufficiently well known. The members of the Vilna municipality (dumah) were of three nationalities, Russian, Polish, and Jewish. When the memorial to the emperor had ben drafted, the Russian and the Polish members combined, and would, under no circumstances permit the Jewish members to affix their signatures. The memorial was, therefore, forwarded without the names of the Jewish members.

The leading Jewish citizens of Vilna were seized with terror; every one dreaded what might happen if the Government should notice that the Jewish community of Vilna had not sent an address to the coronation. They would be regarded as rebels, and treated as such. A council (asifah) was called to see what could be done. A cousin of mine, a certain Mr. Cohan, a teacher, who had at one time been a Jewish delegate at a conference with the Governor General of Vilna, proposed that a special memorial from the Jewish community of Vilna be forwarded to the coronation at Moscow. This proposal was unanimously acepted, and Mr. Cohan wrote it. When he had fin-

small towns of the Pale, where the inhabitants were already overcrowded. Conditions became daily less bearable, poverty increased, competition for a mere living became more keen—it was a struggle of one with the other. A time came at last when Jews were ready to devour each other—for a morsel of bread.

MY EMIGRATION TO AMERICA.

In the course of time, I became very popular among the people who considered me their only national poet in Russia. All were anxious to hear me, and my songs were heard in all Jewish circles. A great number of my songs, arranged for the piano, were played in "aristocratic" homes. Invitations to weddings and other social affairs came to me from distant places throughout the Jewish Pale. And wherever I came, the people crowded to hear the recital of my songs.

This was the reason why the Russian police began to regard me with suspicion. The Russian police is always suspicious of the persons who have a certain influence upon the masses. They began a system of spying on me by means of the gendarmes and secret police. Wherever I went or traveled, I was watched. At the railway stations the gendarmes looked at each other and at me significantly.

I realized that I was in a dangerous situation, and that my freedom was to be but short-lived—sooner or later my arrest would follow. In Russia such things are done quickly. Some one need but denounce me that I "incite" the crowds with my songs; and my works would be commented upon, or explained, or interpreted, in a manner utterly foreign to any intention of mine, and I would at once be stamped a "polical offender" in Russia, is well known to all. Many of my friends and acquaintances became uneasy, and cautioned me to be careful. But how can one be careful in a land where the humblest policeman or petty official is a sort of autocrat, and can do as he pleases? He may approach a stranger who is quietly pursuing his way, and arrest him; and to the question, "Why?" he need not give better answer than "I do not like your appearance," or "Your looks are suspicious." The Russian prisons and fortresses, the dark dungeons of the Petropavlovsk Fortress in St. Petersburg, the wide steppes of Siberia and Sagalin are crowded with unfortunates whose looks did not please this or that police lackey. Many of these have been imprisoned for long periods in those dreary wastes, and do not to this day know what crime they are charged with.

Towards the end of my stay in Minsk, I corresponded considerably with the Chovevi Zion of New York. In their letters they described vividly how good and safe is the position of the Jews in America, and assured me that I could establish myself in quiet and safety, if I would but determine to exchange free America for Russia, where even "free" man is treated as if he were a prisoner. These letters made their impression on me. I was obliged to abandon what had been my firm intention—to emigrate to Palestine, and become a colonist in the Holy Land—for I had become too old for such an arduous task. Palestine required the strength of the young; those who go there only to die that they may rest near "the fathers," do little good for Zion; their graves cannot assist in the revival of the nation. I did not hesitate, applied for a passport, and, leaving my family in Minsk, I came to America.

Here I found a great many countrymen, friends and acquaintances who were glad at my arrival. Two weeks after my arival, I gave my first American concert. Nine months later I brought my family from Minsk.

While on the steamer bound for America, I composed my song "Columbus and Washington." Here, in New York, I wrote later, "The Peddler," "What America Loves," "The Three Doves," "The Last Chapter," "The World-Clock," "To the Year 5650," "The Immigrant," "A Letter to Mother," "The Land of Gold," "Overlooked and Lost," "The Three Stations," "Slaves Were We," "The Jewish Alli-

bought land and founded the colony "G'derah," in which four young men of Minsk (Horwitz, Zukerman, Hefetz, and Slepian) later settled.

The first pioneers in the colonization of Palestine were the students from Charkow, who called themselves "Bjlv" (pronounced "Bilu."* They emigrated to Palestine, and suffered incredible misery. They found a desert land, where yellow fever raged at all seasons of the year. For three years they had no fresh water; they were obliged to collect the dirty, slimy water left in the ditches by the rain. They obtained the ordinary food-staples with the greatest difficulty. Very often they were attacked by the wild Bedouins and Arabs, with whom they had to wage bloody battle. And yet nothing could daunt them from their holy purpose—and they laid the first corner-stone of the colonization of Palestine. Only young men, noble, truly educated and courageous, such as these members of the "Bjlv" were, could show such superb spirit and such indomitable determination. By their devotion and courage, they prepared the way for the later colonists, and theirs will be names written in gold in the history of the new Jewish colonization of Palestine. They laid the foundation, and to-day we have as many as thirty Jewish colonies there.

For these first Jewish colonies I wrote my song, "Die Soche" (The Plough), in Yiddish and Hebrew, which was later translated into Russian and German. I wrote my other Zionist poems at that time, as for instance, "The Aristocrat," "To Our Native Land," "Judaica," "Providing for the Bride," "My Longings," "Enough," and many others which spread among the people. They were sung and played in almost all Jewish homes, many of them being published with piano accompaniment.

All these songs contributed greatly to the spread of Zionism among the people, and the awakening of the Jewish national spirit.

As much as I could I tried to influence the Jewish rabbis and scholars, with whom I was in constant communication, to adopt the Zionist idea, but in this I succeeded only when the great rabbis, such as Reb Isaac Elhonan Rabbi Naftali-Hersch, of blessed memory (Rabbi of Volozhin, the most celebrated Jewish Yeshiba in the world); his son, Reb Haim Berlin, the Rabbi of Moscow, and many others, became ardent Zionists; but their Zionism did not quite accord with the Zionism of Maskilim. The rabbis insisted upon the introduction of "shmita"* into the colonies. This the colonists would not agree to, as it would have interfered with their agriculture, and would have made their economic conditon even less tolerable.

On May 3, 1882, Alexander the Third issued an ukase which forbade Jews to settle in villages; those who already lived in villages were permitted to remain. This ukase seemed as a double-edged sword in the hands of the Russian police, and the other officials; and although the ukase was apparently clear, they insisted upon "explaining" it and "interpreting" it much as they pleased. From these explanations and interpretations, the Jews suffered more than from the ukase itself. Very often it happened that when a farmer and his family went to town for the "holy days," he would not be permitted to return after Yom Kippur, on the ground that he was a new settler. When a farmer married his daughter to some young man from the city, and wanted to take his son-in-law to his own home, the police would not permit the young son-in-law to come into the village. Still worse was the edict against the Jews who had settled in Finland, after the ukase of May 3, to leave the province. Those who were thus exiled from Finland were practically compelled to live in the cities and

*"Bjlv"—The name is formed from the first letters of "Beth Jacob L'cha Venelcha" ("Oh, House of Jacob, let us be up and going.")

*"Shmita"—The system of allowing land to lie "fallow" every seventh year—required by the Mosaic law (in Palestine only).

to send their children to the Jewish chedorim, and adopted once more Jewish ways and customs.

As a characteristic incident, let me cite that several hundred Jewish students from St. Petersburg sent to Vilna for "tephillim." In many cities "fasts" were observed, and special prayers of grace were said; and the student-youth (notoriously irreligious), repaired to the synagogues, to pray and weep.

The Jewish millionaire, Baron Horace Ginsberg, called a conference at his home in St. Petersburg, of representative Jews, to decide upon ways and means of putting an end to the pogroms To this assembly came also Reb Isaac Elhanan Spector, of blessed memory, Gaon and Rabbi of Kovno and most celebrated Talmudist of his time; and also a certain delegate from Mohilev. When, after the conference had opened, the awful situation of the Jews was revealed by the delegates, the representative from Mohilev was stricken with apoplexy, and died right there at the conference.

It was decided at this assembly (as-ifah) to bribe the Minister of the Interior, Ignatieff, so that he might cease his persecutions of the Jews. The Minister, Ignatieff, who, as a matter of fact, was always ready to earn an occasional rouble on the side (as was later proven to the Czar), made use of this opportunity to vent his hatred on the Jews. He received the bribe and hastened to his master, to whom he made complaint of the attempt to "corrupt" him. As a result Baron Ginsberg found himself in difficulties. He was obliged to leave St. Petersburg, and lost half of his wealth. Three years later, however, he found it possible to return to St. Petersburg and resume charge of his business affairs.

A great number of "supposed Jews," who had long served at the altar of assimilation, and in whom there lurked a deep resentment toward Judaism—now became converts (to Cristianity). This was far from being a misfortune for Russian Judaism; on the contrary, the Russian Jewry, thus at one stroke, was purged of a great many undesirable elements which could only injure the others. Many, however, who had been baptized before now forsook their adopted faith, rejoined the banner of the camp of Judah. The repenting ones responded eagerly and with alacrity to every call in the Jews' hour of need, and proved that the "Jordan-water" (baptismal water) had not extinguished the Jewish spirit within them. They had remained Jews with all the fervor of their souls.

Professor Chwolson wrote many articles in the Russian newspapers in which he stormed against the pogroms. The great poet, Constantine Shapiro, of St. Petersburg, who had been converted a long time before, published a Hebrew poem in Rabinowitz's 'Year Book," in which he said: "In vain have you baptized me in waters of Jordan. My heart is Jewish, and such it will remain until my last breath." He wrote this knowing the danger he would be in if the Russian Church ever discovered his spiritual communion with Judaism. Many other baptized Jews became true "repentants" ("ba'alei-t'shuvah") at that time.

In my poem, "The Pyramids," I have described that epoch when the "assimilated" Russian Jews perceived the error of their way, and returned to the old fold.

In the same year, in the month of July, 1881, my son Charles was born. Two weeks after his birth, a great fire broke out in Minsk, which devastated half the town. I was away from home at that time, to attend a wedding at Homel, at the home of the wealthy (g'vir) Levianof. My home in Minsk caught fire. and the chief of the police rescued my wife and the two-weeks'-old baby. When I returned from Homel I had no home, and we stayed with our brother-in-law about five versts from Minsk. It was only after Succoth, when Minsk had been rebuilt, that we returned there.

At that time, there formed in Minsk the first society of the "Chovevi Zion," whose object it was to colonize Palestine. When this organization had gathered sufficient funds. two delegates were sent out to buy tracts of land in Palestine. Arriving in Palestine they

Russian aristocracy or the Polish magnates. As soon as Alexander the Third ascended the Russian throne, Ebbon was reminded in no uncertain terms that he was nothing more nor less than a "Zhid." He was deprived of his position as bandmaster, and the Christian aristocracy closed its doors to him. This coarse rebuff struck him deeply. He fell victim to consumption and hurried off to Yalta, in the Crimea, for treatment. No one there knew that he was a Jew, and when, as he was about to die, a priest came to him to hear his last confession. Ebbon refused to receive him, and died. The police of Yalta inquired of Vilna, by telegraph, whether Ebbon was a Christian or Jew. Two days later the reply came from the Vilna chief of police that Ebbon was a Jew. The leaders of the Jewish congregation in Yalta were called, and demand was made upon them that they take charge of the body. This they were in no hurry to do, evidently wishing to be sure that he was indeed a Jew, before they would inter the remains in consecrated ground. The body could not be kept any longer, a common wagon served as a hearse, and the remains were buried in a Christian cemetery without any ceremony.

Such was the end of the great Ebbon, the famous artist, whose fantasies are still the delight of a world, whose waltzes and exquisite compositions are still admired. Among the many things sent back to his heirs in Vilna, were some manuscripts in which he gave free vent to the sorrows which oppressed him; in which he expressed his remorse at the many wrongs he had during his life-time committed against his nation.

The great Jewish author, Bogrov, almost had about the same sort of an end as Ebbon. He, too, regretted what he had done, condemned assimilation, and died with a pure Jewish heart. In his last year he defended the Russian Jews on many occasions, with his able pen, and was always engaged in warm combat with the anti-Semites. Tragedies such as these were very numerous in those days.

AFTER-EFFECTS.

While only a comparatively small number of Jews suffered directly from the pogroms—namely, those whose business affairs were ruined, or who suffered loss of property or life—the after-effects fell heavily upon all the Jews of Russia. Instead of aiding the unhappy, terrified Jews, as might in all justice have been expected, the government began a series of "bloodless pogroms," which exacted heavier sacrifices from the Jews than the riots of the hoodlums. Alexander the Third threw off his mask, and stod revealed before the world as a confirmed and fanatical anti-Semite. He openly declared dislike for the Jews, and when the Jewish representatives appeared before him to plead for mercy, answered, "The frontier is open for you."* The new Minister of the Interior, Count Ignatieff, grasped the full import of this phrase; he understood at once that Alexander was not particularly anxious to have Jews in his domains, and at once set to work at schemes which would force the Jews to leave Russia. Such means were rapidly found. He began to issue ukase after ukase directed against the Jews, depriving them of civil liberties which they had heretofore enjoyed, few as they were. The most unbearable of these decrees were those which forbade the Jews to live in the villages, and which denied the privileges of the Universities to all but a very small percentage of Jews.

The Russian Jews sobered up from the orgies of assimilation, and its worshippers abandoned their idol. Those who had almost forgotten that they were from the camp of Israel, began to return to its tents. The Jewish physicians, jurists, technologists, and the entire so-called Jewish "intelligencia," who had never heretofore cared to speak a word of Yiddish to a Jew, resumed their native tongue; they began

*Zapadnaia graniza dlia vos othrita." —This historic utterance is also attributed to Count Melchnikof, the Government attorney, at the trial of the Kiev rioters.

them, and their children, born of Christian wives, whom the mothers reared as Christians, and in whom they implanted a deep hatred for everything Jewish. These very children would laugh at their fathers, and ridicule them at every opportunity. All this they have fully realized within the last twenty-five years, and a great many of them have returned to Judaism.

The departure from Judaism was very easy, but not so to return. Many tragedies resulted. I will here mention only the terrible tragedies which have happened to some of our famous authors and artists. For our Jewish dramatists these may serve as excellent material for the Jewish stage.

The great Jewish author, Leo Levanda, who, in his younger day, was not a bit loth to caricature the Jews with his clever pen, had a fellow-student in the Vilna Rabbinical Seminary named Sorkin. Sorkin later went to Kiev, and made that city his permaent home. He fell in love with a Christian girl, was converted (to Christianity), and married her. They had several children. Yet he very soon began to feel unhappy. His Christian wife could not agree with him; she would quarrel with him and call him "Zhid." His very children treated him no better. His conscience troubled him greatly, and he repented his misstep, but he dared not show his regret openly, for in Russia converted Jews are scrutinized too scrupulously. Nevertheless, he translated the book, "Efes Domim," by Isaac Levensohn, from Hebrew into Russian. This book demonstrates clearly that the belief that Jews need Christian blood for the Passover is a vile falsehood. To this translation, Sorkin wrote a powerful preface, in which his pure Jewish heart and pure Jewish feelings are touchingly depicted.

When the great "pogrom" in Kiev broke out against the Jews, his sons joined the hoodlums in the Jew-robbing and the Jew-beating. Of course Sorkin did not suspect this. Towards evening his sons returned home, intoxicated and laden with articles which they had plundered in Jewish houses and Jewish stores. Their mother greeted them with joy and praised their "heroism."

"What is this?" "What things are these?" Sorkin asked, his heart almost ceasing to beat at the flash of suspicions.

"Oh, pa," one of the sons replied, "we have performed a holy deed."

"We acted like good Christians," replied the other son. "We wreaked vengeance upon the accursed Jews who crucified our Saviour, and tortured him on the cross."

His blood almost froze at the words, but he kept his silence. He knew but too well that the slightest protest on his part would mean banishment to Siberia, and that his own children would be the ones to denounce him. But endure this longer, he could not. He quietly got together a few hundred roubles, stole out of his house and hurried off to Vilna to his old friend, Leo Levanda, to whom he confided his heart's bitter secrets.

By that time, Levanda, too, was full of remorse. And as he listened to his friend Sorkin, he fell to sobbing. Sorkin spent a few days with his friend Levanda. Each day brought news of fresh "pogroms" in various cities. Sorkin could stand this no longer. He locked himself in his room and hanged himself.

The news of Sorkin's suicide overwhelmed Levanda. He fell into despondency, then melancholia, and finally became violently insane. He broke his furniture, destroyed his books and manuscripts, and attacked the people about him. His friends took him to St. Petersburg in the hope of curing him there. But it was too late, and, after two years of pain and suffering, he died.

At his tragic death I wrote the "Levanda Elegy," which has been arranged for musical (piano) accompaniment in Yiddish and Russian.

The famous musician, composer, and bandmaster of the Vilna Theatre, Ebbon, also fell a victim on the altar of "assimilation." He never cared to come into any contact whatever with Jews, was a welcome visitor at the home of the Governor-General of Vilna and always moved in the society of the

Jewish young men emigrated to Palestine, where they founded the first Jewish colonies, and devoted themselves to agriculture.

The first who became enthusiasts of the Zionist movement were the greater number of Jewish literary men, the wiser among the rabbis, and almost the entire Jewish youth. The Jewish g'virim ("rich"), a great many of the rabbis, and the chassidim, with their rabbis, were strongly opposed to the movement. From the University of Charkow, twenty Jewish students started for Palestine. When they passed through Minsk, they visited me, and I wrote for them my song "Shivas Zion" (Return to Zion), in Yiddish and Hebrew. As I write this chapter twenty years have passed since I composed that song, and I cannot cease wondering how accurately I foretold events. In that song I compared the Zionist movement to a great stream, which has its source in a tiny rill, which threads along, but grows larger and larger by the addition of tributaries, until it becomes large enough to be navigated by great vessels. So it was with the Zionist movement. At first it was very small; it was only talked about. Later something was done. The first of these were the students from Charkow. At a later time a conference was held on the subject at Druzgenick, in the government of Grodno, which was attended by the Gaon Reb Samuel Mohilever, of blessed memory, and many other rabbis. Still greater, still stronger, and more effective was the Zionist movement made by Dr. Theodor Herzl, of blessed memory, with the publication of his book, "Der Judenstadt. He was the founder of the modern political Zionism, and he succeeded in interesting the greatest Jewish men of Europe, such as Dr. Max Nordau, Israel Zangwill, Bernard Lazare, -Professor Lombroso, and many others. He called together the great Jewish congresses in Basle and London, and he founded the Jewish "Colonial Bank" in London, and established the Actions Committee in Vienna.

Modern Zionism, in the short time of its existence, has already achieved so signal success as no single Jewish effort has ever done before. It has awakened the Jewish national consciousness —which had been dormant for a thousand years. It has made the Jews Jews indeed, and assembled them under one banner. The opponents of Zionism can find fault with only its material aspect, asserting that the entire Zionist scheme is merely a Utopia; that the establishment of a Jewish autonomy in Palestine is only a dream, which could never be realized; but they must admit that it has already achieved a great deal from the moral standpoint. It has awakened almost the entire Jewish people to a new life. It has torn the Jewish young away from the vain dreams of "assimilation," with which they had deceived themselves, and restored to them the amount of self-respect such as they had not felt before. Zionism has welded the various Jewish parties and fractions, into one body. There has been, as a result, Jewish unity, and that alone, is a great victory.

The Jewish writers who had before helped with their pen to defame the Jew, the weak-minded Jews who had gone over to Christianity with the sole aim of gaining equal rights with the Christians, and all who had sought their salvation and happiness in "assimilation," saw clearly that they had erred. Having sought to blacken the character of the Jew they defiled only themselves, and had not gained a whit more respect from the Christians, the converted "meshummadim" found that the adopted "cross" did not protect them from persecution and insult, that they were still regarded and treated as "strangers," and the "assimilated" found very quickly that for the price of their Judaism they bought little more than lasting torture. They found themselves neither here nor there. They were neither Jews nor Christians; their Christian wives bore them no love, showed them less respect, and at every opportunity accorded them the foul title "Zhid."* Still greater was the chasm between

*"Zhid"—A Russian slang epithet for "Jew," similar to the English "sheeny." The word itself is Polish.

opposed to this violence. A little later it became very evident that this bloody movement originated with the Government. It was noticed that the Jews were not protected against the rioters. The soldiers who were sent presumably to protect the Jews were always ordered out on the third day; that is, when everything had been stolen, demolished, and destroyed. When the soldiers finally did make their appearance, they did not allow the Jews to protect themselves against the rioters; nor did they molest the "moujiks" in their bloody work; these were allowed to destroy and to rob. The officers only bade them, "Gospoda, Po-Tische!" (A little quieter, gentlemen). In other words, "Beat, murder, destroy, only make no noise about it!"

When the "pogroms" had spread through the entire Jewish Pale, and protests against Russian brutality were raised all over Europe, the Russian Minister of the Interior ordered conferences to be held in all the turbulent districts, to ascertain the causes of the pogroms. The real purpose of these conferences was to enable Russia to put in a "disclaimer."

To these conferences Jewish delegates were also invited, but they played only a minor and sad part; the Christian delegates were well-known anti-Semites, who had already distinguished themselves by the virulent hatred of the Jews. At the meetings they gave free vent to their animosities, and made all sorts of charges against the Jews. All Jews were declared to be swindlers, thieves, parasites and vampires, who foisted themselves on the Russian people; and because the Russian people could no longer bear the "Jewish yoke," they made "pogroms." With such unfounded charges, the protests of the "foreigners" were smothered. When the Jewish delegates wished to make reply, and refute these "bilbulim," (false charges), they were not allowed to speak.

It became evident to the Russian Jews that the source of pogroms, and of all the new, harsh edicts which came in such rapid profusion, was none other than the Government itself. Official, though not avowed, emissaries were sent into the villages and towns to incite the "moujiks" against the Jews; but to save appearances, the Government would cause the arrest of two or three out of a whole band of rioters and sentence them to two days' detention. Only then did the Russian Jews clearly perceive that they had nothing to expect from Russia—tha their property and blood was at the mercy of all.

Out of this despair came cool, calm judgment. The Jewish intelligent classes, who had believed that Russification and modern civilization would prove the Jew's true salvation, now realized their grievous error. They saw, at least, that it was in vain that they went through the "antics" of Russification.

A great many of the Jewish literary men, who had believed that only assimilation would bring the redemption of the Jew, now saw their error, and began to retreat from the path which they had laid out for the Jewish youth. Love for their people once more stirred in their breasts, when they beheld the intense hatred which the Russian Government bore toward the Jews, and that it not only closed all educational institutions to them, but even barred them from all means of earning their livelihood honorably. A great discussion began in the Jewish newspapers. What was to be done? was the question, until Dr. Pinsker published his pamphlet on "Auto-Emancipation," and pointed to emigration.

On the question of emigration, too, the Russian Jews immediately divided into two (more or less hostile) camps; the "practical" men and the "idealists." The "practicals" began to emigrate to America, to a land which received them with open arms, and gave them rights, or terms of equality with all Americans. The idealists found that for them the best home is the old Zion. At that time an English nobleman (a Christian), Sir Oliphant, argued strongly for the restoration of the Jews to Palestine, and he made several trips to Constantinople, to negotiate with the Sultan on this subject. This started the first Zionist movement, and many

veiled over and hidden so that the censor would allow it to be published. One year later I wrote my song, "Ma Nishtanah" (Wherefore the Difference?), in two parts. In that song I called the attention of the young people of the new generation to the mistake which they were making, of separating from the Jewish religion (Emunoh).

In that song are found, for instance, such stanzas as these:

פונקט וויא רעדער אין אָ וואָגען.
וואָס דיא משא ציעהט —
ווען דער סוואָרען איז פערשלאָגען.
געהט דיא משא מיט;
נעהמט איהר נאָר ארויס דעם סוואָרען,
קען שוין מעהר ניט געהן —
דיא פאָדער־רעדער אויף פריהער פאָהרען
דיא הינטערשטע בלייבט שטעהן.
דיא נייע וועלט אויף פריהער פאָהרען
צו בילדונג באַרג ארויף;
דיא אמונה איז דער סוואָרען.
וואָס האַלט בוידען אויף.
האַלט־זשע שטייפער אייער גלויבען,
ווען איהר אַפריהער געהט!
זאָנסט לויפט איהר אַליין נאָר אויבען
דער גאַנצער וואָגען שטעהט.

Many great Jewish literary men visited me when they passed through Minsk, and spent some time with me. In 1873, I was visited by the great "Maskil," and author Reb Eliezer Hacohen Zweifel, who spent some time at my house, and the days I dearly remember still. He was then publishing his book, "Sanegor," in Hebrew, and "Tochahath Haim" and "Musar Haskel," in Yiddish.

On July 8, 1873, my oldest son, Phillip, was born. After all the misery which I had suffered, his birth came like a gracious gift from Heaven. I received new courage and new hopes.

At that time I composed many songs, of which the following attracted most attention: "The Hypocrite," "The Moon," "Sacrificed for Family Pride," and "The Isborschik." What induced me to write the song, "The Isborschik," the following incident, which I have been unable to forget: I was invited to Vilna to attend a wedding. At the feast, while I was in the middle of my recital, the "impressors" suddenly came in, accompanied by Cossacks, and led away the groom. This sad occurence affected me deeply, and I said some harsh things about Kohol (the "commune"). Soon afterwards, some "impressors" and Cossacks came to my hotel, and they led me off, as once in Bobruisk, to the barracks. As I was 32 years old, and my brother Akiba was still a soldier. True, I was not detained long. I was set free with a warning not to criticize the commune "bosses." For a long time I maintained a discreet silence; but, in 1874, when Alexander the Second, by ukase, abolished the old system of recruiting and introduced the new system, I wrote my song, "The Isborschik," and sang it at every opportunity, to the great satisfaction of the Jewish masses, who were freed from the commune impressors and the other commune vampires.

In 1881, I opened a dry goods store in Minsk, hoping thereby to be enabled to discard my "trade," but the enterprise did not succeed. For eighteen months I labored with it, and in the end lost my little capital, and was obliged to close the store.

In March of 1881, Alexander the Second died, and all the Jews in Russia mourned sincerely. His death served as a signal for all the Russian anti-Semites to begin a series of terrible riots ("pogroms") against the Russian Jews. And only four weeks after the death of Alexander the Second, April 23, 1881, the first "pogrom" in "Elizabeth grad" occurred. On May 15th, this was repeated in Kieff, and immediately afterwards riots broke out in many other cities. It seemed as if the anti-Semites only waited for Alexander the Second's death, to swoop down upon the Jews and beat them mercilessly.

A panic reigned among the five million Jews of Russia. All their courage seemed to have disappeared. No one felt safe. His belongings, even his life, seemed to be in constant peril. The pogroms came upon the Russian Jews unexpectedly, like a thunder-bolt from the clear sky. At first every one believed that the "pogroms" originated among the half-savage peasants, who suddenly took a notion to rob the Jews, but that the Goernment was thoroughly

Reb Israel Salanter advised me to leave Vilna at once. I hired a coach to take us to Minsk. We chose Minsk for two reasons. First, my wife's parents lived there; and secondly, because Minsk was free from cholera. On the eve of Tisha-b'Ab, my wife, our little girl, Ite-Keile, and myself started out from Vilna. On the road a few miles from Smargon, this, our last child, became sick of the cholera. We brought her to Smargon, where she died, and where we buried her. We arrived in Minsk, but my wife's health was broken. She could not endure all these misfortunes, and contracted a lung disease. A short time later, four days in Elul, 5632 (1872), after we had been married nine years, she died. She rests in the cemetery in Minsk, and on her tomb I caused to be inscribed the following (freely translated from the Hebrew):

"Here rests a loving woman, young in years, Woe the loss!
Her ten children hath she buried in her life, and childless she descended after them."

Six weeks after my arrival in Minsk, on the eve of Rosh-Hoshanah, 5632, I wrote my song "To the Year 5632," or, "The Bell of the Mail-Wagon." From 1871-72, I wrote the best and most of my songs. The great and sudden misfortune which bereaved me of my family, opened my mouth, as happened to Job in his time. Like he, I had suffered shock after shock, and even more than he was a punished, for death took away also my wife. In that year I wrote the songs: "The Railway," "The New World," "The Sandek,"[22] and the greater part o' my drama, "The Sale of Joseph."

Reb Joshua Feighelson, one of the most distinguished Talmudists and scholars of that time, who lived near me, and who was my intimate friend, arranged the shidduch (alliance) between my present wife and myself. She comes of an excellent family of scholars and distinguished men.

The two foreign growths, "Russification" and Assimiliation," which the Russian Jews planted and allowed to flourish in their midst, began to yield their bitter fruit. Jewish young men participated in the revolutionary movement, which in those days spread rapidly throughout Russia. One night, in the early part of 1872, the police arrested forty Jewish young men in Vilna, on the charge of being Nihilists. General Patapov, who was at that time the Governor-General of the Vilna District, invited some representative Jews to a conference. There came to him Reb Matthias Strashun, Reb Yenkele Kovner (Jacob Baritt), Reb Samuel Pieskin, and Reb Yekele, Reb Zalmon, Reb Uriah's.* Potapav received them and turned on them in this wise:

"To all the other good qualities which you Jews possess, about the only thing you need is to become Nihilists, too."

Panic possessed the Jewish representatives.

"We! Nihilists?" one asked.

"Your children are, at any rate," Patapov replied; "they have become so through the bad education you are giving them."

"Pardon me, General," Yankele Kovner answered. "This is not quite right! As long as we educated our children there were no Nihilists among us; but as soon as you took the education of our children into your hands they became so."

This reply of Reb Yankele Kovner (Jacob Baritt), had its serious consequences for the Russian Jews. General Potapov transmitted this statement to St. Petersburg (accompanied no doubt by some voluminous insinuating commentaries), and a short time later an ukase ordering the Rabbinical seminaries in Vilna and Zhitomir closed.

At that time I composed my song, "Shulamith" in Yiddish and in Hebrew. In it are reflected the Jewish sufferings of that time. I had to write it in the form of an allegory—every thought

*This manner of popularly naming well-known people was common. Thus, if "Reb Zalmon" was very prominent, his son, his son-in-law, Samuel, was Reb Samuel Reb Zalmon's, etc.

jurists, engineers, and technologists, who had succeeded almost entirely in their striving for "assimilation," and had obtained more or less lucrative Government positions. To be safe in their berths they thought it necessary to flatter the higher Christian officials, and to insinuate themselves in the good graces of the Christian public. And the very best way to win such appreciation in the eyes of the Christians was to ridicule and criticise all that was Jewish, even their own fathers and mothers, their sisters and brothers. For the honor of being invited to a ball in some club, and to dance with some Christian belle, they turned loose torrents of abuse on their own people. And that which those petty doctors, lawyers, and engineers could do only with their tongues, our "literary" men did with more power with their venomous pens. They published works in which they created hideous Jewish types and characters; they attributed to Judaism faults which it never had, and always depicted the Jew in most repulsive colors. To this category of literary men belonged Bogrov and Levanda, with their Russian writings. (Both able writers in Russia. Levanda especially had a remarkable hold on the attention of the Russian Jews. Bogrov became a convert to the Greek Orthodox Church. For both, see Jewish Encyclopedia.)

Later, when they saw the failure of "assimililation,' they turned their foils against Israel's enemies, and atoned for their early errors.

There were many "assimilators," it must be stated, who did not desert the Jewish standard; and, although they believed that "assimilation" and "Russification" would improve the condition of the Russian Jews, they fought ably, nevertheless, for the old Judaism. Professor Chwolson, Orshansky, and Dr. Rabinowitch (translator of the Talmud into French), defended the old Judaism.

Against Russification and assimilation, and in general against too feverish a movement for general education among the Russian Jews, stood also the great Jewish author, Shalom Jacob Abramovich, or, as he signs himself in pseudonym, "Mendeli Mocher S'forim." He insisted that the Jew must first receive equal civil rights with all the other Russian subjects, and then he can be trusted to take care of his education. As long, however, as all ways are closed to him, and he must continually worry about a means of livelihood, he cannot center his mind on philosophy or science. The peasants were first freed, and the schools were built for them. Why should not the government do the same for the Jew? In his great novel, "Die Kliatsche" (The Dobbin), Sholam J. Abramovich says: "No tricks, no dancing before eating! "Give the dobbin (Israel) something to eat first, and then you may teach her how to dance." He did not speak to the Jews, who were helpless. He addressed himself to the Government, which could help the Jews, if it but wished to do so. Of course he could not write a book like "The Kliatsche" in Russian, because the censor would not permit it to be published. He therefore wrote it in plain, homely Yiddish, and in this way taught the common Jewish masses how to make answer to Russian anti-Semites whenever necessary.

I can testify that Shalom Jacob Abramovich had great difficulty in having the "Kliatsche" published. He went with it from censor to censor. None of them would permit its publication. Somehow or other, they seemed to feel that by "dobbin" was meant Russian Jewry, and by the driver, the Czar. He finally found a censor who either was not, or did not care to be too wise, who permitted him to publish the book.

MY COMING TO MINSK.

In 1871, the chlera broke out in Vilna and wrought havoc in my family. Four days before Tisha b'Ab, my four-year-old son, Akiba, became sick with the cholera. On the next day my elder daughter, Pessie, became ill with the same affliction, and, on the third day, my younger daughter, Leah. All three died, one after the other. My wife and I were struck with despair.

the building of the Tower of Babel (Dor Haflogo). Here, as there, one did not understand the other. If one called for "mortar" the other supplied "wood." The orthodox did not understand the maskilim, and the maskilim did not understand the orthodox. The younger generation did not understand either. The young men, and the pious "sons-in-law" who adopted the European culture believed that all the orthodox adherents—of the older generation —who spent their time in "labor and the study of the law," were of little worth; that all Jewish learning had lived its day and was now a matter of the past. Neither did they understand, howewer, the intent of the first "maskilim" in Russia. They did not know the aim of the "Haskoloh," and could not imagine the possibility that "Torah" and "Haskoloh" were of near kin, and they could go hand in hand. By the word "education," they understood, the destruction and extermination of all that was in any way Jewish. And when Judah Leib Gordon sang to them, "O wake, my people, how long wilt thou sleep?" they interpreted him to mean that they should eradicate the old Judaism and destrov it.

In all cities and towns there blossomed forth a crop of brand-new "prophets." Fifteen, or twenty-year-old boys, the weight of whose learning might be borne by a little ant while walking up hill, regarded themselves seriously as the "great in Israel," as philosophers and thinkers. He who could write a few lines of Hebrew, Russian, and German thought himself a wonder, a prodigy of wisdom and literary excellence. Each of them believed that it was his duty to be a preacher to, and to upbraid, his people; and that to him was given the power of "curing the defects" of the Jews. Any one who wants to have a clear conception of those deluded "educated," need but to turn the leaves of the first years of the Hebrew newspapers, "Hamagid," "Hamelitz," and the "Hacarmel." He will find them, these Jewish "preachers," in all their ridiculousness, in all the poverty of their intelligence. If, for instance, a young student of the Rabbinical seminary wanted to impress his father, some tailor, or butcher, with the magnitude and depth of his learning, he would publish in one of the above-named newspapers some article in which he poured forth the rankest abuse on the Jewish yeshiba, or the synagogues. These "articles always began with some "poetical" outbursts, with a flood of "eloquent' platitudes, and pompous verbosity, for instance:

"As the sun, the moon, and the milliards of stars travel through the deep blue space; just as the flowers open their tiny mouths and sent forth their odoriferous fragrance to the clouds; just as the shepherd homeward leads his herd from the pasture, while the red cows ring the little bells about their necks; and as the mighty ocean floods half the world with its waves, etc., etc., so does the sun of culture shine, light, sparkle, dazzle, and so his waves have washed off the heap of mold which the Talmudists have brought into the camp of Judaism." etc.

And when one of these "literary men" had to report some such important news as the burning of some "bath-house"* in his town, he would usually begin with a tirade somewhat as follows:

"Inasmuch as all the Jews had hitherto lived, like the bat in the darkness, and as now the sun of culture shines forth in all its splendor, the years of darkness having passed, fanaticism is no more, nor does the envy and hatred of people to people exist. Jew and Christian have now become brothers," etc.

Such were our "prophets" who preached to us "Russification" and assimilation in those days, but they were not the worst; we had at that time a worse, more dangerous class—the Jewish anti-Semites.

At that time there had already sprung up a large number of Jewish literary men, who wrote in various foreign languages; of Jewish physicians, Jewish

*The 'bath-house," in the small Russian town, serves also as a sort of clubhouse on Fridays, and an exchange for all matters "political."

Nicholas the First tried to accomplish his end through the mailed fist, and Alexander the Second with silk gloves. Nicholas tried to bring this about by the bloody "ukase;" Alexander by a mild policy. Nicholas and Alexander did not know, or had forgotten the maxim of Frederick the Great about the Jews: "Freedom makes them Christians." How far this maxim is true, I had the opportunity to see for myself. I saw that despite all the terrible decrees of Nicholas the First, the Jews remained true Jews, and Judaism remained strong. And I also saw to what great extent the "mild policy" of Alexander the Second weakened Judaism. In the days of Alexander the Second many more Jews were converted to Christianity than in the bitter days of Nicholas the First; and many who were indeed not converted remained but caricatures of real Jews.

The so-called 'Jewish aristocracy" in Russia, and especially the wealthy Jews of North Russia, of St. Petersburg, Moscow, and Charkow, "Russified" at top-speed. They removed from their homes and their home-life anything that was in the least degree Jewish. They shattered all that for thousands of years had been holy and dear to the Jew. Like apes, they imitated the manners and customs of the Christians; thus, at Christmas, they, too, would have a Christmas tree at their homes. The younger children did not even know that they descended from Jews (as was the case in the first "Pogroms." when the children asked their parents 'Why do they beat us? Are we, too, Jews?") If a mother still clung to some of the old Jewish customs, her children would sneer at her as a "Jewess;" the father was ashamed to converse with another Jew in public, or to have any intercourse with Jews. His acquaintances, or the "friends" who visited him, were all Christians. Many of them received no Jews, however able, into their service (as clerks, assistants, etc.). They would criticise Judaism more savagely than the Christian anti-Semites. These were the Russified Jews who. be it remembered, were not converted; this state of offairs was the direct result of Alexander the Second's "mild policy," and of the "freedom" he granted us.

Unfortunately, our literary men, the so-caled "prophets of the generation," did not understand this, and persuaded the masses of the people that the day of redemption was at hand, and that soon equal rights would be granted them all over the world; that all nations already regretted the injustice done to the Jew through the long centuries. And to hasten this "redemption" (Geulah), a whole literature was created, the object of which was the uprooting of the old in "the Jewish Garden" and implanting therein the new, which had no relation to Judaism. If they wrote a Jewish romance "Helen" was sure to be a heavenly angel, and "Sara" a mere household drudge. In a drama, "Yossel" was ever the "villain;" whereas "Ossip" was a model of physical and mental perfection. An honest orthodox Jew was the "fanatic," but some shallow fop, rigged out in "swell" attire, was invariably the "progressive," "educated" man, and the philosopher.

In my songs there is always reechoed the "tone" of the times. I have always sought to give in my songs a true picture of the period through which I passed. My aim always was to have some effect on my brethren through my pen; and this, I believe, should be the aim of every author and poet. If he does not hold the aim before him always, his literary products, his poems are hardly worth even the little ink used in writing them. In those days of "Russification," of hunting after the strange civilization, I wrote the following songs: "The Bird." "Rachel Weeping for Her Children." "Der Puster Frant" (The Dude), "The Old Father," "False Show" (Die Fermaskirte Welt), "The Old World and the New," "To a Ten-Ruble Bill," "The Pen," "We Are Children," "The Wise Poor Man," "Harmful Education," "Der Yiddish Erev-Yom Tov," and many others. In all of these I showed the people, pictures of their life, and drew attention to their moral foibles.

The first stage of the Jewish "Haskoloh" in Russia may be compared to

great care taken to choose healthy, easily digested foods. These principles are still more important to one who is hungry, who has abstained from food for any length of time. He should select the healthy and light foods, and partake of little at first, until the powers of digestion are fully restored. Should he neglect to observe these simple rules, he will ruin his digestive system, the food will become poison to him, and he may contract a protracted disease which no physician will be able to cure.

This is exactly what happened to our Russian Jews from 1860 to 1880. For many long centuries they had endured an "intellectual" fast. The government had debarred them from the world's culture. They were closely packed together in the narrow and dark Ghettoes. They knew of their synagogues, yeshibas and prayer-houses (kloisen), on the one hand, and on the other hand of their little stores and inns. That there was a great world beyond and without, a world of culture, education and civilization—of this they had only heard. A great many of them strove to break through the "bounds" that confined them and to step into the world of light and life; but the Cossack, his lead-laden whip in hand, stood there ready to drive them back.

The thirst for education and civilization became daily more intense and reached the utmost limit of endurance. Five million Russian Jews raised their hands to the government and pleaded for mercy. "Release us from this Ghetto! We, too, are human beings! Give us breathing space! Give us light! We are faint and starving!" And the Cossack promptly answered "Nazad! (Back!) Here you are, and here you remain—not one step further!"

And all at once, lo! there came a light! Alexander the Second, as soon as he ascended the throne, opened wide the doors of the Ghetto, and the Russian Jews, young and old, men and women, rushed to the new culture. All crowded to the "sweet dish," and no time was lost in making up for the ages-long intellectual fast.

Here happened what usually occurs after a long fast. The wiser partook of these foods with discretion. They selected the ingredients which were healthy and which their system could digest. All unripe, objectionable foods they rejected; their main object was to select the foods which the Jewish system could assimilate. The governing principle was to unite the Jewish learning with the new culture. They knew that among the new "foods" there were many that were injurious and unhealthy, though the defects were disguised by alluring spices; but those who had not lost the innate unerring Jewish "scent" found no difficulty in distinguishing that which was sound from the injurious, and therefore remained strong and healthy (faithful Jews) to this very day.

Others (and they formed the greater part of the Russian Jews), seized things as they came. Whether "kosher," or "treifa," wholesome or injurious—everything was acceptable. Nay, the more dangerous "foods" because of their more inviting accessories were devoured with even greater relish. And these "foods" were gorged at such a rate that "constitutional disorder" came on at once. Those who were a little wiser somehow shook off the objectionable matter, and became "healthy" again; a great number "died," and still a greater number are dangerously ill to this very day.

The "sick" among our Russian brethren, those who partook of dangerous quantities of the strange foods, believed that they would solve all difficulties by "Russification." That is, by abandoning the old Jewish culture and by adopting Russian mannerisms and customs—by ceasing to lead Jewish lives, and leading the lives of Russians. A great number of Jewish literary men of those times believed that the Russian Jew would become "Russified," and would adopt modern civilization, that they would receive full and equal rights—on the same terms as the other nationalties. These literary men were dazzled by the little liberty which Alexander the Second granted the Russian Jews, and they did not understand that he pursued the same object as his father Nicholas the First. The object was to "Russify" the Jews. Except that

his boy, "Motke,' (Mark Antokolsky), had been stealing out of the "cheder," where he studied "Gemorah" with "mefarshim" (commentaries), and had gone secretly to the garret, to carve some "toys" and "images"—he beat him with great brutality. Once, upon finding Motke in the garret, intent upon carving figures, he dragged him down, crying "Rosho! (Wicked One) Why it is written plainly 'Thou shalt not make for thee any graven image, or any likeness!'" He then put him out in the court-yard, in a heavy frost, and compelled him to pump water for several hours. This great genius almost perished from the effects of this exposure.

My other comrade, Leibke (Leon Cantor), had to suffer similar parental oppression. When his father found some "contrabrand" (that is, some pamphlet. Hebrew, or Russian, or German) in the boy's possession, Leibke got his share with no gentle hand. As for me, my situation was a thousand times worse. I was an orphan, and a poor orphan at that. I was in constant peril, and had to be on my guard, even against my comrades. Of so poor and defenseless an "apikoros" as myself, the kohol would have made short work; they would have shaved half of my head (as the custom was) thrown me into a military coat, and sent me, like my brother Akiba, to some peasant in Kamschatka, or in Turkestan, and what could I have done? When I wished to visit the "maskilim," I had to go by stealth lest I suffer the consequences of detention.

The garb which Jewish men and women wore in those times were generally fashioned in Asiatic style. The men's coat was the "zupitze," a sort of long capote coat, which reached to the ground, and was bordered by a band of velvet which encircled the throat, and then came across the shoulders, the chest, and past the knees to the bottom. The surtout of the common and poorer people was known as the "kooba;" among the rich and the scholars, this same cloak was called a "delie.' It was a sort of gown, with sleeves reaching to the ground, which were really never used by the wearer; they either wafted about like the sails of a windmill, or dragged behind like the wings of some sick bird. Hats were mostly made of wool or fur, but in various shapes, and known by distinctive names. There were the "ear-hats" shtreimelach, "chabadnitzes," "breitlach," "halfmoons" (halbe l'vanoh's), and many others. But each class of Jews wore its distinctive hat. Thus, a scholar always worea shtreimel, a chassid—his habadnitze. The "common people" wore other sorts of hats. Pantaloons were made of yellow nankin, very short, and fastened with strings over the stockings. Boots were not yet known; instead "pantofel" were worn (hob-nailed slippers). Regularly each Friday at the bath, heads were shaved in "honor of the Sabbath," except that the long "payas" (cork-screw curls) were left. The fastidious used to wear two "payas" on each side of the face.

The women, too, even the very young ones, had their heads shaved. They used to wear a "heibel," with a cleverly arranged veil, and above this a shawl conspicuously knotted in front. They also wore a bodice with a "zaleschke" in front. Their "pantofel" were short, with very high heels. Above all came a loose white gown, reaching to the ground and fastened in front right below the chin, by a pin. There were many other queer fashions of clothes in vogue at the time.

An ukase ordering the Jews to dress after the manner of the Europeans was received as a "terrible misfortune." Fasts were ordered, and special prayers to God offered that the obnoxious edict be recalled; but all of no avail. The police enforced the new law rigidly, and in a very short time the Russian Jews became "Europeans."....

RUSSIFICATION AND ASSIMILATION.

It is an accepted law in the science of gastronomy that the digestive system must not be overburdened at any one time by too much food; that eating must not be done hastily, and, above all,

which I quenched my thirst for "enlightenment." There, too, were projected the famous monthlies and annuals, known in our literature as the "Pirchei-zofon" ("The Flowers of the South"). Here, too, was a mine of pure Jewish humor and wit. The witticisms and annecdotes here told are found in the collection of Ben Jacob's Epigrams. The greater part of them were passed across the table.

I still remember an amusing anecdote which has never left my mind. It was on Purim, and Adam Hacohen sent his gift to Reb Chaim L. Katzenellnbogen, with a poem entitled, "Shemesh, Yoreach Vehochav," that is, "Sun, Moon, and Stars," and recounted the great works of the three great men of the name of Moses. The great Moses was compared to the sun, Moses ben Maimon to the moon, and Moses Mendelssohn to a star.

Reb Chaim L. Katzenelenbogen also returned a gift with a poem, in which he pointed to the works of three others bearing the name of Moses—Moses Cordoveris, Moses de Leon and Moses Isserles. (Three great reactionary rabbis, well known for their unrelenting orthodoxy.) This poem was entitled, "Choshech, Anan, Vaarofel," that is, "Darkness, Cloud and Fog." Of course, no one dared publish that poem; its author would have been mobbed and stoned.

* * * * *

Here I will interrupt the narrative and revert to my boyish days. When I was a small boy, and we still lived in the Yatke Gass, in Vilna, in "Kochel's" Court, we had two neighbors, whose boys were my playmates. One of our neighbors was "Matthias the Sheinker," and his youngest boy, "Motke," became the famous sculptor Mark Antokolsky. Our second neighbor was "Yoshe the Chazzan," and his boy "Leibke" became the famous author Leon Cantor, Chief Rabbi of Libau, and the publisher and editor of the Hebrew journal "Hayom," in St. Petersburg. The three of us were rather troublesome chaps, and through our mischief-making often reaped a harvest of blows. Later, when we had become men, we met several times in various cities.

In our youthful days, the three of us, Mark Antokolsky, Leon Cantor, and myself suffered a great deal from the dark fanaticism of the age. Between the "forties" and the "fifties" of the nineteenth century, our Jewish masses were submerged in a sea of fanaticism and superstitiion. The name "apikoros" could be very easily acquired in those days. To carry a handkerchief on the Sabbath, to read a pamphlet of the new "Haskoloh" or to commit some other transgression of that sort, was sufficient to stamp one an "apikoros." And to be an "apikoros" meant to be a "free man"—in the sense that any one could do as he pleased with you. These "apikorsim" were treasure troves for the commune "bosses" and their impressors. They were ferreted out like hares in the field, trapped and condemned to military service. The "pious" commune leaders worked on the principle: "Let an 'apikoros,' rather than an 'honest' child, serve the Czar." The pleasure of being a soldier in the days of Nicholas I. I have already described. Even the "apikorsim" who, through some lucky chance were not drafted into the soldiery, were practicaly in a state of ex-communication, and no "good," and "pious" Jew would have aught to do with them. Such treatment they received not alone from strangers, but in some cases even their own parents and relatives hounded them. They were beaten without mercy, deprived of food, and were often driven out of their homes. The mothers of these unfortunates mourned for them as they would for the dead.

The great "gaon" and "zaddik," Reb Israel Salanter, when he learned that his son had gone to Berlin to study medicine, removed his shoes and sat down on the ground to observe "Shivah."*

"Matthias the Sheinker" learned that

---

*Shivah, literally "seven."—To sit "Shivah," to mourn seven days, is required by the Jewish ritual, on the death of a member of the immediate family.

and my earnings increased considerably. I must note here that the melodies to my first songs never did quite satisfy me, because I drew mainly upon the "motifs" of the chazzanim in the Vilna synagogues, and they were by no means musical. During my childhood the chazzan in the Vilna synagogues was "Ortschig the Chazzan." He was indeed brother to the famous chazzan of the Slutzk, known as the "Fiedele Chazzan" (violin chazzan), but he had not the latter's talent. Before becoming chazzan he had been a military drummer. Since I had nothing better to choose from, I adapted his melodies to my songs; hence my first songs lacked sufficient melody. Later my songs became much more melodious. For this I owe gratitude to the great chazzan, Reb Waserzweig, or Reb "Chaim Lomzer," who became the chazzan of Vilna. He was a good composer, and his book, "Shir Mikdash" ("Holy Song"), enjoyed a great success among those who loved Jewish music. The melodies to my later songs were written in his spirit.

* * * * *

In the meantime the Polish rebellion was spreading from day to day; and we had a time of unrest and disquiet in Lithuania and Poland. Rebels were daily hanged, shot, or exiled to the farthest governments in Siberia. But on the development of the Jewish spirit, and of the new Jewish culture (Haskoloh), the rebellion exerted no untoward influence. The Jews kept aloof and did not mix in political matters. They at that time devoted all their efforts to educating themselves, and to imbibing the spirit of European and modern civilization. Then were published the first Jewish newspapers in Russia, as the "Hamelitz," the "Hacarmel," in Hebrew. (The "Hamagid" appeared a few years earlier in Liek, Prussia), and the "Kol-Mevaser," in Yiddish. All these newspapers and a great number of "enlightenment-books" (haskoloh-sephorim) did not miss their mark. Through their influence the Russian Jews began to think, feel, and live in an atmosphere of greater refinement. On me also had they made a deep impression, and I applied myself still more diligently to the Jewish culture!

MY INTERCOURSE WITH MASKILIM.

After my wedding I was more independent and lived according to my own tastes and inclinations. I needed to account of my doings to no one, and feared no one, since I earned my living through my own efforts. My tastes and inclinations attracted me to that great light which had already penetrated every dark corner of Russian Jewry. Vilna had come to be popularly known as the "Jerusalem of Lithuania," because there was the throne of Jewish learning and wisdom. I was strongly drawn to the Jewish intellectual giants, who labored unceasingly in all the branches of science for their people. I became acquainted with the greatest among them, and was their constant guest. They included such splendid Jewish types as Reb Z'vi Hirsch Katzenellenbogen (known as the "Kav Hayoshor"); his son, Reb Chaim L. Katzenellenbogen, Adam Hacohen (Abraham-Ber Levenson, or simply "Beril Michaelikser"), Mordecai Plungian, Matthias Strashun, Isaac Ben-Jacob, Samuel Joseph Finn, Kalmon Shulman, Isaac Meir Dick, Joshua Steinberg* and many others.

Saturday evenings we would gather for the "third meal" at the home of Reb Hirsch Katzenellenbogen, and in winter frequently spend the time together till the small hours of the morning. There was the living fount of learning and wisdom (Torah and Chochma), and there, too, were begun he greater number of the new commentaries on the Bible, and the "Agudoth" of the Talmud. At these gatherings letters would be read from foreign Jewish maskilim, from Samuel Juda Luzzati, Geiger, Rappaport, and others, who were in spiritual sympathy with the maskilim of Vilna. There was the great and deep spiritual fountain from

*For these, see Jewish Encyclopedia.

hood; what little I did earn went to my lawyer. Each day I was dragged like a criminal to the police, and daily my troubles increased.

AFTER MY WEDDING.

It is curious how help often comes to us in life at the very time when need and despair are greatest, and when we have long abandoned hope. At the time when I struggled in Moses Warshaver's iron grip, and had not the least prospect to escape from him, something happened which led me from "slavery to freedom."

Some time previous to the above, the Polish rebellion broke out, and Count Mouravieff became Governor-General of the four governments of Vilna, Kovno, Grodno, and Minsk. He resided at Vilna, and from there all orders and ukases dealing with the Polish rebellion went forth. The war with the Poles began, and blood flowed freely.

I was so young then that I could not judge who was right in the bloody controversy; my childish instincts inclined me to the side of the stronger. I sympathized with Russia, and inspired by that sympathy, I composed a song, "The Polish Rebellion." I sang this song at the Jewish weddings to which I was invited, and my audiences enjoyed it greatly.

Now, it came to pass that I sang this song at a "rich" wedding in Vilna, at which a Russian colonel was a guest. He requested that my song be translated to him into Russian, and when the translation was given him, he found it worthy of being presented to the Governor-General, Count Mouravieff. This song pleased the Governor-General greatly, and, in recognition, he sent me a gift of twenty-five roubles through the colonel. Later, when the wealthy Reb Judah Apatov, of Vilna, came to visit the Governor-General, with whom he was on terms of friendship, Count Mouravieff praised me to him.

Immediately afterwards an opportunity came which made me acquainted with Reb Judah Apatov, of blessed memory, who through his great influence was very powerful in Vilna. He invited me to the wedding of his daughter and Reb "Abrehmele Parness." My songs and my sermon pleased him so much that he entered into friendly converse with me. I disclosed my sad condition to him, and told him of the bitter persecutions I had to endure from Moses Warshaver because of a false contract. Reb Judah Apatov promised to help me and kept his word. A short time later the contract was declared worthless and Moses Warshaver was obliged to leave Vilna.

I now began to breathe freely and to earn comfortable returns. But, day by day, the time set for my wedding approached. My father-in-law, Reb Hillel, the Chassid, insisted that the wedding take place immediately after Yom Kippur, and invited me to spend the holy days (yomim noraim) with him in the Samachvolovitz.

On the day after Yom Kippur, 1862, my wedding took place. I was then twenty-three years old, and was regarded by the town folk as a decidedly old bachelor. After the wedding my father-in-law thought it necessary to introduce me to the Rabbi of Kaidanov, and he took me to spend one Sabbath at the Rabbi's. He probably wanted to show the "Zaddik" what a "find" he had been blessed with for a son-in-law. The impression which the Rabbi of Kaidanov made upon me I described in my humorous song, "The Rabbi's Little Key." From this song, my father-in-law became only too fully aware of the "treasures" he had gotten, and did not bring me to his "zaddik" any more. Two months after my marriage, I again returned to Vilna.

At this time I set more seriously to work to compose songs. Of the songs that I composed then the following attracted most attention: "The Rouble," "The Iron Safe," "Childbirth," and "Yekele Bass" (in a separate volume—130 stanzas.

My name became known widely and I was called to weddings in Grodno, Warsaw, Dinanburg, Vitebsk, Kovno, Minsk, etc. The Libavo-Romayn Railway had just been built, and it became possible for me to attend weddings in distant places

composes such pleasing songs, and almost every evening I was invited to some social gathering. Crowds of people would assemble around the houses in which I sang my songs, and would listen until they learned them by heart. I noticed very soon that the singing of my songs yielded me better returns than my embroidery, from which I could never hope to have more than three roubles a week. And I decided to abandon that trade.

I will not sing my own praises, and will not say that my sucess as the people's bard, came solely from the excellence of my songs themselves. Of that the people must alone be the judge; but it is certain that I owe my success to the circumstance that at that time I was the "only one" in Russia. That is, I was the first one in Russia who composed songs together with appropriate melodies. There lived at that time in Galicia, Velvil Zbarser (Ehrenkranz), and Beril Broder; but there songs had not reached Russia, and especially Lithuania. Russia had as yet not a single railway, and intercourse with Galicia was very insignificant. Michael Gordon, too, had written some Yiddish songs, but he lived in Poltava, and Poltava was to all purposes as distant from Lithuania then as America is from Europe to-day. In those days the Russian Jews had no songs outside of my own, and to this my success in great measure is due.

I spent one year in Kovno, and so great was my success that I could well get along without doing any manual labor.

I returned to Vilna, where my songs had made my name known, and I began to officiate as a badhan at weddings. This was in 1861; and I then published my first volume, "New Songs" (Shirim Chadashim). In the same year the building of a railway from St. Petersburg to Warsaw, via Vilna, was begun. I then wrote "The Railway" ("Die Eisenbahn"). Sixteen years later I wrote another song with the same title in Minsk.

At the outset my new "profession" yielded me a very small income, for two reasons. First, because only the poor invited me to weddings, and my compensation naturally was small; and secondly, that the recital of my songs necessitated instrumental accompaniment. The musicians who furnished the accompaniment took away the greater share of my earnings. If they did not succeed in getting a very comfortable share right at the wedding, they frequently attacked me in the street on my way home, and forcibly took away the money. Later my fortunes improved. The rich began to invite me to their weddings, and then I was well paid. Each band of musicians in those days had its own badhan; and the rich families used to engage only those musicians who engaged me.

Before my songs had become known, Moses Warshaver shone alone like a bright star among the badhanim. He used to be invited to the weddings of the rich, and earned alike both glory and money. With my advent in the same "profession," I became a serious competitor. He tried to suppress me by various means, but without success, until he conceived a plan by which he trapped me.

He induced me, through several of his friends to enter into partnership with him. I let myself be persuaded, and signed a contract with him. Just what was in the contract I did not exactly know. I discovered only later that he had inserted a clause in the contract stipulating that I was to be in his employ for a term of three years at eight gulden a week. Of course I immediately left him. This was exactly what he wished me to do. He at once sued me for breach of contract, declaring that all money I should be ordered to pay as fine, he would present to the wounded soldiers. (This was during the Polish Rebellion.) Then began the most troublesome time of my early years. If I would attend a wedding, Moses Warshaver would be sure to come with the police and take me away. This reached such a stage that people ceased to invite me to weddings, because the joy of the occasion was sure to be disturbed by a descent of Moses Warshaver with an escort of police. I remained without means of a liveli-

hung like the sword of Damocles over me. I had no choice but to leave my mother; and I started off to sek work in Kovno, fourteen Russian miles from Vilna.

In Kovna I went to work at an embroderer's, but at night I used to study at the "Musor-stubel" of Reb Israel Salanter, in "Yatke-Gass."

THE GOLDEN AGE.

At this time began the "new era" for the Russian Jews. The Emperor Alexander the Second, as soon as he ascended the Russian throne, demonstrated that he knew that his Jewish subjects possessed many inherent virtues and abilties, by which the entire country might greatly profit, if they but be given the opportunity to use them. He threw open to them all the schools, gymnasia, and academies; and in a short time Russia had a great number of Jewish physicians, engineers, jurists, technologists, chemists, mechanics, architects, etc., many of whom acquired wold-wide fame, and contributed greatly to the development of Russian science. In all branches of science, art, and literature were to be found a great number of Jewish representatives. In the military and the civil service many Jewish physicians, engineers, jurists, and technologists received positions, and were advanced in rank on the same terms as Christian officials. In the great Russian newspapers and journals were many Jewish contributors and in the theatres and opera-houses Jewish actors and singers. Alexander II. gave greater privileges to the educated Jews, and even to the Jewish laborers and mechanics he granted the right to settle and reside in all parts of Russia. It is only to be regretted that he did not go beyond granting semi-citizenship to his Jewish subjects. Had he gone further and removed entirely the old disabilities (exception laws), and had he at once put them on a basis of equality with all other Russian citizens, the "Jewish question" would have been closer to solution than it is to-day.

Jewish people, bowed to earth under the burdens of cruel edicts of former days, could now raise its head somewhat, and breathe a little more freely.

A ray of light came into the dark Ghettos, and this ray awoke the Jews to a new life. They diligently took to education; they began systematically to study various sciences, to devolp innate virtues and abilities; and first of all to break down the thick walls of superstition and fanaticism which for entire centuries had hemmed in the Russian Jewry from all sides. The first pioneers who undertook to weed from the Jewish garden its thorns, and to plant therein the tree of knowledge, were the Jews of the large cities. Those of the small towns still remained fixed in their old fanaticism; and not only would they have naught of education and culture, but they regarded these as a sort of heresy, and persecuted the adherents of the new thought. The youth or young man who studied the Russian language, or read the new "books of enlightenment" (haskoloh sephorim) was immediately stamped as an agnostic ("apikoros"). Many of these young men fell victims in the cause of "enlightenment."

Young as I then was, the changes stirred me greatly. Seeing how the Jewish people blossomed forth in the sunshine of enlightenment, like a beautiful flower, and spread its tender leaves I, with truly youthful ardor, wrote my song, "Die Blum" ("The Flower"), in Yiddish and in Hebrew, which begins with the words, "Neglected, on the Mother of Highways, lies a beauteous roses," etc.

In that song, I represented the Emperor Alexander II. as an angel who found, in the dust, a flower which had been torn from the garden of Zion; and beholding how all trample her under foot, he mercifully rescues her, revives her with living waters, and places her in his garden, among his other flowers.

At that time I wrote, in Kovno, in addition to this song, many others, such as "The Clock," "The Inn," "The Ferry—Summer and Winter," "The Farmer and the City Man." They were sung everywhere. All Kovno spoke of the young fellow, the embroiderer, who

issued this manifesto, and who had also recalled many of the cruel edicts of his father.

The happy moment came. With the benediction, "Blessed be He that releaseth them that are bound," the rich Reb Isaac Rabinovitz unlocked the door and the crowd surged into the barracks. The town chazzan recited a prayer of blessing ("mi sheberach") for the Emperor, and sang the 45th Psalm. ("I waited patiently for the Lord; He inclined unto me and heard my cry.") etc.

Then my choir and myself were placed upon a large table, and we sang my song, "Placed Before the Bar of Justice and Convicted." Many of the people wept. But the song also had another effect, the people became so enraged at the "commune bosses" that they were ready to tear them to pieces, but they were already in hiding.

Upon request of some well-known citnzens ("ba'alei batim") I sang two additional songs, "The Deliverance," and "Better to Take Than to Give," which described my employer, the farmer, who sold me to the commune for twenty-five roubles, instead of paying me my hard-earned salary. This song evoked a storm of indignation and the wrath of the multitude. Many were ready to proced to that village and wreak dire vengeance upon him, but the rich Reb Isaac Rabinovitz quited them and promised to deal with that monster himself. Then the door was opened, and the eighty of us came forth singing from the barracks. Reb Isaac Rabinovitz took me in his carriage to his home.

In this rich man's home, I too, became somewhat of a g'vir. I decked myself out in god clothes, and had in addition a capital of one hundred roubles in cash. My "wealth," as was the case with my misery, came to me in an unusual manner. To begin with, the "g'vir," Reb Isaac Rabinovitz, sent for the farmer at whose house I slaved with my three "scholars," and slapping him soundly across the face several times, ordered him to pay me the fifty roubles he owed me for two terms, and the twenty-five roubles he had received for my "body" from the commune. This excellent "gentleman" pleaded that he was poor, and could not pay; but this did him little good. The "g'vir" sent several Cossacks to him, and they seized all that they could find in his house. A few days later the farmer came with the seventy-five roubles and redeemed his chattels. I thus suddenly became a "wealthy man."

At that time, and in the situation that I was, I believed myself to be almost a Rothschild. I had from time to time also received, in addition, some small sums of money from the guests who would visit the "g'vir," and for whom I would sing the three songs I had composed in the barracks.

When I was first seized as a "poimanik," the news of my capture reached a Vilna woman who happened to be in Babruisk at that time; she immediately wrote of it to my mother in Vilna. One morning, when I had been living at the g'vir's house for some time, the servant informed me that a strange couple—a Jewish man and a woman—wished to see me, and that they were waiting outside. Great was my joy when I came out into the street, to find my mother and my uncle Abraham-Leb. With a cry of joy my mother threw herself weeping upon me, and for a long time held me tight-clasped in her arms. Just as soon as she had received the letter from Vilna telling her of my capture, she obtained a passport for me from the Vilna "commune," and walked the distance of fifty Russian miles to Bobruisk to free me. My good uncle Abraham-Leb, would not hear of letting her walk this long distance alone; he therefore accompanied her the entire way. We spent eight days at the g'vir's house, and then left Bobruisk.

I returned to my mother's home in Vilna, and the very first to greet me was again old Poverty, who still reigned gaunt, grim monarch there. It became once more evident that I had no one to provide for me, and that I must myself earn my daily bread. The only way to do this was again to seek work at some embroiderer's; but this could not do in Vilna, for my contract with my first master-embroider still

daily the iron doors opened, and the hideous lackey of the commune "bosses" entered and brought some loaves of bread and a few pots of soup, too dirty even for dogs. If any one dared to complain or make a request, he was seized by the hair and thrust to the wall with such a violence that his young bones cracked.

"I want to go back to my mother," some child broke out with a sob.

"You'll see her, indeed, in the other world! only be patient!" the Jewish Antiochus replied, with a leer.

"Let me go home! I want to go back home!" wailed another little one.

"Wait a few more days!" roars the human tiger. "You will then have a large home! It extends from Bobruisk to Archangel!"

Night is coming on. All lie on the floor and say the "k'riath-shma," others, the older ones, recite the "Psalms" by heart, and thus lull themselves to sleep. A flock of sheep awaiting slaughter! They lie on each other in the dirty straw. Misfortune and misery have united these strangers into one body. Here and there a heavy sigh breaks forth from the breast of some older one. The very young ones sleep peacefully, a serene smile on their wan features. Of what are they dreaming? Very likely that they are on mother's lap, and she is stroking the pretty childish curls.

Among the eighty who were in the barracks with me, there were some who possessed good voices for singing. I arranged a choir of ten and drilled them on my song, "The Poimanes." Several times each day we used to sing it, and when the sad strain of the music would resound through the barracks tears would steal into every eye and not a heart remained unmoved. Even our hideous jailers with hearts of stone and iron nerves, who watched us day and night, wept with us.

The month of "Ab" passed, and finally came the night preceding the day on which we were to be led to slaughter —to the 'Recruiting."

THE RELEASE.

But help was nearer than any of us suspected. On Purim, 5616 (1855) (that is, about a half year before I was seized and locked up in the barracks at Bobruisk), the Emperor Nicholas I. suddenly died. Alexander II. ascended the Russian throne, and the treaty of Paris was signed, and the Crimean War was at an end. One of the very first edicts issued by Alexander the II. was for the release of the "poimaniks."

At about 1 o'clock in the morning, while we were all asleep in the barracks, we were awakened by a great commotion in the street. The noise came nearer and nearer, and soon we heard vigorous knocks at the iron doors and shutters.

"Get up children! A deliverance! You are free!" some one shouted.

"An ukase from the Czar to release you!" shouted another.

"Praise God, children! Say Hallel"* several voices called out together.

This news was to us as the sound of the Great Shofar which will awaken the dead on the day of Resurrection. With a cry of joy, we sprang up from our wretched straw heaps, washed and fell to saying "Hallel." I was the chazzan, and my choir accompanied me. After "Hallel," we al joined hands and danced a Jewish "Karehod" (folk-dance). It was a gruesome scene, making one laugh and weep in turns. After the dance, I wrote my song, "The Deliverance" (Die Yeshauh), and arranged a beautiful melody for it.

It was decided to release us from the barracks at 10 o'clock in the morning. The rich Reb Isaac Rabinovitz, of Bobruisk, donated forty roubles to the synagogue for the privilege of opening the door of the barracks. Long before the appointed hour a great crowd of men and women, young and old, had gathered about the doors of the barracks and waited impatiently for the moment when the barracks would open and we would emerge—free. Each and every one praised and blessed the good Emperor Alexander II., who had

*A special prayer of praise in the Hebrew lit.

cordance with the Czar's ukase. Secondly, they feared the izborischik and the deputies—at whose pleasure they held their positions; and thirdly, they feared denunciation to the government officials. The result of such denunciation would inevitably have been exile to Siberia. These were times when men devoured men openly and with the consent of the government.

And, at the age of fourteen, I was one of the victims.

I stayed in the barracks for five long weeks. The "Commune" (Kohol) was waiting for the Recruiting. Chances of redemption, it seemed I had none. How could I? From whence could my help come? Through what miracle? Can poor sheep, bound in the slaughterhouse hope to escape the slaughterer? Legally or illegally, I would remain a soldier. I would have many years to serve among the "Cantonists." I would be sent to some peasant in a village many thousands of miles away, perhaps to far-away Siberia, there to tend swine, to chop wood, make clumsy peasant shoes, and for every trifling offense suffer cruel beatings. Should I emerge safe from this dreadful ordeal, the real Gehenna, with all its horrors, would only have just begun—the "elder" soldier, the Russian barracks, the drills, the marches under a load of three hundred pounds—the lash, the beatings, and other "diversions" of this sort. More than all else, the thought of my unhappy, widowed mother, helpless and miserable, tormented me. For twenty-one dark years she lived with her husband, and when an evil chance deprived her of her supporter, she was left with two orphans; with them she could share only her sorrows—for joys she never had. Her sole comfort were the two orphans, and now she is robbed of both. "A cruel beast hath devoured them!" Nay, no wild beast of the forest were these, but human beings with hearts of wolves!

Such thoughts occupied me the entire time that I spent, together with other Jewish victims, in the barracks. Those thoughts stirred up my emotions and then, in the barracks, I wrote my poem "The Piomanes,' of 108 stanzas. The theme for the poem I took from the prophet Haggai.

Haggai came to the priests and inquired of them: "Does a man or a garment become holy when this man or this garment touches the holy meat of the sacrifice?"

"No, he does not become holy," the priests replied.

"And does a man or a garment become unclean when either of them comes into contact with the unclean?" the prophet further inquired.

"Yes, verily, they become unclean," answered the priests.

"Such is the entire people," Haggai sorrowfully exclaimed. "No good, clean, or holy thing adheres to them; only unholy things cling to them. That is, while living among strange nations, they do not harm good deeds or fine customs, from them they learn only the bad, the impure."

The horrible ukase of the "impressment" (Poimanes) was a severe test for the Jews of that generation, and many stood that test poorly. In thus seizing and bartering their own brothers into conversion and suffering, they revealed to the world a bad element among them! Alas, that this bad element should have gained so strong an ascendancy.

The above is, in brief, the burden of my song. "Tried at the Bar of Justice and Convicted." I wrote this not with my own blood alone, but with the blood of all my unhappy people; not alone my sorrows resound through my verse, but the despairing wail of all Israel.

And how sad, how heartrending was the sight within the barracks. Eighty miserable, pale, emaciated, hungry, half-naked little beings, lying on the floor on a pile of dirty straw! The greater part were small children, who had ben snatched from their mothers by tyrannical hands, and who could not realize the great misfortune awaiting them. Even here in the barracks, not comprehending the dark fate awaiting them, they laughed, frolicked, and played with one another; the older ones, regarding them, forgot their own sorrows and shed bitter tears. Twice

what decently. At first he gave me some empty excuses, but towards the Feast of Passover, he informed me that he would employ me for another term and then (the second term) he would give me all the money I would want. As I had no choice, I remained with him. All this time I was clad in rags, and my shoes were torn. At the end of Passover, I wrote my song, "The Eye," in which I sang of my own misery.

At Shabuoth he again put me off with some excuse, and, after that holiday, when I began to demand my money, he hit upon a "clever scheme." He went to Bobruisk, came to the leaders of the commune, and offered, if well paid, to give them a "nefesh" (soul). He received twenty-five roubles, and took along with him an "impressor" and two Cossacks, who were to bring me to the "isborchik."

Not knowing my danger, I had sought my bunk and went to sleep. Suddenly I felt a heavy hand fall upon my young body and shake me violently. I awoke and opened my eyes. Three strange men stood before me. One of them held a lantern, which he placed close to my eyes.

"What do you want?" I asked.

"Nothing, sonnie—get up," the "impressor" answered.

"Get up? Why?"

"You'll go with us to town."

"Why? What business have I in town?"

'Well, you'l see! Dress yourself, boy, and be quick."

"I don't want to. I won't go!"

A blow in the face dazed me. I was wrapped in my torn clothes, thrown into a wagon, and brought to Bobruisk.

There I was locked up in the barracks.

IN THE BARRACKS.

In order to get rid of the "hidden" (neelom*), that is the Jews who were not regularly entered on the public records, the Czar Nicholas I., issued an ukase which permitted every "hidden" Jew to be sent off as a soldier; a "hidden" man was one who had no passport, and obviously a man whose birth was not recorded could get no passport. This gave anyone the right to seize any young man or boy who had no passport and hand him over to the commune as a soldier, in lieu of some member of his own, or some other family.

For the communal leaders of those dark days, who constantly sought to thrive on Jewish misery, this ukase opened a new traffic. Each Jewish commune sent out its "impressors" on all roads and highways; they hid in inns and villages and watched for prey. Into their hands fell all unfortunate Jewish young men and youths who could not show passports. Nor could all who had passports escape them. Passports were often torn before the very eyes of the victims, who were seized as "hidden" ones.

Those who were seized were bound like sheep, brought to town and locked up in the barracks. There they would be kept for weeks until the recruiting (priom) would begin. The authorities were not over-scrupulous with these unfortunates. Were they weak, sick, or defective? No mater—they were taken, donned in military clothes, and packed off to serve the Czar. These "bodies" were sent in place of men whose families could pay a satisfactory price; the deputies and the isborschik divided the money. Many private individuals took part in this traffic. They would seize young children and sell them to the commune "bosses." Those times are known among the Russian Jews as the dreaded days of the "impressment." (Piomanes). Hundreds of "sales of Josephs" occurred daily. The lesser rabbis of the smaller towns gave supine assent to such outrages, with the "argument" that it was "more pious" to protect the children of their own towns, than strange children from other towns. The more important rabbis wept in silence at these open outrages, but they dared not protest for three reasons. First, these proceedings were in ac-

*Literally, a "disappearer"—by that was ment one whose birth was not registered in the public records (a device to free one from serving in the military).

(Yamim-noraim). If I can not work at an embroiderer's, why not earn something as a chorist? thought I, and off I went to Reb Joel Ihumener. He tested me, and found that I possessed a good voice and a fine "ear." He engaged me as a singer, at the price of two roubles (what a fortune!) for all the holidays. He provided me with board at the house of the president of the synagogue, with leave to sleep regularly on a bench in the synagogue.

At that time I composed my song "The Light," and immediately afterwards a second song, "Reb Tahanun." This song, "Reb Tahanun," had a great popular success. It was sung everywhere.

We spent the evening of simhath-beth-hashovah** very enjoyably in the house of the president of the synagogue, and later in the synagogue. "Reb Tahanun" was sung by the choir, and all the chassadim were delighted with me—the young author. The universal joy all around me, affected me but little, nor could the honors shown me that evening, comfort me much. Like a dark cloud, the question, "What will become of me after the holidays?" was continually before me.

After the holidays the chazan gave me the two roubles, and told me to go. Whither? Neither of us knew. But then, what matters it whence? The world is large enough, and Jews, bless the Lord, are plentiful. What matters it then, where a Jew goes?

It had become very cold, however, and here I had nothing but my thin summer clothes. Since I had plenty of money—the two roubles from Joel Ihumener—I went to the market and bought a "fur" coat. Readers with delicate nerves might be seriously shocked at the words "fur-coat;" let me hasten to reassure them that a "fur-coat" was called a "fur-coat" solely because it had a fur collar. And there were also in those days "fur-coats" which did not have even a fur collar, but a "future-collar;" that is, a collar which might some day, with the help of a kind Providence, hope to be covered with some cat, or fox "fur."

A few days later, as I was proudly parading the streets of Bobruisk in my "fur," I met a farmer who lived four versts' distance from the city. He was seeking a tutor of Hebrew, for his children. I offered myself for the "posititon," and we readily came to an understanding. My salary was to be twenty-five roubles for the term (six months), with the privilege of sleeping on the warm oven. (The Russian "oven" is a house-fixture, built as an extension of one of the walls, allowing the top to be used as a bed.)

It is generally admitted the world over, that a Jew eats that he may live; whereas, it is the opposite with the Christian—he lives that he may eat. My new employer devised a novel theory of his own, to wit: neither eat nor live (nor live nor eat), but just to "pass away" the few years of our earthly existence. And, for mere "passing away" purposes, a bit of bread, baked from oats and barley, with a little "groipen," to which a few drops of oil were added—was quite ample. Throughout the week not a morsel of meat came into the house, and the week days were "passed away" with this bread-of-misery and with the "soup" in which even the Jewish "impressors" could not find one "groip."

For the Sabbath, however, the farmer would bring from town a sheep's head, and I would often refresh myself with a bone from this same head. The selfsame oil with which the hard foods were softened, was also used for lighting the house. And before such light I would sit for six hours daily and talk myself hoarse in teaching my "scholars," who mentally were not a whit superior to the children of the village peasants. Naturally, after this exhausting labor, even such foods tasted royally to me.

Meanwhile, my clothes were wearing down rapidly, and because zero weather was quite frequent, I almost fell ill of exposure to the bitter cold. I asked of my employer some part of my salary, that I might clothe myself some-

---

*"Simchath-beth-Hashovah" — literally, "the joy of the well-supplied home."

sant's chattel. The latter used to work him as he would a horse, excepting that when a horse fell from overwork the peasant felt his loss in money; whereas, if the Jewish "Cantonist" died, whether from hunger or exposure, sickness, or blows—the peasant had no cause to feel disturbed. No one asked an account for the shedding of innocent blood—the child was buried, and there the matter ended. The poor child had no one to wash him; and, if because of his squalid surroundings he contracted some disease, he was not infrequently cast into a nearby river and drowned. Why should the peasant spare him? He could at any time get ten other Jewish children to take his place. The Russian priests of the villages considered it a special act of grace to convert these Jewish children, and woe to the unfortunate Jewish lad who would not kiss the cross or eat of the meat of the swine! He was tormented and tortured in every possible way until death came to his relief.

My consternation and despair may easily be imagined, therefore, when I suddenly received a letter from mother, with the terrible news that my younger brother Akiba had been drafted as a soldier. He was then nine years old (I had just become "barmitzvah"). This unexpected shock crushed me entirely. I lost all desire for work. My heart yearned for my unhappy mother, thus left alone in dire distress and misery; I had not a groschen for expense; so I made the long distance from Boisk to Vilna on foot.

With streaming hot tears, my poor mother pressed me to her heart. "Now you are my only one—my only one! I have no one else in the world!" she sobbed. Then she told me how it all happened. It was at night. My brother Akiba was sitting on her lap and she, as usual, was reciting his night prayer (kriath-sma) with him, before putting him to sleep. Suddenly, the "impressors" (literally, the "catchers," or seizers"—low fellows who were employed to do the dirty work of the impressment system. Their business was the seizing of young children, either on the highroad, or after breaking into a home) burst in. She struggled like a tigress. The child was torn away from her and carried off, as she was lying, beaten half dead, on the floor. A short time later, they put the thick, heavy army coat on him ,and with many other children he was sent off to Siberia. . . .

As a matter of legality, my brother could not, in accordance with the law, be impressed as a soldier. We were the only two children in the family, and the law explicitly stated that only families having three children or more, should send one to serve in the army. But who, in those days, heeded law or justice! With the poor, they did as they pleased. The rich bought their children's freedom with money, and the children of the poor were offered as vicarious sacrifices!

MISFORTUNES ACCUMULATE.

Immediate troubles cause us to forget those that are more remote. New sorrows afforded me but little time to mourn the fate of my younger brother. I soon perceived again that I must provide for myself, as my poor mother was not able to support me. I had become a good embroiderer by this time, but I could not set to work at any embroiderer's on account of the old contract which had bound me to my first master for six years. I therefore resolved to wander forth, hoping to find my fortune in some other city. I bade my mother farewell, and started off into the wide world, afoot.

On the first day of Ellul, in the year 5613 (1853), after long wanderings, I came to the city of Bobruisk, in the Government of Minsk. As might have been expected, I found no embroiderer there with whom I might work and thus earn my bread. For several days I wandered through the streets of Bobruisk, seeking I know not what. And, sure enough, I found it, in the image of the chazzan, Reb Joel I. Humener (famous in those days), who used to come to Bobruisk yearly to chant the "musafim"* during the Holy Days.

*"musof"—literally, "addition"—prayers added to the regular morning ("shachrith") prayer, on Sabbath and holidays.

ings, one of the most touching and beautiful ceremonies in the Jewish home, is strictly observed in every orthodox Jewish household. Among the poor, the "candlesticks," usually a wedding gift, form the most valuable asset in the home.) Articles thus seized were carried off as pledges—possibly never to be redeemed—to the "commune-house" (kohol stubel), which was then the great receptacle for Jewish tears, the cemetery for the living, where old and young would come periodically to bewail their losses.

Still greater, and yet more terrible, was the cruelty of these deputies and "isborschiks," at the (military) conscriptions. These "excellent Jews," in their long coats, and the "holy" skull-caps on their piously shaven heads, were transformed into ravaging, bloodthirsty beasts. Here, too, as in the collection of taxes, they catered to the rich and well-to-do; the sons of these were not drafted as recruits, but upon the shoulders of the poor the burden was ruthlessly thrown. They, the poor, had to give their children to supply the full number of recruits.

Vilna, in those days, had about 25,000 adult Jews. The imperial "ukase" called for the conscription of ten recruits per one thousand adults. Vilna was required to furnish, by the first day of each November, 250 Jewish recruits—between 18 and 21 years of age. The "isborchik," it must be stated, had the power to declare a Jewish young man to be of any age, older or younger, as suited his particular purpose. The term of service was twenty-five years. The recruits, in groups of ten, were handed over to an "elder" ("diadko"), an experienced soldier, who was to drill them for the service. This "elder" had his pupils at his mercy; maltreat them as he might, there was no appeal and no redress. A complaint against a superior from a soldier, only meant twenty-five strokes at the whipping post, for the miserable recruit. The entire time of service was one period of hunger, need and beatings. The rolled-up heavy coat, the extra pair of clumsy boots, the heavy gun, the bullet-box, and the tin water-can—a total weight of about three hundred pounds, had to be borne constantly, either on the drilling grounds, or at sentinel duty. Very often he was obliged, with his heavy load on him, to go through the "storm march." His limbs were always sore and covered withwounds. He was beaten and abused by all—from the lowest non-commissioned officer to the commander of the company. His food was so poor that a hungry dog might despise to touch it. A worm was of apparently more value than a recruit, especially a Jewish recruit. For the slightest offence he was punished with the dungeon or the lash. The Jewish recruit could never hope to see another Jew; he knew neither Sabbath nor holy day, for he was sent to the distant provinces, where Jews were not allowed residence. Had the Jewish mother been allowed her choice, she would sooner have buried her child alive, than sent off to such service.

When the Crimean War broke out and Russia had need to send a large army to the front, an ukase went forth that each unmarried young man must serve as a soldier. To defend their children against this terrible ukase, the Jewish parents hit upon the device of marrying off very young children. This period is known among the Russian Jews as "The Terror." Young boys of eight or ten years were "married" to girls of the same age, and in this way the children were freed from the military service. This, however, brought matters to such a pass, that the "commune" found itself unable to supply the required number of Jewish recruits, and then came the inhuman ukase of the "cantonists," which permitted children between the ages of eight and eighteen to be drafted into the army. Until the age of eighteen they were "educated" under Government supervision, and then they had to begin their term of twenty-five years actual service.

The "Cantonists," that is to say, these children of eight to eighteen, who were to be "educated" for the army, were sent off to inner Russia, to Siberia, or to the Caucasus, and were distributed among the peasants in the villages. At all times, the Cantonist was the pea-

Kalmon Shulman, and other literary men, and I acquired a fair acquaintance with the Hebrew language.

THE YOUNG VICTIMS.

The history of Jewish suffering contains many pages written in blood. These bloody passages represent the dark periods in Jewish history. The drowning of the new-born babes in Egypt—in Rome, Antioch and Titus selling thousands of Jewish children inslavery—and in Spain, the auto-de-fe, when the Inquisition burned Jews by the hundreds. But the bloodiest page in our history is the one which details that awful period in the reign of Nicholas I., when Jewish young children were forcibly torn away from the arms of their parents, and sent off into the army. Our blood freezes in our veins as we recite the details of this wild barbarism—unparalleled in the world's history. The mothers who were robbed of their children by the Egyptians, the Romans and the Spanish priests, had at least the sad comfort to know that their little ones were spared from long and great sufferings—by a quick death. The bereaved mothers in the days of Nicholas I. had not even that much "comfort." Their young were snatched away from them, scattered in the far-away snow-fields of Siberia, or in the steppes of the Caucasus. There they were given over to the brutal peasants, or to the wild Cossacks; these were to train them to be soldiers. Their mothers never saw them again. Some of the young Jewish victims were forcibly converted to Christianity, and they remained permanently in those far-off provinces. Others who would not yield to conversion, were whipped and not infrequently drowned.

To our own eternal shame, be it admitted, that this wild barbarism came in part from our own midst. Our leaders, and those whom Russian tyranny developed to become our chiefs of the communes, were the executioners of the Jewish children. And because that bloody epoch played an important part in my life, I shall describe it somewhat thoroughly.

In those days the Russian Jews enjoyed a sort of communal autonomy. Each Jewish community had its own leaders, with one Chief of Commune over them all. Usually each community had twenty-four such leaders, who were called the deputies; their leader was called the "ishborchik." These deputies, together with the "isborchik" were responsible for the community to the Government. They had to collect the poll-tax, and other taxes imposed by the Government upon Jews; and they had to supply the required number of Jewish recruits for the army. There were two taxes (that is two taxes that were imposed upon the Jews, in addition to the regular taxes imposed upon all subjects of the empire); the poll-tax and the "candle-tax," however, were used for maintaining two rabbinical seminaries in Vilna and Zhitomir. These schools supplied the Russian Jews with "educated" rabbis; their students, in addition to the purely Jewish subjects, studied also Russian, geography, history, mathematics and other sciences. These institutions were viewed with mistrust and dislike by the mass of the people, and their students were regarded as 'apikorsim."

The "deputies" and "isborschiks" produced by such a system, were mainly cruel, heartless men, who cared little for the community, and were working solely for their own profit. In addition to the regular taxes which the Government imposed upon the Jews, they extorted from the poor additional contributions, to fill their own pockets. As is usual among coarse people, they flattered the rich and well-to-do and exploited the poor with great brutality. When the time came for collecting the taxes, a veritable reign of terror possessed the town. Accompanied by police and Cossacks, these "leaders" would swoop down upon the homes of the poor and seize all they could lay hands upon. To take away a pillow from under the languid head of some wretched invalid, or, on a Friday evening, to carry off the candlesticks, together with the "blessed lights,' was a gleeful "joke" for them. (The blessing of the Sabbath lights on Friday even-

tive of mine, the rich Sara Gordon, to support me. That good woman, heeding him, provided my board at ten gulden a month, on condition that I spend all my time in study. Thus two years passed.

Then came the outbreak of the Crimean War—that terrible war (1853-56), when Nicholas I. fought against Britain, France and Sardinia. Russia finally gathered her entire army around Sebastopol, which was invested by the allies. Russia taxed all her resources to defend this fortress. In those days there was not a single railroad in Russia, and almost all the contracts for transportation and supplies incidental to the campaign were let to Jews. This brought work to the laborers throughout the country; and, of course, to those in our town, Vilna. Mechanics and laborers began to earn comfortable wages, and many Jews who had heretofore despised manual labor, now began to learn skilled trades.

Young though I was, I fully realized the force of the Talmudic saying, "Love the labor, and despise the law (as a means of making a livelihood,) I perceived that a thousand Jews had need of but one rabbi, whereas each of these thousand has use for a laborer. I decided to learn a trade. To learn some rough unskilled trade was not to my taste, and I therefore selected the trade of embroiderer—to make the lace, embroidered collars and cuffs for military and civil officers. I was then ten years old, and, as was the custom, I had to apprentice myself to a master-embroiderer for six years, with the understanding that at the end of that time he was to pay me twenty roubles. A contract was drawn up at the guild, to which I signed my name, and I began to learn the art of embroidery.

One year later I had so well mastered my trade, that the other apprentice embroiderers of the town considered me an artist at my work. Little by little I shook off the ways and habits of the yeshiba; I looked closely into the every-day prosaic life around me, and began to understand that there are many useful things in the world which one should know; I longed to know them. Even then the query began to perplex me—why are the young men who study the "Prophets" regarded as "Apikorsim?" (As mentioned before, the cheder in those days taught only the Hebrew of the prayer Book and the Hebrew of the Pentateuch. All other books, save the Talmud, were "forbidden fruit.") Why this persecution of young men who study Hebrew? Is it not the language of our Cohanim, Leviim, and of the Prophets?—the very language in which Moses wrote the Torah for us? ("Prophets," as here used, includes all books of the Old Testament except the Pentateuch.) I began secretly to study the "Prophets" in the hours when I was free from work, and learned them thoroughly. I devoured those sublime passages like a hungry man, and they inspired me in the highest degree. The first poetic spark in my soul was lighted by the Prophets. In those lonely and quiet hours I learned how to write, and studied arithmetic as far as algebra. To increase my knowledge, I also applied myself to the products of the new Jewish literature, which were generally known as "outside" books, or "treifposlim." The deepest impression was made upon me at that time by Reb Naitali Herz Weisel, both by his prose writings and by his "Songs of Beauty." (Shirei Tifereth. The word "song" means both "poem" and song; as used here, song is understood to mean "lyrical poem.") The first poem which I wrote was the song, "Zion M'chal Yofi," in Hebrew. I wrote it the "Ninth of Ab," in 5613 (1852). To this very day it is still sung in many Jewish homes in Lithuania.

Things went wrong with me at my master's however, and because I was tied to him by contract, I could get no work elsewhere in Vilna. I could tolerate the situation no longer. I therefore left Vilna and traveled afoot to the city of Boisk in Curland, and where I worked for two years at an embroiderer's. During the night I kept up my studies under Reb Yankele Boisker, the rabbi of the town. At the same time I read diligently the words of Abraham Mappu, M. Aaron Ginzberg,

early dawn to almost midnight he would stand in the "Jewish street" with a big collection box in his hand, and collect donations for "his children," as he called the yeshiba-bahurim. He drew his living from working during the night hours as a grinder of snuff-tobacco for a tobacco dealer of Vilna. None knew his birth-place, nor whence he came. He was always seen in a long robe (a "kaftan," hence his name, Reb Shimmon Kaftan) of gray linen which reached to the ground, with an "arbo-kanfoth" and "zizith." He spoke to no one, and to all inquiries made no answer. Even the Christians regarded him with the deepest respect, and deemed him a holy man. The Vilna Jews were quite charitable in those days, but they gave to Reb Simon Long-Robe with a greater zeal and with more devotion than to any one else—each donor seemed to feel that he gave "to God himself," and was sure that his pittance would reach the right place. Small wonder, then, that Reb Simon Long-Robe had unlimited credit at the bakers.' He would get from them large loaves of bread, and carry them off to the yeshibahs and synagogues in which he had some bahurim —hungry for lack of one or two days' boarding. Some bahurim there were, who had no board for the Sabbath; and for these he would provide in this manner: Each Saturday after dinner, he would place himself in the courtyard of the Vilna synagogue, with a great barrel near him, a large wooden spoon in his pocket, and would collect Sabbath dainties for his hungry bahurim. So well was Reb Simon known in Vilna that each household that found aught left of the best dinner courses, had these remains carried off at once to the synagogue courtyard—to "Reb Simon Kaftan," who immediately distributed them among the hungry yeshiba-youths. To this very day I can not think of this holy man without tears, and the question occurs to me, "Shall we Jews ever have such a holy man, such a "zadick-tomim" as Reb Simon Long-Robe, of blessed memory?

I belonged to the category of citizens (ba'al habatish, who were expected to provide their own meals. In general, "day-boarders" belonged to the poorest families). My mother, therefore, deemed day-boarding a disgrace for me; and she undertook to provide me with food herself, though I, with my own board, fared worse than many 'day-boarders. Each Sunday morning, as I was about to start off for the yeshiba for the week, she would give me a loaf of bread and five groschen. Twice daily throughout the week I would buy baked beans for half a groschen (about one-quarter of a cent), and, with the bread, these baked beans supplied to me the place of the choicest dishes. The poverty of my diet worried me, God-fearing lad that I was, very little. I had long since learned to regard this world as only an ante-room, where a Jew is but to prepare himself for entrance later into the very "Reception Room; and there, in that Reception Room, what, with a piece of the "Leviathan" and a goodly portion of the "shor habor," not to mention a cup of the "yain hamshumor" and other dainty rarebits! (This world is only a preparation to the next. This world is only an ante-room where one prepares for entrance to the salon. —Aboth.)

Each Thursday night we always had a "mishmor," that is, we were not to sleep the entire night, but to review the Gemorah which had been studied through the entire week. Rather a difficult piece of work! but for so diligent a scholar as I was then, this was a slight matter. Each Friday morning I would make the trip afoot, to my mother at Antokolie (a suburb of Vilna), to spend the Sabbath with her.

The Sabbaths and holidays which I spent with my mother and my younger brother Akiba, afforded me but little pleasure. I saw but too clearly that in order to provide for me she denied herself sufficient food and often went hungry. I therefore decided not to burden my mother with my meals. The Rosh-Yeshiba (head of the yeshiba), under whom I studied, was loth to lose me; and he feared that hunger and poverty would compel m eto leave the yeshiba. He therefore persuaded a distant rela-

later. I was just seven years old, and a student (bahur) in the "Yeshiba" in "Màiles Clois." My father was then employed in connection with the building of the government hospital in Antokolie, where he would work through the entire day, and where he was obliged to return to spend the night. One day, it was in 5608 (1847-8), on the evening of the second "light" of Chanuka, my father returned from his work, as usual, finished his evening prayers, blessed the Chanuka lights, and ate his supper. After the final benediction at the end of his meal, he heard me read in the Talmud, and prepared, as usual, to go to spend the night in the hospital at Antokolie. He took some bread, some potatoes and went away.

Imagine our terror, when the next morning an inquiry came to us asking why Reb Feivel Zunser had not come that night as usual, to the hospital in Antokolie. We surmised at once that some accident must have happened to him. A posse immediately started out to search for him. They found him—dead—in the snow, in the court-yard of the hospital. An autopsy showed that on his way to the hospital he became sick, had not sufficient strength to return, and so he fell helpless in the snow and there perished. Our family thus remained without its sole supporter, and henceforth each day was but a new link in a long chain of terrible privations.

When my father died he was forty-five years old. He left behind my mother, a poor widow with three young orphans. I was then seven, my brother Akiba three, and our little sister one and a half years old. Our poverty was even then so great, that upon returning from the cemetery after the burial, we had nothing to eat, and we went to bed hungry. On the next day, my mother's sister arrived; she, too a poor woman, and took us all to their home. She managed to find some work for mother and also some "profit." She showed mother how to distribute milk to various homes. To do this my mother had to be up at 5 o'clock each morning. At first this work yielded her five groschen a day; later somewhat more, but never enough to provide sufficient food for us all. Only then, when my little sister died (and we had one "mouth less), did the rest of us have a larger share of the daily bread. . . .

MY EARLY YOUTH.

When I was five years old I began to go to cheder, as I mentioned before. Such was my diligence that I went through the "sidur" (prayer book), and the Pentateuch in one winter, and I also began to study "Gemorah." At six and a half, my father brought me into the famous Yeshiba of Vilna, known as the "Reb Mailes Clois," where several hundred bahurim, young and old, studied under the four teachers of the Yeshiba. Reb Samuel Iser, Reb Herzele, Reb Sender, and Reb Mordecai Melzer, of blessed memory; the last named later became the Rabbi of Calvaria.

The sole source of maintenance for almost all the "Yeshiba-bahurim" was the system of "day-eating," at the homes of some well-to-do, or poorer members of the community—at a different home each day. (As a rule, the bahurim are not residents of the city where the yeshiba is situated. To maintain them, each is assigned to eat one day in the week in certain houses; he thus rotates through seven houses a week. The food given to the "day-eater" is proverbially not of the choicest varieties.)

Thus each bahur was at the mercy of seven masters, seven mistresses and seven servants. And it is noteworthy that too often, these twenty-one together, could not provide sufficient food for one hungry bahur. By no means were all the bahurim fortunate enough to find board for the full seven days in the week; there were those who lacked a day, and often even two days.

But these unfortunates found a helping angel in a holy man, known in Vilna as Reb Simon. Long Robe (Reb Shimmon Kaftan. Reb Simon "Long-Robe," was the most remarkable man among the Jews of Vilna. He dedicated his life-work to providing poor bahurim who were left without day-board with food and other necessities. From

Enlightenment may help to clear away from Faith those impure accretions which have accumulated in the many dark ages of the past. The parents of these young men, however, would have none of any such compromise, honest though it be. They regarded every "breath of air from without" as a poisonous ill-wind. And then began the long and bitter strife between fathers and sons—that battle known in our history as "The Struggle of Light and Darkness," which exacted so many Jewish victims.

The little group of the first pioneer "Maskilim" (adherents of the new culture), in Russia, was surrounded on all sides by a strong and mighty "foe." They were attacked with anathemas and excommunications, with ostracism from the community, and, very often, their relentless enemies had them condemned to serve in the army. The schism between parents and children became wider and deeper day by day. The Jewish youth suffered terrible persecutions, but they swerved not from the encounter. They knew that they struggled for a holy ideal, for a pure and purified faith, and for an enlightening culture. They raised aloft the banner of Jewish nationality, and bore it from town to town, from vilage to village. In well nigh every town and city a few of these heroes could be found; they gained an ascending influence over the youth, and because of this influence the army of "Maskilim" waxed larger and larger. Isaac Erter, Isaac B. Levenson "Adam Hacohen," or Beril Michailisliker, his son Micha J. Levenson, Matthias Strashun, Mordecai Plungian, Mordecai Nemzer, Abraham Mapu, Kalmon Shulman, Chaim S. Slonimsky, Jacob Eichenbaum, Eliezer Zweifel* and many others, were the first flowers that blossomed in the beautiful garden of Russo-Jewish "Haskoloh." Among our people they were commonly known as the "Berlinites;" not that they had been born in Berlin (all were of Russian birth), but because they adopted the German "Haskoloh," that is, the trend of the Jewish "Maskilim" in Germany.

In the family into which I was born, there was not a single representative of the "new idea." My family belonged to the hostile camp," and aided in the prosecution of the war against the young "enemies." My father's grand father, Reb. Elishu Zunser, of blessed memory, had been a pupil of Gaon, Reb Eliahu Vilna, of blessed memory (he rests in the old Vilna cemetery, not far from Gaon o'b'm . His son, my grandfather, Reb. Akiba Zunser, had been a clerk in the spice store of Reb Isaac Danziger, son of the "Chaiey Adom," o'b'm. My grandfather's brother had ben a rabbi in Antokolie, a suburb of Wilna. . . . My grand father, Reb Akiba, o'b'm, had two sons, Reb Eliahu-Mordecai Zunser and Feive Zunser (my father, o'b'm). Reb Eliahu-Mordecai Zunser was a great scholar and a keen Talmudist. My father, Reb Feive Zunser, may he rest in peace, unlike his brother Eliahu-Mordecai, evinced no particular abilities in the Talmud, and therefore his father had him learn a handicraft. He evidently had the precept of Eliahu Vilna, o'b'm, in mind, that when a Jewish young man shows no ability in study, he should rather become an honest laborer. My father became a carpenter, and a veritable artist at his trade. Nevertheless, he always lived in poverty and want. The special preparations for necessary Sabbaths and holidays always taxed him beyond his resources, but he managed to pass over such times by some sort of "miracle." When want was greatest, and no prospect of earning anything for the Sabbath, or the approaching holidays was in sight, he would luckily be called to some manor-house, and get an order for work. Such "miracles" happened to him generally, only because he was a recognized artist at his work; the other artisans in Vilna fared much worse than we, and lived in still greater poverty.

But these years of misery and poverty were not as terrible for us as were those bitter times which came upon us

*For almost all of these, see Jewish Encyclopedia.

A Jewish Bard.

Being the Biography of Eliakum Zunser, written by himself and rendered into English by Simon Hirsdansky.

I was born in Vilna, Russia, on a Wednesday night, the second day in Cheshwan, 5601 (October 28, 1840).

It will surely prove interesting to many of my readers, to those of the younger generation especially, to be acquainted with the times in which I first saw the light, in which I passed my early childhood, which have molded my development, and have left their influence on my entire life.

Those times are well known in the culture-history of the Jews of Eastern Europe, as the advent of "The New Era." The Russian, Roumanian, and Galician Jewry of those days might roughly be grouped into two classes. One class—the smaller numerically—represented our spiritual aristocracy; it included those of our people who devoted their lives to "the law and the labor." This class gave to Judaism its rabbis, dayanim, preachers, Talmudic teachers, hazzanim, and other communal leaders. The second class—by far the larger—comprising the mass of the people, the great number of laborers, artisans, small traders, merchants, inn-keepers, farmers and the like—surrounded itself with a thick enclosure of fanaticism and superstition; no ray of enlightenment could enter here. The entire Jewry of Russia, Roumania, and Galicia thus lived apart; separated and isolated from the rest of the world. Nothing foreign could have entered here. This isolation served the Jews as a protection against undesirable influences from their immediate Gentile neighbors, who were then on the very lowest level of spiritual development. Our people dreaded such influences, for they could not but be injurious, both in spiritual and material respects.

Strong and thick as was the "wall" by which the Jews isolated themselves from the rest of the world, some bright rays did steal into the Jewish Ghetto, and penetrated the darkness of ages. These bright rays of light came from the western countries, where Jewish culture and Jewish science had attained a high level. Like contrabrand, the works of Naftali Herz Weisel, Shalom I. Rappaport, Shalom Cohen, Naftali Keller, Mier Leteris, Samuel D. Luzzatto, Isaac Eichel, Simon Friedlander, Mendel Breslau, Zanvil Friedlander, Joseph Halpern, and David Friedlander were smuggled into Russia.

New ideas and influences crept into Jewish life and thought; and thus the first corner-stone was laid for a new era in the Jewish life and Jewish development of Russia, Roumania and Galicia. Jewish young men would hie to some chamber, and there, in secret, would pore over Hebrew magazines, such as the "Bikkuri Haitim," the "Measfim," the "Kerem Hemed," and others—and a new view opened before them. They perceived that Faith and Wisdom, the Law (Torah), and culture may go hand in hand to the detriment of neither. Nay, Culture and

Translator's Note.

Eliakum Zunser, whose name is familiar to any one acquainted with the Yiddish literature, was the first poet of prominence who wrote in Yiddish. Yiddish literature, as yet very young, can hardly be said to have existed before the middle of the last (the 19th) century, and Zunser was the one who laid the foundation of modern Yiddish poetry. Zunser not only wrote the words to those poems and songs which have endeared him to the Yiddish masses; he also composed suitable melodies for them. The hold which this poet-musician's songs gained upon all classes of the Jewish people, especially in Russia, is astonishing. Not a Russian Jew of the past generation is unacquainted with his name, not a Jewish home in old Russia, where his songs even to-day are not known.

The biography of this remarkable man, the founder of a national poetry, is invaluable for the light that it sheds on the struggles and ideals of our fathers in Russia. Zunser was his people's poet. Thousands of our fathers reechoed his sentiments, and he interpreted their spiritual history; his themes are taken from his people's contemporary history. From 1860 to 1890, the time of his activity in Russia, he has witnessed the spiritual awakening of the Russia Jewry which has paved the way to the present Renaissance; and in his biography we have at first hand, a story of his own hopes and struggles, and a description of the state of Russian Jewry such as is nowhere else to be found.

To our young American readers, the perusal of this biography is urged, not only because of the intrinsic value which the story of any great man's life possesses, but also because it will help to bridge the tragic chasm that separates our new generation. from that of the old. No intelligent Jewish youth can be indifferent to the sufferings of the "cantonists," or to the awakening expanding of the "Haskoloh.'

It is only fair to state right here, that this autobiography was not intended for publication when first written; its frankness will thus be accounted for. It was only recently when some of Mr. Zunser's numerous friends and admirers in New York have begun to make preparations for celebrating his jubilee (in March, 1905), was Zunser induced to allow the manuscript to be submitted to the publisher. It was then that this autobiography was published serially in the "Morgen Journal," in the original Yiddish.

A translation in English is here offered to the young English reader. To do justice to the original must be despaired of by any translator. All that may be hoped for is, that our young intelligent readers may thus be aided in cultivating an interest in the history of their people, and in one of its grandest figures of the present time.

S. H.

Educational Alliance, Branch B.

several really great men but the masses were blundering in ignorance. Zunser casts a light nupon that time and upon those men and through him we perceive things which otherwise would have remained unknown to us forever. Zunser's autobiography is very interesting. We see the typical development of a *Golus- child* that is steeped in deepest sorrow. We perceive that worm which crawls along in darkness "far from air and light" and which finally is transformed into a beautiful butterfly that dances upon flowers and leaves in the brilliance of the sunbeams.

The charm of Zunser's story consists in its frankness. He tells the facts of his life with spontaneity, facts which another in his place might pass over. He tells about himself all he could remember, his bitter poverty, his apprenticeship, his wanderings in strange places and among strange faces, and his battle for knowledge. Zunser's autobiography seems to be complete. It tells us all that we might wish to know about this famous singer. We peruse the story of his life and it becomes clear to us just how he came to write his songs, and use the language and treat of the problems and hold the views of men and things he does.

In Zunser's book we find the original source of Jewish popular song.

We must read Zunser's book to understand how the Jewish folk-song first came into existence.

EXTRACT FROM INTRODUCTION.

By Morris Rosenfeld.

Among the most interesting and most useful contributions to the world's literature, the biographies of the great occupy a prominent place. In the biography of an artist, poet or thinker we often discover the secret of his creations. The biographer removes the veil from his hero's life, and we see how certain things were created, and why their creator acted thus and not otherwise. Many questions are answered, many obscure situations become clear when we learn the circumstances and conditions under which the artist, poet, or thinker lived and labored.

Care has always been taken that humanity should know the story of its great. The Bible tells us in detail the biography of the Patriarchs from their cradle to the grave. So it tells us of Moses. Beginning with a description of his mother we follow the account of his life, his struggles, his sorrows and joys, his thoughts, work and influence, his wisdom, his shortcomings, from the cradle floating on the Nile to the death on Mount Nebo. The Bible is full of biography, and all these biographies together, comprise the great biography of the Jewish people.

The world already does, and always will, regret the neglect to record the life histories of many lofty spirits, who have remained a riddle to succeeding generations, and their existence among mortals is surrounded with doubt and mystery.

The Jewish Rennaisance brought with it the desire and need for biographies which should throw a light upon the obscure pages of our history, and which should collect the fragments in our memory of the life and influence of the men who have helped to make our history. The life of a Jehuda Halevi, a Solomon ben Gebirol, an Ebnu Ezra could not now be left in obscurity. We seek out all that may bear upon the life and labor of our great men and inscribe it in our books for future ages.

It is therefore needless to speak much of the usefulness of Eliakim Zunser's story of his life which is now to appear serially in the "Morgen Journal." Into this autobiography Zunser has woven the most important moments of his life and of his time, the era of the old Jewish *"Haskoloh"* in Luthania.

Autobiographies derive their worth from the fact that the information is given at first hand.

Eliakim Zunser began to exert his influence in the dark period of Jewish life in the old world. There were, to be sure, at that time in Lithuania

---

*This introduction was written in Yiddish by Mr. Rosenfeld to precede the autobiography when it first appeared serially in the paper mentioned above. —*Translator's note.*

The Zunser Jubilee Committee of New York:

DR. DAVID BLAUSTEIN, Chairman,

EZEKIEL SARASOHN, Treasurer,

ABRAHAM S. SCHOMER, Secretary,

REV. MASLIANSKY, } Executive Members,
JACOB P. ADLER, }

PETER WIERNICK, Chairman Literature Committee,

ISIDOR NAPPELBAUM, Chairman Ways and Means Committee,

DR. ADOLPH RADIN, Chairman Propaganda Committee,

SIMON EPSTEIN, Chairman Finance Committee.

Preface.

THE ZUNSER JUBILEE COMMITTEE believes that it is rendering an important service to Jewish literature by the publication of Eliakim Zunser's autobiography. While the chief object of the committee is a temporary one, and it will be achieved by the successful celebration, on March 30th, 1905, of the completion by the aged poet, of half a century of literary activity, the members hope to deserve the gratitude of posterity by preserving the vivid description of the life of a man who had ample opportunity to observe and the ability to properly appreciate the men and the events of his time. The publication of a work so closely connected with the life of the man whose literary jubilee we celebrate is deemed more appropriate than the publication of a collection of articles on various topics in the customary "Gedenkbuch" which is the usual procedure in the old world on similar occasions.

The life story of the nestor of Yiddish popular poetry is an important addition to the "Kulturpeschichte" of the Jews of Russia. It is for this, its special value, that it was decided to present it in an English translation. For the original Yiddish version, no introduction and no apology is necessary. The Yiddish reading public, like every other reading public, is eager for all the information which it can obtain about the life of a favorite author, and the tens of thousands who know Zunser's songs by heart and who sing them at home, at work and at social gatherings, are living proof that he is preeminently entitled to be called a favorite to-day, as he has been for nearly two generations.

It is hoped that this valuable work which is published under the auspices of the ZUNSER JUBILEE COMMITTEE will be favorably received and will serve as a lasting reminiscence of one phase of Jewish activity which is not too common among us—that of recognizing merit in Jewish authors while they are still living and are able to enjoy the pleasure of such recognition.

A JEWISH BARD

Being the Biography of

ELIAKUM ZUNSER,

Written by himself and rendered into English
by Simon Hirsdansky.

Edited by A. H. Fromenson.

Published by
ZUNSER JUBILEE COMMITTEE,
New York, March 1905
תרס"ה